UNIV "SVE BEO

ПРОБЛЕМ ВЛАСТИ У СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ ДРЖАВИ

МИРОСЛАВ ЈОДЛ

У МНОГИМ Лењиновим текстовима од образовања совјетске државе до краја Лењиновог живота одражава се политичка проблематика совјетске државе. Пошто је Лењин био главни концептор решавања те проблематике, ти текстови представљају и важан материјал, који заслужује анализу. У томе материјалу се срећу концепције и стварност. Постојање совјетске државе, њене законитости и проблеми утицали су на Лењинов унутрашњи политички концепт. Анализа Лењинових ставова према проблематици, коју је донео развој совјетске државе, показује да 1. није била створена јединствена и систематска теорија власти у социјалистичкој држави, да су ипак 2. била вреднована и уопштавана искуства, која је доносио са собом тај развој, тако да су настајали теоретски елементи, који се обавезно морају узети у обзир при стварању теорије власти у социјалистичкој држави. Лењинов теоретски допринос у то време не можемо означити као формирање јединствене теорије, већ као формирање теоретских погледа под утицајем праксе. У то формирање непрестано продире живот совјетске државе, ти погледи се непрестано допуњују, коригују и подвргавају ревизији. Те појединачне погледе не можемо дакле примати као догму, али у њима можемо видети теоретски одраз стварног друштвеног кретања.

То је теоретски одраз у коме се срећу две равни: волитивна раван осећања и идеала, пропозиција, пројеката и програмирања новога друштва и когнитивна раван (раван спознавања „тога што јесте"). При анализи Лењинових погледа на проблематику власти неопходно је бити свестан постојања обе те равни, јер елементи волитивног карактера овде нису увек строго ограничени и понекад продиру у елементе когнитивног карактера; највише томе одговара посебан карактер Лењинових иступа и изјава о власти; то нису текстови, којима је стало до чисто научног изражавања sine ira et studio, већ текстови који желе да утичу, освоје, убеде имају борбен, агитациони, полемичан карактер, којима је стало до изразитости, заоштрености, прегнантности и по цену једностраности. У мирној историјској и социолошкој анализи, на пример, не би се одржале претерано строге осуде буржоаске демократије, коју ту понекад експлозивни темперамент политичара, који следи актуелне политичке циљеве, ставља у нељудску позицију циничне и безобзирне државне форме, не узимајући у обзир њен неоспоран допринос људској еманципацији и њене развојне могућности. Такве изјаве треба неопходно примати у контексту са целокупним Лењиновим мишљењем, коме је стало до тога да се створе више и човечније форме друштвеног живота. Лењинови текстови из 1917—1924. године у основи су друга фаза марксистичке концептуализације власти; док је прва фаза, предреволуционарна, могла да црпе само из стварности буржоаске државе, при чему су његове прогнозе о даљем кретању проблематике после ликвидације буржоаске државности имале карактер чисто идеолошки, програматски, волитиван, та фаза представља већ сукоб програмативности са стварношћу нове државе. Одраз тога сукоба је знатна еластичност у приступу проблематици власти. Социјалистичка стварност која се формирала полако је стварала претпоставке за адекватније теоретско савлађивање сложене проблематике; наступ стаљинизма убрзо је онемогућио тај теоретски рад, мада је истовремено стаљинизам већ својим постојањем и функционисањем доносио податке, са којима дотадашње социјалистичко мишљење готово да није рачунало (с малим изузецима, нпр. бојазан Розе Луксембург или Шмералово упозоравање пред дегенеративним тенденцијама у области селекције фактора власти), а што од тога доба приморава марксистичку

Наставак на 14. страни

Књижевне новине

БЕОГРАД, 2. АВГУСТ 1969.

Година XXI. Број 359. Лист излази сваке друге суботе.

Цена 1,50 динар.

Да ли последњи догађаји означавају почетак краја нигеријске трагедије? Или ова земља улази у још тежу фазу у којој ће бити уништене и последње наде за било какав заједнички живот народа и за опстанак нигеријске федерације — са несагледивим последицама по јединство афричких земаља?

„БОРБА" 15. VI 1968.

* * *

ПУКОВНИК ОЏУКВУ: Борбу коју водимо не можемо да изгубимо. Наши људи су масакрирани. Дошли су овде да би прекратили бежање и патње. Али, непријатељ нас прогони и у нашој земљи. Наставља да нас тера на овај рат, који се у сваком случају мора сматрати геноцидом. Наш народ зна да се у овој борби не можемо ослонити на инострану помоћ. Стога ће, раније или касније, наићи време када ће људи морати да заједнички одлучују о својој судбини, против чега, чини ми се, у Африци постоји завера. Мислим, уз то, да нема ничег што смо досад у нашој борби урадили, а што се, по европским мерилима, не би могло да унесе у студентска штива и што они не би могли да осете као славни део своје историје.

Наставак на 7. страни

ЈОВАН НЕИМАР

ПЕБА МИЛОСАВЉЕВИЋ

АРХИТЕКТА, сликар и скулптор Јован Раденковић живи у држави Конектикат, у кући коју је својим рукама градио пуних дванаест година. Тај пространи дом је животно дело овог Американца из Шумадије и сада је Мека уметничког ходочашћа и радозналости у читавом подручју. Приходи од разгледања ове зграде ишли су у корист музеја.

Била је то некада велика штала. Мештани је памте као развалину. Сада је то пространи кров над комплексом идеја, над широким програмом архитектонских, сликарских и животних захтева.

На детаљној географској карти једва бисте нашли Јованово имање. Лавиринт језера, река, потока и путева, скијашки терени, а нарочито велике корнволске шуме, све се види више него зграде. Оне као да се стиде моћне природе. Терен је валовит. Горостасни јавори, јасени и грабови, канадске јеле и борови, шибље и траве, у калеидоскопском шаренилу пламене америчке јесени, говоре по снази развијених стабала и њиховој двострукој јесени вековног живота. Тамо се природа заиста штити. Говорљиве реке у гранитним коритима пуне су пастрмки јер нико нема права на већи улов од шест риба. Чак и саме звери постале су питоме. Веверице су домаће животиње, а ракуни, омањи медведи, уљези по крововима.

Најближи суседи и подстанари, веверице су биле и први посетиоци ове усамљене зграде. Оне и сада долазе у посету, на игру и разоноду, да приме дарове или да задовоље радозналост. Најмлађа, после првих самосталних корака, учи се животном искуству да сама пронађе четири излаза из једног дрвеног предворја са стакленим зидом према главној тераси. Четири правца у слободу воде из овог малог лавиринта а само је један емпиријски Три остала, трансцендентне замке довитљивог човека, остају загонетна за веверице. Веверица која их прва савлада мора да је ученија од осталих.

Атмосфера басни и прича о неимарском нарабоученију предака дрводеља и ратника као да се осећала у току читаве изградње овог необичног комплекса. Изузев темеља, неколико зидова и нешто фрагмената претходног здања, све је, од концепције до остварења, дело духа и руку усамљеног неимара. Његова столарско-тесарско-ковачка радионица пуна је инструмената и у њој влада ред и поредак са гравира занатлија из XVII века и ренесансних алхемичара.

Наставак на 6. страни

БИЈАФРА— заједничко име за савест човечанства

У ПОТРАЗИ за истином о нигеријском случају и о Бијафри посебно, располагали смо следећим и њему сличним материјалом, који доносимо у свој његовој политичко-информативној величанствености. Колико нам је било могуће доћи до истине у том спрегу контроверзних аргумената, нека сами читаоци одлуче.

ОПШТИ ПОДАЦИ:

Независност Нигерије: 1. X 1960;

Независност Бијафре: 30. V 1967;

Површина Источне провинције: 48.000 км² (сада 8.500 км²);

Становништво Бијафре: 14 милиона (данас: 7,5 милиона);

Први пуч: 15. I 1966 (свргнут премијер Балева, на власт дошао генерал Иронси);

Други пуч: 29. јул 1966 (свргнут генерал Иронси, на власт дошао генерал Говон);

Погроми Ибоа у северним провинцијама: 29. V, 29. VII и 29. IX 1966. Било убијено 30.000 и два милиона Ибоа протерано из својих домова;

4. и 5. јануара 1967: састанак војних гувернера Нигерије у Абурију, Гана. Постигнут споразум о будућем државном уређењу Нигерије, којим је Бијафра била задовољна. Генерал Говон се одрекао овог споразума по повратку у Лагос;

27. мај 1967: декрет генерала Говона о подели земље на 12 провинција;

30. мај 1967: консултативна скупштина Источне провинције доноси одлуку о проглашењу независности и стварању државе Бијафре;

6. VII 1967: почетак рата — генерал Говон упућује осам батаљона против Бијафре.

НИН, 8. XII 1968.

* * *

ПРЕ НЕГО што је отишла из Нигерије, Британија је оставила „дубок печат" на односе народа Хауса на северу са осталим народима многољудне Нигерије.

Једног раног јутра у мају 1966., улицама Кануа шикнула је људска крв. Неки ће вам рећи да је покољ Ибоа на северу, у Кануу и другим градовима северне провинције насељене Хаусима, био израз смишљене кампање верских поглавара ислама који су у Ибосима гледали највећу опасност за сопствене интересе и гомилу „хришћанских неверника" које треба „уклонити са наше матичне земље".

Али без обзира на то како је дошло до мајског покоља Ибоа на северу Нигерије, у мају 1966. — остаје стравичан утисак да су сцене које су тада виђене — најстравичније од свих које је Африка видела у својој модерној историји. Разгневљени Хауси, муслимани који живе на северу, упадали су тих дана у куће Ибоа — трговаца и функционера и секли све што им је дошло под руку.

Жене су силоване, људима су одсецане главе, мајкама су вађена деца из трбуха. Крваво коло међуплеменске мржње заплело се тих дана толико да је грађански рат у којем народ Ибо води борбу за опстанак био једина логична последица трагичног покоља у Кануу.

„ПОЛИТИКА ЕКСПРЕС", 19. VIII 1968.

* * *

ДОГАЂАЈИ у Нигерији и око Нигерије се одвијају филмском брзином. На пуну светлост дана, у свој својој страхоти, избила је крвава драма. Федералне трупе су заузеле Порт Харкорт, велику луку и аеродром отцепљене Бијафре и њену последњу везу са спољним светом. Јединице недовољно наоружане армије Бијафре браниле су град по цену великих жртава.

Африка активно реагује, али се и дели око тога да се заустави крвопролиће и како да се нађе излаз из садашње ситуације у Нигерији. Танзанија, Замбија, Обала Слоноваче и Габон признали су владу пуковника Оџуквуа, а претпоставља се да оне неће остати усамљене. То је изазвало неспокојство у многим афричким земљама које се и саме, унутар својих граница, суочавају са дезинтеграционим тенденцијама разних народа и племена.

МЕЂУ ЖРТВАМА ИМА НАЈВИШЕ НЕДУЖНЕ ДЕЦЕ

Библиотека „Св. Марковић" БЕОГРАД

РАЗГОВОРИ СА САВРЕМЕНИЦИМА

ТО ЈЕ ОНАЈ ЖИВОТ ГДЕ САМ ПАО И ЈА

РАЗГОВОР СА ВЛАДИСЛАВОМ ПЕТКОВИЋЕМ ДИСОМ

САВРЕМЕНИК сам Дисовог пролећа!

„Да се Дис појавио само неколико година касније, могло би се рећи да је бануо у прави час. Но кад је прави час куцнуо Диса више није било, остало је да се други песници присете некога ко је могао да им буде учитељ; уместо да постане перјаница једне нове књижевне смене, њему је припало горко и суморно име претходника. Дакле, чак и у вештачкој историјској перспективи, Дисов долазак изгледа као поремећај ритма, као покушај да се фреквенција тога ритма убрза и промени, и већ је ту један корен његове трагике. Но можда цело ово резоновање почива на привидима, и овај песник у ствари сведочи као и толики други у прилог вечне, стварне симултаности свеколике поезије!" (Миодраг Павловић)

Разговор је један мој приступ Дису!

Други део разговора са Владиславом Петковићем Дисом се може схватити и као разговор два времена.

МИЛОВАН:

У једну песму ставих своју вољу.
Хор лудака у песми се скраси.
Залуд желим да напишем бољу
Песму, пуну такта да лудаке лечи.
Нико никад више да ме спаси,
Док у песми стојим иза речи?

ДИС:

То је онај живот, где сам пао и ја
С невиних даљина, са очима звезда
И са сузом мојом што несвесно сија
И жали, кô тица оборена гнезда.
То је онај живот где сам пао и ја.

МИЛОВАН:

Прометејска ватра незатрла.
Песник гори раван танкој зубљи.
Да ли глас му долази из грла,
Или глас му буде много дубљи?

ДИС:

Заборавио сам јутрос једну песму ја,
Песму једну у сну што сам сву ноћ слушао:
Да је чујем узалуд сам данас кушао,
Као да је песма била срећа моја сва.
Заборавио сам јутрос једну песму ја.

МИЛОВАН:

Заволимо кад нешто заболи.
Док волимо бол упорно прати.
Да л' смо народ који дивно воли
А кад воли најдивније пати?

ДИС:

Можда спава са очима изван сваког зла,
Изван ствари, илузија, изван живота,
И са њом спава, невиђена, њена лепота;
Можда живи и доћи ће после овог сна.
Можда спава са очима изван сваког зла.

МИЛОВАН:

Да ли су усне две презреле вишње?
Или родна кућа или звезде виш ње?
Топле, а у њима срж заспалог лета,
Кад пољубе и кактус да цвета.

ДИС:

Драга и ја на забаву неку,
Са облака, где нам љубав била,
Кренули се: падала јој свила,
Ход и осмех у музику меку.

МИЛОВАН:

И би без слободе. Свемиром расула.
Јесу ли Срби жива Бела кула?

ДИС:

Ноћас су ме походили мртви,
Нова гробља и векови стари;
Прилазили мени као жртви,
Као боји пролазности ствари.
Ноћас су ме походила мора,
Сва усахла, без вала и пене,
Мртав ветар дувао је с гора,
Трудио се свемир да покрене.

МИЛОВАН:

У ледено време зна ли сан да јужи?

ДИС:

Док ми венац снова моју главу кружи.

МИЛОВАН:

Кажипрсти на орозу прете
Кружни снови да ли буду мете?

ДИС:

Ти и данас тражиш борбе и живота,
И са истим жаром устајеш и падаш,
Без роптања, мржње, нит се иком јадаш.
Ти и данас тражиш борбе и живота.

МИЛОВАН:

Борба себе поразила често.
У тој борби где је срцу место?

ДИС:

Ал' ја ћу са срцем ићи све до гроба
Упорно, кроз борбу и кроз видик сиви:
Ту ћу га спустити, нек у смрти живи.
Ал' ја ћу са срцем ићи све до гроба.

МИЛОВАН:

Слобода на грани виси, а не листа?

ДИС:

Ту су руже знане
И промена иста,
Само наше песме већ су поабане.

МИЛОВАН:

Јединству нам прети братство заборава?

ДИС:

Дошли смо до међе.
Још једино јава
Сећа нас на доба све блеће и блеће.

МИЛОВАН:

Је л' бунт живот за животе,
Претња оним који прете,
Ветрењаче, Дон Кихоте
И дилеме мој Хамлете?

ДИС:

Али та је слика превучена прахом,
И стоји к'о спомен минулих обмана:
Ја јој каткад пријем са тугом и страхом,
Као драган драгој после многих дана.

МИЛОВАН:

Док Те читам савременост плаши.
„Наши дани" нису ли и наши?

ДИС:

Прогледале све јазбине и канали,
На високо подигли се сутерени,
Сви подмукли, сви проклети и сви мали
Постали су данас наши суверени.
Прогледале све јазбине и канали.

МИЛОВАН:

Река пуна девојачког смеха.
Слобода се прича као бајка.
Отаџбина јесте добра мајка,
Уме л' она бити и маћеха?
Река пуна девојачког смеха.

ДИС:

Од пандура створили смо великаше,
Достојанства поделише идиоти,
Лопови нам израђују богаташе,
Мрачне душе назваше се патриоти.
Од пандура створили смо великаше.

МИЛОВАН:

Победа нам угушила све устанке и све буне.
Те судбине стално прате.
Патриоте своју љубав ставили су на рачуне
И сад живе од камате?

ДИС:

Своју мудрост расточисмо на изборе,
Своју храброст на подвале и обеде,
Будућности затровасмо све изворе,
А поразе прогласисмо за победе.
Своју мудрост расточисмо на изборе.

Разговор водио
Милован Витезовић

КАРИКАТУРА АЛЕКСАНДРА КЛАСА

КО СУ МОЈИ ПРЕВОДИОЦИ

ОБЈАВЉУЈУЋИ по разним листовима и часописима у нашој земљи, запазио сам да имам много преводилаца. Неопходно је, наравно, да се преводи на македонски и словеначки језик, али овај напис није настао због тога, већ због превођења са српскохрватског на хрватскосрпски; недавно су ме превели и на „босански".

На ужички ме још нису преводили. Разлог ми је непознат.

Ма колико ценио напоре које поједини уредници при овом послу улажу, ја се на њихов однос према свом језику и тексту, ипак, љутим. Зато понекад некоме од њих напишем писмо. Протестујем. Он се, такође, наљути што се ја љутим, па престане да ме објављује. Тако обојица изгубимо повод за секирацију.

Рекао бих да су ме преправљали углавном из два могућа разлога: или су сматрали да моја језичка варијанта није довољно добра или су се плашили да ме њихови читаоци неће разумети.

Ако је први разлог у питању, потпуно схватам што су покушавали да исправе грешку насталу мојим рођењем и развојем у одређеној средини. Ја бих, ипак, радије говорио и писао како сам од мајке научио, па макар се њима чинило да сам имао лошију мајку него они.

Што се тиче страха да ме читаоци неће схватити, мислим да потцењују њихово знање и интелигенцију. Биће им потпуно јасно шта сам хтео да кажем и кад напишем леп, машина или гостионица уместо лијеп, строј и гостиона . . .

Уважавајући и схватања оних којима се то не свиђа, не може се ипак, занемарити чињеница да у нашој земљи најмање петнаест милиона људи говори истим или готово истим језиком. Иако у том језику постоје различите варијанте, извесно је бар то — да без обзира која нам је матерња — разумемо остале.

Било би сувише лепо кад би мој случај био усамљен, На жалост, овако безобзирне поступке доживљавају многи. „Преводе" се и они који пишу западном варијантом — кад објављују у „источним" листовима и часописима. И њихови текстови се „исправљају". Због чега?

Није ли читава ова работа (не размишљајући за тренутак о њеној примитивности) још један напад на заједнички језик, још један покушај удаљавања и раздвајања?

Верујем да би било занимљиво саслушати и „преводиоце" — нека објасне у име кога и у име чега раде овај посао. Можда виде и знају нешто што је осталима недоступно?

Нека буду тако љубазни да нам помогну да отворимо очи.

Војислав Станојчић

НЕКАД И САД

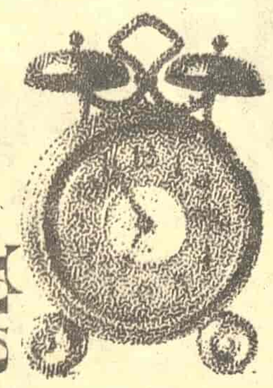

„ЛОГОРСКИ ЈЕЖ"

АЛЕКСАНДАР ПЕЈОВИЋ

У НАЦИСТИЧКОМ ЛОГОРУ Оснабрику 8. априла 1944. године логораши су покренули „Логорски јеж". Тајно уређиван у једној од барака, растуран „испод руке", овај занимљиви сатирични лист излазио је „када је хтео". На танком картону уредници су текст исписали тушем, а карикатуре су насликали акварелом. Број страна и формат нису увек били исти. Но, одмах треба истаћи да изглед „Логорског јежа" није био толико примитиван колико би се могло очекивати када се пође од услова у којима је рађен и од оскудних средстава којима су логораши располагали.

Народна библиотека СР Србије у свом рукописном фонду чува пет првих бројева „Логорског јежа", које је 1952. године откупила од Бранка Краиновића из Београда.

„Логорски јеж" је имао своје сталне рубрике: „Политички преглед", „Војни преглед", „Вести из иностранства", „Књижевна страна", и др. У њима је отворено и са пуно оптимизма коментарисао савезничко напредовање на свим фронтовима, посебно је истицао успехе у Југославији; предвиђао је скори пораз Немаца и њихових сарадника. Готово све вести у „Логорском јежу" биле су врло вешто стиховане, духовите, са примесама ироније и сатире. Тако су у трећем броју, у „Војном прегледу", објављени стихови:

„Совјети су већ пред Вислом,
Варшава је врло близу
на западу и на југу
грицкају још, ал' не гризу.
Паде Витебск, Гродно, Вилна,
и вароши друге разне;
не знам шта је у Берлину
ал' Источну Пруску празне.
Жалим што се после Христа
пророк више бити не сме,
али ми смо на почетку
лабудове дивне песме."

а у петом броју, у „Политичком прегледу":

„У Француској већ избори,
а успут се Бубре чисти,
гласаће сви само неће
Кола, Бора, Цион и Сти."

Обавештавајући своје другове у жицама о народноослободилачкој борби и уопште о ситуацији у Југославији, уредници „Логорског јежа" испољили су антифашистички и прокомунистички став. У другом броју, у „Војном прегледу", усмерили су оштрицу осуде и сатире на Недића:

„Вилајету Недић-браће
припрема се смицалица.
Јадни Милан не зна шта ће
сву ноћ сања дух Ужица."

и наставили је у четвртом броју, у „Политичком прегледу":

„Недић сад зна да не ваља
забрањено јести воће
зато јавља — власт ће дати
оном кога народ хоће".

Насловне странице „Логорског јежа" од посебног су значаја. Брижљиво рађене, оне су одмах откривале и садржину целог броја. Већ први поглед на насловну страницу петог, октобарског (!), броја — на којој је слика Калемегдана са спомеником Победника, над који се надноси „румен облак" у виду звезде петокраке — открива симболику ослобођења Београда. На истој страници исписани су и иронични стихови који поткрепљују овакво „тумачење" насловне слике:

„На Београд румен облак
у брзоме лету лети,
али Недић каже: нама
баш никакво зло не прети.
И Јерезу нашу исто
не збуњују скори дани,
јер Недић ће — кажу они —
„наш" Београд да одбрани."

Стиховима је углавном испуњена и „Књижевна страна" у свим бројевима „Логорског јежа". Иако они представљају, пре свега, подражавање наших познатих песника, које су логораши знали напамет, не може им се порећи ни извесна оригиналност, занимљивост и уметнички квалитет. У другом броју, на пример, истиче се Ода чизми, чији један фрагмент гласи:

„Поштуј чизму њом ћеш скротит'
партизана.
Али чизма не сме бити
лакована.
Чизма мора бити груба
бити чврста,
баш ко шака у песници
са пет прста . . ."

Не мање успела јесте и песма „Јежеве бриге", у петом броју. У њој „Логорски јеж", очекујући скору и коначну победу над фашизмом, истиче да за све време свога излажења није био у служби окупатора и денунцијаната.

Са сатиричном жаоком су и текстови у повременим рубрикама. Тако у рубрици „Нове књиге" налази се оглас да су се појавиле књиге: „Основи достављачке службе, I и II део заједно" од Пеце Николића и Аце Мишића (бр. 1); „Тајна успеха у животу или како сам постао од краљевог војног изасланика у Софији немачки саобраћајац у Оснабрику" од пуковника Дунића (бр. 2); „Аутобиографија или како сам од париског постао оснабрички денунцијант" од Миодрага Тупаковића (бр. 3); у рубрици „Рекламе" Биро „Шпијун" оглашава да „прати, доставља, смешта са гаранцијом" и да му је директор п. пук. Мојић, са седиштем „vis a vis Komandantur" (бр. 1); у рубрици „Огласи" редакција „агитује" да се логораши упишу на Антимарксистички течај који води „наш привредни стручњак за воловска питања др Драшковић" (бр. 2); у рубрици „Конкурса" Српска државна стража тражи седам официра који су „похађали командантске курсеве у заробљеништву или макакву националну школу под окупатором" и да кандидати „пријаве могу слати и преко редакције „Српских илустрованих новина", у Берлину.

Иако данас, након двадесетпет година од излажења „Логорског јежа", читалац не може увек да продре до правог и потпуног тумачења појединих текстова и карикатура, нарочито оних који су се односили на хронику логора у Оснабрику, да открије ко се крије иза псеудонима или анонимног текста и карикатуре — овај својеврстан лист по месту излажења није само документ и редак рукопис. „Логорски јеж" може да насмеје и заинтересује и данашњег читаоца, који на његовим страницама лако открива храбре и племените, родољубиве и идеолошке поруке.

КН 2

ЕСЕЈ

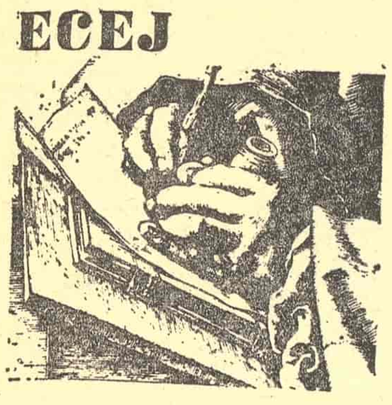

Демонске патње уз осмех

Читајући Тина Ујевића

РАДОСЛАВ ВОЈВОДИЋ

САБРАНА ДЕЛА Тина Ујевића ту су, седамнаест књига: поезија, есеји, критике, белешке, интервјуи, писма, преписи толиких песника — са готово сваке стране света, кинеских, немачких, француских, руских, италијанских. По ономе што је преводио, по текстовима што је писао између два рата — имао је право, заиста, што је себе називао јединим европским сарадником у нашој литератури, јер је био успео да се бави свим оним значајнијим што се збиваше у европској, америчкој, па и азијској књижевности — иако је то, углавном често, било са маргина и књига, студија, новинских чланака. У свему томе што је бележио — осећа се уметник великога дијапазона, песник који осећа своје време, и друга; стваралац који дослућује боје и ароме доба, у коме је дахтао, гладовао, падао, па био, опет, изузетан, свој изгнаник, у своме краљевству. Издржао је да се не пода кукању, само јадању, само неутешном насртању на живот, људе, средину, — као толики, слаботиње. Умео је, иако га средина није прихватала, да се уздигне изнад тога, да се тој средини наруга, да јој се насмеје, у име својих уметничких веровања, узлетања и љубави. Волео је живот, пањенички, и песнички га је благосиљао — волшебно и уз тугањ, радујући се, страдајући!

* * *

Волео бих, овога тренутка, да напоменем —нешто посебно из Ујевићевог „случаја", а што се код нас, чини ми се, погрешно интерпретира. Наиме, слушам, често, већ озлоглашену тврдњу, како је, ето, велики наш таленат Ујевић, човек Динарац из балканске средине, сукобљавајући се са европском културом, док је био у Паризу, поклекао, пао, изгубио се, па је — затим, све што је стварао — било без јединства, без става, као набирци скупљани са уметничких трпеза богате европске културе, све са маргина туђих књига узето, па самим тим — и сирото, и ни по чему особито. Па, дакле, самим тим — наше, случај домаћи, показатељан! Домаћи је, и наш тај став, такво тумачење — јер је уско, провинцијално, из бучака зачето: и зато што је Ујевић, једини, по ономе што оста од њега, не само по поезији, показао колико је личност европска, дубока, интелигентна, самосвојна. Једино је њему успело, да се после повратка из Европе, не понаша као провинцијалац који се није снашао у великом граду — па да каже како је тамо све црно, ружно, одбојно — јер га средина, што је и дијалектика, нити прима, нити се за њега интересује, нити га узима озбиљно. Мора, ако је личност, издржати, наметати се, бити битку, и извојевати је — ако је стваралац по духу, по снази, и по раси. Толики су наши писци, после Париза, Беча, Рима, Минхена, по повратку у рођину своју — запенушано, сиктаво, монотоно, патетично — вриштали на европску културу, нападали је, одбијали, побијали, готово клели. Несрећници — нису могли никако да се уклопе, па су падали ниско, губећи и тло рођено и уметничку своју визију. Крлежин је један јунак, што је и карактеристично, не сналазећи се и не налазећи себе, у Паризу, зграјући се над тим европским „љубриштем" бежао натраг, у завичајне магле и таме, пуцајући на Париз, на европску културу, као у булеварском позоришту — из браувинга, напето, родољубиво, тупо. Ујевић није пуцао, није јадиковао — већ је покушао да пренесе све оно што је научио, схватио, понео — а када је нападао „Боконду", састајалишта уметника, средину, чинио је то не јуришући запенушано — на трула европска врата, већ лако, с осмехом, помало играјући се! Био је, значи, већ изнад тога. Био је надрастао, а да, можда, није свесно мислио о томе. Био је песник Ујевић пун себе, довољан себи, па се био ставио против свих, против света — па је могао кад му се свет не свиди, да се руга свету, кад му се живот смучи да се поиграва филозофијом, уметношћу, редом, догађајима, симболима, стварима, науком, животом. Као да је био уметник из некога рода Томаса Мана, па кад би се посве „забиљисао" — знао је да уз то мора бити опуштања, скепсе, ироничне самилости.

Није Ујевић писао поезију са маргина онога што је донео из Европе, јер не би тако могао да оствари врхунске домете модерне југословенске поезије — остварујући чудесно богатство, наш менталитет, наше боје, биће и пиће, нашу крв — рекао бих, словенско-балканску — у књигама „Лелек себра", „Колајна", „Ојађено звоно", „Жедан камен на студенцу". Аутентична, велика уметност, прва, највећа модерна поезија наша.

* * *

Потуцања Ујевићева, као уклетост, вечна — од немила до недрага, заједања средине, ниподаштавања, понижавања: роман његовога живота, биографија, тужна, његове судбине — чини се, толико би то људи сломило, али он је, ето, издржао — па је певао, громогласно, узвишено, осменуто. Писао је есеје, фељтоне, чланке, свађао се, инатио, сујету своју бранио, изгарајући, кидајући се. Све то сабрана његова дела показују. Само не могу да покажу — колики би тек и какав био писац Тин Ујевић да је могао, после повратка из Париза, да живи нормално, срећено, грађански. Он који је већ био спознао, рекао бих — чаролију уметничкога стварања, удес уметника, лепоту и коб песничкога доживљаја. Како би тек било лепо оно што би писао — један такав таленат, уз осећање да је уметничком казивању неопходан и додатак, као ручку со, по Ману: у коме је мало зрна ироничнога, исто толико самилости, и толико хуморне ведрине, која је благословена за дух, колико за узлетања духа, толико и за нагнућа његова, за пропадање у таму и ни у шта.

Умео је и могао Тин Ујевић, што његови текстови показују, да дође до тренутка те велике, праве, потпуне уметничке грађевине себе и свога осећања живота, да се приближи хармонији. Што није то учинио, осим у изузецима, осим појединачно, у најбољим својим песмама, крива је судбина његова: беда живота, сиромаштво гладних и голих година, потуцања, потуцања, потуцања. Што је, опет, учинило да се Ујевић, понекад, наоблачи, па почне да сикће, да напада, и да ружи ближње, и уметност. То су били они тренуци када није могао собом да завлада. Ирационално је тада, рекао бих, било јаче од духа његовога, било јаче, заправо, од духа стваралачкога. Зато и има

ТИН УЈЕВИЋ

у овим сабраним делима пуно записа, одговора, напада, изјава — жучних, непотребних, помало тужних — јер показују ону страну: ону слабост Ујевићеву — да и он није могао, увек, да издржи, и да остане миран, већ се свађао са средином, са чаршијом, и са неким писцима; и онда већ, утонулим у прашину заборава. Па се, из оскудице, из пустошнога његовога немања, из свакодневице сиромаштва — често јављао, и оријашки, да на свако пецкање одговори, да на сваку реч, и злонамерну, и ону другу — реагује! Имао је право, углавном — увек, у свим тим реаговањима. Али се непотребно исписивао, и великом духу то није баш својствено. Да је било среће, да је могао мало друкчије да живи — не би се то могло једном Ујевићу догађати. Само, оно по чему је био изузетан, и јесте, и у таквим се реаговањима откривало: да је у зачкољицама, у изјавицама, Тин био пун духа, окретан, смион, духовит и кад је саркастичан, и кад противника гађа посред срца, готово „утуком".

Кад се седамнаест ових књига дочита, помислим: колико је Ујевић био принуђен да на све реагује, да се злопати, да се понижава, и одмах затим: колико је у свему томе био песник, био велик, био издвојен! Колико је имао себе да се у тим баруштинама не изгуби, колико је имао духа да се у глувим пустошним домаћим мочварама културе и варварства — издвоји на своју страну, да остане песник, и да се руга другима, и да им се осмехује; и уз цинизам, и добростиво опет!

* * *

Поезија Ујевићева, до сада необјављивана, само је у неким стиховима на нивоу ранијега, онога што је и врх наше модерне поезије. Друго је пуно богатства, ритма, збивања, игре, живота, спознаје. Нема пуних, савршених, издвојених песама. Није више могао да понови, на пример, велику своју, огромну песму „Фисхармоника". У тим новим, необјављиваним или забаченим песмама, њега има у одломцима, у неком готово барокном штимунгу, у пуноћи казивања, у ритамским бурлескама, и у температури казивања. Исто тако, и препеви његови, често су као недовршени. Хлеб га је насушни, или несанице, гонио да све то ради несистематски, изливно, идући за неким својим узнесењима и откровењима. Верујући у удес своје судбине, у коб изгнаника, и као да је познавао стих песника Жува, узалуд трагајући за надом и за домом: „Сенко дуге повести, уста што крваре".

* * *

Поводом Шопенхауера, Тин тврди како овај као „дијете није се безазлено насмијао, није осјетио срдачно еротику... да је имао обавеза само према својој служавци, псетанцету и апстрактном човјечанству... он је биједу гледао чисто метафизички... недостајао му је сваки осјећај побједе... Свијет је воља, одраз слијепе воље... али воља није логос. Његова је филозофија метафизика воље..." Ако је Шопенхауера само интерпретирао, о Ничеу је писао надахнуто, дивећи му се. Ујевић напомиње како је у животу претрпео више разних утицаја, који су се укрштали у њему, и прошли кроз њега, али мисли да га је Ниче направио писцем, бургијашем, уметником, мегаломаном, или оним што јесте. Он додаје: „Писао сам и прије... али вјерујем да је у мени било сувише слабоће, мекоће, крхкости, њежности, артизма, аргистичке агоније и туберкулозе. Требало је видјети хоће ли у мени побиједити мотив симбола или мотив живота; ако је у мени побиједио уопће живот (а не мотив, ни тема), лако да је крив „Nietsche".

* * *

О Матошу, писао је више пута, и лепо и заједљиво, ујевићевски. Осећа се недовршеност ових текстова, и нека чудна нервоза, јеткост. Тврдно је, како је Матошева есејистика глумачка, како у њему уопште нема открића, већ је он, у ствари „дух г. цијелога свијета". Све Ујевић своди на ово, што није све тачно: „До зрелијег облика правог есеја није дотјерао (сличан је недостатак врло уочљив и код г. Крлеже) као што никада није дао ни праву новелу и роман... мислилац није био а жалосно се тиме дичио. Мислио је да све зна, јер је свашта читао, а наводно је сијасет имена и навода које није ни читао, или барем није разумио. Он је остао сав у фрагментима". Није, изгледа, Матошу опраштао, што га је овај, давно је било томе, мало „поткачио".

* * *

О Достојевскоме, писао је два пута, подуже. Док је у првом тексту „Каторга и лудница", објављеном 1922, наслутио, схватио Фјодора Михаиловича, а у другом „Неман Достојевски", објављеном 1931, Ујевић је мање тачно, па и погрешно у нечему, тумачио великога писца. Посве је несхватљиво да Тин Ујевић напише и ове редове о Достојевскоме: „Строга цензура прекалила је класички писца, али је патња Сибирије остала у њему незапажена. Тај његов јед претворио се у „руску Сфингу"." Баш је Фјодор Михаилович, док је био заточеник у Сибирији, био спознао себе и свој пут уметности, о чему је писао више пута, па је тек после робије — створио велика своја дела. У тамници је, казивао је, упознао душу руског човека, и срце његово, страдања и лепоту људског духа.

* * *

Ујевић је, више пута, ослушкивао, помињао и цитирао Томаса Мана; а написао је и занимљив есеј о њему 1930. Карактеристично је, наиме, и то, да је Крлежа запенушано, не схватајући их, бомбардујући их — у име неких виших, човечанских, братских, будућих захтева, жеља, надања — игнорисао и не признавао и Достојевскога и Томаса Мана и Пруста. Напротив, Ујевић, у истоме времену, истих година, схватио их је, и пишући о њима — представљао их је нашем читаоцу, Томаса Мана и Пруста, па и Достојевскога донекле — баш онаквим какви јесу: Велики је писац, ево, био осетио блиске, велике. Док је, сећам се, Крлежа патетично, бунтовно, ангажовано, сручујући дрвље и камење — жигосао господина Томаса Мана, када се је овај усудио да у спаваћим колима путује, да би у Женеви, држао предавања о уметничкој лепоти — а Европа је те године дрхтала, била мутна, пуна претњи, крви, барута! Ујевић, тако лепо, тако речито, пише како је Томас Ман „у животно одрицање умјетника унио више задржаности, мирнога стила и самозатаје. Стидљивост, иронија и мисао, извршиле су своје дискретно дјело, да се ми не бисмо лупали у прса и звали звијезде за свједоке неправде и издаје или можда омаловажавања које су људи могли очекивати, јер су их сами намјестили". Колико је овде уметности, колико њеног обиља!

Интерпретирајући, позајмљујући и од Мана, Ујевић представља сукоб уметности и живота, као старо трвење између Идеала и Реала, а зна, како се то код Мана завршава: „смрт крунише својим безданим вијенцем и љубав и поезију". Испредајући повест Манове уметности, Ујевић зна: „И Ман, мјесто да иде у бесконачност елемената, зна, као човјек културе духа, реда и резерве, да се, пошто је забиљисао, резервира у оклоп скепсе и ироније". Ево ту Томаса Мана, и ево судбине уметника!

* * *

Има нешто чудно у судбинама Ујевића и Крлеже, заправо, у односима или у сукобима њихове уметности, и порука њихових. Шта је то што се толико наметнуло у нашим срединама, да готово већ пола столећа Крлежина литература влада у нас, а што време, последњих година — одмиче, казује нам: Ујевић је био и остао више уметник, више песник, више човек модернога доба. Године 1930. Ујевић је осетио Крлежино схватање уметности и живота, па је, кад су Крлежу били назвали футуристом написао и ову реченицу: „С њима га веже (с футуристима — Р. В.) поглавито груби натурализам, а прво своје футуристичко искуство имао је г. Крлежа недавно када је на предавању осјетио комешање публике". Ова реченица казује оног Ујевића, великога духа, који је једном записао: „Ја имам више неповјерења према задртим етничарима него према смијачима, јер не држим да је опак свак тко друкчије мисли и да мишљења спадају у судницу".

Не без тенденције, помињући, како Крлежа превише пише, и преопширно се ангажује, и то у стилу америчанскога репортерства, како пуно зарађује на томе, Ујевић као да хоће да нагласи како се његово тумачење уметности и књижевнога стваралаштва битно разликује од Крлежинога — патетично — политичко-репортерског. Често, Тин Ујевић напомиње, како се у нашој литератури, бесконачно „мијешају књижевност и рјечитост. Сви, ма колико, елоквентни људи, помишљају да су они књижевници, ако знаду брбљати — било о чему". У ономе што је — и као узгред, а у поводу Крлеже — бележио, има, природно, и мало зависти, што провејава из многих редова, и из неке чудесне сујете Ујевићеве. Он, на пример, забележи, како Крлежа, као и Загорка са „Гричком вјештицом" — пуно заради пишући елоквентну белетристику, а кад се, затим, прочита оно што Тин пише о томе, да би му било потребно само шест хиљада динара па да ликвидира са свом нашом медиокритетском критиком (поводом Јована Кршића) — схватљиво је колико је мучан живот, гладан, болан, гонио великог песника и на злопаћење и на злопамћење, и злурадост, и ругање. Поред тога, и тона набијеног сарказмом, у свему томе — пуно је духа уметниковога, што показује, опет, колико је био Ујевић велик, свој, песник. Он пише: „Људи без културе на ме пљују, а суранике и помагаче налазе у некултурној средини... Кад би чак имао друго одијело, друкчије би о њему и његов, уредник говорио..." Има ту јада, чемера, наших голих, гладних, ружних, дрвенастих година. Али, Тин Ујевић не би био оно што јесте, да није и у таквој средини издржао да свој пут изједначи са оним што су „универзални митови и мотиви", па је, и у поводу те стварности, и свих других, и поводом наших прилика и књижевника реторичнога и ангажованога замаха — писао: „Свака стварност, и све стварности, за ове су гледаоце само спектакл, једна инсценација. Јер не постоје само замке, ступице и мишоловке за акцију; постоји цијели један низ лажних и извјештачених перспектива, чисто мозговних клопки којима тако понеки судије укуса лаковјерно насједају. Маса других их суди хладније, барем с већим опрезом"...

* * *

Био је напор светлости, који је имао знак да се издваја у својој тами, и у тами живота. Има у томе знаку, поновићу — као да увис подижем руке: обести, пркоса, хумора, одушка, осмеха, дрхтања! У свему томе — повест страдалника, али који зна себе, и слаба и јака, и у светлости и у сени, и у оној, вишој, песничкој хармонији: „Нас ће обузети горостасна шума израсти ће лишће чак и поврх ума".

Лишће је то, болно, већ заузело своје место на сваком другу Тина Ујевића. Оно трепери увек — и кад милозвучно призива, и кад уз протест јадикује, и кад се, уз осмех, руга!

Офелија из Рамаћске цркве

ЖИВОДРАГ ЖИВКОВИЋ

Откуд да заспиш у цркви и на слици доста нага
Па ти се груди ко бели виногради испод хаљина назиру
Да ли смеш тако лепа и заробљена да будеш моја драга
Молићу се да се претворим у сунчани стуб у твом манастиру
Ал' откуд да заспиш у цркви и на слици доста нага

Учини ми се да ти се светац са крстом опасно умиљава
Да те хор златних анђела гледа с неким чуђењем
Ако хоћеш, ја ћу да стражарим док твоја лепа рука спава
Пустићу птицу јутра да пева над твојим буђењем
Ал' учини ми се да ти се светац са крстом опасно умиљава

Страх ме је да опаки љубавници нису претворени у свеће
Да онај пламен у кандилу од њиховог дрхтања не може да се скраси
Ако хоћеш, ја ћу да те крадом изведем кроз пролеће
Водићу те на рамаћске висове; нека се бекство наше звонима огласи
Само страх ме је да опаки љубавници нису претворени у свеће

На једном брегу што лежи у очима свих зверова
Начинићу кулу са темељом од снега и комадића мога ума
Ти ћеш да гориш у њој као злато најчистијих грехова
Док будем лежао испод прага претворен у звездану биљку опијума
На једном брегу што лежи у очима свих зверова

Ал' откуд да заспиш у цркви и на слици доста нага
Па ти се груди ко бели виногради испод хаљина назиру
Да ли смеш тако лепа и заробљена да будеш моја драга
Молићу се да се претворим у сунчани стуб у твом манастиру
Ал' откуд да заспиш у цркви и на слици доста нага.

ПОЕЗИЈА СТВАРНОСТИ

Александар Тишма: „За црном девојком“

„Просвета“, Београд 1969.

НАЈПРЕ ПОЗНАТ као песник, Александар Тишма је већ својом првом књигом прозе „Кривице“ зацртао својеврстан прозни израз, који је у књизи „Насиље“ не само потврдио већ и усавршио. Чинило се да је овај некадашњи песник у приповеци нашао најадекватнију форму свог стваралаштва. Сада се, међутим, поново налазимо пред извесном променом у форми Тишминог израза: појавио се његов први роман „За црном девојком“. Ако се свему томе додају и његови интересантни путописи и одлични преводи, онда је несумњиво да пред собом имамо комплексну списатељску личност, која тражи и са успехом користи разне видове књижевног израза да би помоћу њих изразила своје разнородне способности и интересовања.

Први Тишмин роман је добрим делом писан као његове приповетке: с поштовањем за карактеристичан детаљ, атмосферу и адекватну реч и без великих, разбарушених потеза. Уосталом, овај је роман, у ствари, једна дужа новела и не би подносио такве потезе. По својој готово геометријској сведености на четири подједнако велика поглавља, тако да се у три поглавља радња развија готово у једном даху а последње поглавље представља епилог, Тишмин роман је строго и једноставно конципиран. Никаквог мешања времена, никаквих неконтролисаних унутрашњих монолога и никаквих стилских експеримената нема у његовом роману. Роман „За црном девојком“ је класичан по структури и фактури, а његов писац нити је хтео нити покушавао да у ексхибиционим новинама нађе разлог и повод за своје стваралаштво.

У овом роману Тишми је, пре свега, стало до тога да изрази једно осећање живота. То осећање није непознато, али је искрено доживљено и поузданим средствима изражено, тако да изгледа свеже и ново. Реч је о односу између свакодневне животне прозе и поезије која понекад продре у наш живот или, тачније, у одређеним околностима то постаје. Једном, 1946. године, један новинар-почетник преспава једну ноћ у хотелској соби у Сенти с једном црном девојком. То је један сасвим баналан догађај, утолико пре што та девојка није светица и што је те исте ноћи провела извесно време у кревету човека с којим је новинар делио собу. Али тај догађај, касније, кад младић све више осећа како се изјаловљују његове наде и пропадају његови планови, прераста у неутаживу тежњу за понављањем истог доживљаја, у узалудно трагање за црном девојком, у жудњу за поновним уздизањем до ранијег осећања животног интензитета. Али све је узалуд. Интензитет тог доживљаја се никада неће поновити. Звездани час једног наоко неважног сусрета је заувек прошао, а црна девојка постаје идеал који се све више удаљује и симбол нечега за чим се читавога живота жуди без успеха.

Упоредо с главном личношћу, која увек остаје незадовољна својом ситуацијом, кроз роман пролази и често се срета и једна друга личност, исто тако неуспели трагалац за идеалом, слободом и срећом. То је Каћа, чудни пријатељ младог новинара и, касније, истог тог човека као средовечног службеника грађевинског предузећа, која се, као и он, не мири са оним што јој живот пружа. Они су саучесници у неуспешном трагању за срећом и сапутници који иду паралелним путевима, али тако да се њихови путеви не спајају и не постају један пут. Њихов необичан однос, на неодређеној граници између пријатељства и неостварене љубави, представља највећи део реалне грађе романа. Уз њих је, међутим, дато и неколико других ликова, више у облику скице него продубљено, али довољно живо да одговарају основној идеји романа. Сви су ти ликови насликани као противтежа главној личности и Каћи: сви они су мање-више задовољни оним што им живот даје и не траже много више него што имају. Иако насликани с мало црта, ови ликови и њихове животне ситуације откривају нам да је њихов творац изванредно пажљив опсерватор, који добро познаје живот и људе о којима пише и уме то прецизно и убедљиво да покаже.

Кад се Тишмин роман чита, на први поглед и нарочито на почетку, док црна девојка не израсте у симбол, чини се да пред собом имамо једно дело таквоганог ситног реализма. Али се мало-помало све више уверавамо да писац пише не онако како може већ онако како хоће: да је сведеност и једноставност његовог писања, које више рачуна на прецизност казивања него на барокност израза, резултат његове свесно усвојене поетике. Он не жели да поезија његовог романа буде његова лична творевина, већ да спонтано произлази из онога што нам, преко њега, „говори“ сама стварност. Поезија овде произлази из добро уочене и тачно приказане стварности. Већина писца своди се, пак, на то да приказује стварност тако да она сама „пева“. А та вештина је, можда, већа и тежа од вештине писца који ствара једну имагинарну стварност, која нуди поезију нестварног, измишљеног, апартног.

Добар познавалац светске књижевности, Тишма је своју методу свесно изабрао и за њу се определио према својим личним афинитетима. Из његових шкртих, готово репортерских описа, у читаочева чула улази стварност у снажним таласима и њено присуство је готово опипљиво. Он уме да осећа живот и да његово пулсирање прати с готово чулним уживањем. Његово схватање стварности и живота је, ако говоримо филозофском терминологијом, сензуалистичко, а његови доживљаји света, људи и односа међу њима имају много сензуалног. Неко ко тако воли живот и ко га тако непосредно и снажно доживљава као Тишма не може лако да га напусти и замени за један измишљени и измаштани „живот“.

Изнад тог непосредног доживљаја света, у коме ужива не само писац него и читалац, у роману „За црном девојком“ уздиже се једна ненаметљива надградња, једна мисао о животу, једна идејна вертикала, која овај роман чини комплетним књижевним делом, у коме уживају не само чула него и ум. Та идејна вертикала није, међутим, дата експлицитно, намештено, као готова теза, него, као и поезија, произлази из самог збивања и осећања личности.

На малом простору Тишма је изградио једну релативно крупну творевину, у којој је све, од врха до дна, солидно урађено. Овај је роман знак његове несумњиве списатељске и људске зрелости. У роману има и нових елемената, којима се он раније није много служио. Узмимо само један пример: дијалог. У „Насиљу“ Тишма је приповедао у једном дугом монологу као што приповедају усмени приповедачи или, у другом смислу, неки модерни прозаисти. Ни сада дијалог није код њега изразита компонента нарације, али је улога дијалога много значајнија него раније: он је увек функционалан и, иако је, као и остали елементи нарације, дат у једноставним линијама, представља један од несумњивих квалитета романа.

Вођен сигурним укусом и мером, Тишма ствара једну прозу чврсто ослоњену на стварност и живот, ако не и дубоко утонулу у живот. Али иако је њен акценат на реалном, она представља и извесну синтезу имагинарног и реалног. Према томе, он заузима позицију између оних писаца којима је реалност ненадмашна учитељица и оних који настоје да нађу извесну равнотежу између реалног и имагинарног. Стојећи, на пример, између Драгослава Михаиловића и Момчила Миланкова, Тишма се налази на врху савремене српске прозе средње генерације, и то захваљујући не само добром делу приповедака из „Кривица“ и приповеткама из „Насиља“, већ и роману „За црном девојком“.

Драган М. Јеремић

ЉУДСКО НА НИВОУ ЗООЛОШКОГ

Мирко Магарашевић: „За вучије и друге очи“

„Просвета“, Београд 1969.

МЛАДИ ПЕСНИЦИ, у заносу тек пробуђене и набујале самосвести, најчешће нас позивају да присуствујемо њиховим интимним исповестима. Упознају нас на разне начине са свим оним шта они мисле, доживљавају, због чега пате и чему се радују. И онда када говоре о свету они, у ствари, истичу своје становиште. Мирко Магарашевић, иако почетник, није оптерећен овим толико распрострањеним младалачким субјективизмом. Он није песник осећања, већ песник мисли, и то зреле и добро казане мисли. Његова прва збирка говори о аутору који доследно и са планом изграђује свој песнички свет. Књига је чврсто организована, у изражајном смислу и у погледу свога значења јединствена.

Магарашевићеве песме су модерне басне; оне говоре о вуку, морском псу, мачки, соколу, змији, носорогу, мајмуну... Какво је њихово наравоучење? Магарашевић не жели да образлаже своје идеје о човеку помоћу говора и понашања животиња и зато његове песме нису алегорије. Поступци животиња имају значење симбола. Ситуације у којима се оне налазе типичне за врсту којој припадају, сугерирају нам и одређену људску ситуацију. Лет сокола, подземна путања кртице, кретање носорога или вука живописно су насликани; сва конкретност, чулност, индивидуалност понашања појединих животиња тачно је приказана. Песник се, међутим, не задовољава тим подробним описима који, независно од свог дубљег и општијег мисаоног контекста, делују и као добра слика. Он напушта оквире реалистичког описивања и истиче симболични карактер неког карактеристичног животињског поступка.

Са плана зоолошког прелази, дакле на план антрополошког. Паралелизам животињске и људске сфере приказан је у овој збирци на начин који може да шокира читаоце навикнуте на хуманистичку реторику. Без сентименталности, са иронијом која разара многе снове, Магарашевић нас позива да заједно са њим пођемо у посету животињском царству. Уводна и завршна песма збирке садрже доста подсмеха на рачун наивног и добронамерног посетиоца и шетача; ако се овај надао да ће се сусрести са бићима која су далеко од њега, која не разуме и која му уливају само страх, онда се страховито преварио! Симболичне ситуације су опште и заједничке и за животињску и за људску врсту. Оно што нам најпре пада у очи, то је њихова међусобна сличност. Чини се да се људи не понашају као звери, већ да звери подражавају поступке људи. Песникова ирониција је, без сумње, жестока и ретка у данашње доба када се у запрепашћујућим количинама избацују човекољубиве пароле; у таквим околностима она може понекоме да изгледа и антихуманистичка. Приказивање људског на нивоу зоолошког нема, међутим, за циљ да се појму хуманог одрекне сваки смисао и специфична суштина већ само да се, помоћу сурових симбола, укаже на изобличавање тог појма. Магарашевић се бави у овој збирци феноменолошки чистом, продорном дескрипцијом људског и животног негативитета као таквог. Његова концепција у сваком случају није оптимистичка, али најновија животна искуства пружају му велики број доказа за његове тезе. Светски ратови, концентрациони логори, геноцид, многобројне форме нетрпељивости, прогони и хајке: модерна историја није за човека ослобођеног илузија ништа друго до, као за славног Џојсовог јунака, кошмар из кога се немогуће пробудити. У књизи „Погоци за вучије и друге очи“ историјски кошмар присутан је само на посредан начин: као инспиративна искра, као гема постављена у оквире зоолошких формм. Не треба сметнути с ума да је поприште збивања само привидно анимално и, исто тако, само привидно нехумано. Цинизам младог песника управо потиче из једног схватања које можемо назвати рањеним хуманизмом, разочарањем изазваним крвавим и очајним историјским призорима, лудилом усковитланих деценија.

Утицајни савремени биолог Конрад Лоренц, проучавајући везе између животињског и људског света, долази до закључка у својој књизи о агресији да је људско биће, одређено и усмерено анималним нагонима, егоистичко у основи (Иван Кувачић: „О насиљу и агресији“, „Праксис“, бр. 3/4, 1969). Ова концепција једног научника који дарвинизам спаја са фројдизмом заснована је на претпоставци да су инстинкти покретачи и звери и људи; отуда међу њима и толике сличности. У збирци Мирка Магарашевића није реч ни о каквој биологистичкој концепцији, већ о симболичном, поетском виђењу света, обесхрабреном и мрачном, о смелом настојању да се историјска драма нашега времена — један беспримерни призор препун мржње и суровости — изрази језиком модерне басне. Опседнут сликом живота као збира лукавстава, подвала, заслепљујуће мржње и крволоштва, песник гради свој бестијални свет чији је једини јунак, иако мало видљив, ипак понижени човек:

Лишимо се сећања
да смо прогоњени вуци
којима ребра на рођењу
поломише

Читајући ове песме о животињама које су садржајне не само по свом значењу него и по пластичности детаља, пред очи нам излазе одговарајуће сцене из области антрополошког. Симболична веза је више него поуздана. Кртица оличава страх, жељу за сигурношћу, мудрост бекства и сакривања. Она „припада свом свету ал познаје оно изнад; баш то изнад упутило је испод.“ Носорогу сви указују поштовање јер га се плаше. Свако је у његовој околини срећан, мали, испуњен одушевљењем. Моћни и горди носорог брчка се, међутим, по ноћи у бари, опкољен мравима који штите његову рањивост. Јато галебова слеће на копно намамљено лепим обећањима јастребова — да би онда било потамањено. Посматрајмо драму јастреба: глад значи да се није прилагодио, а лов — смрт другога. Он се ипак одлучује за акцију јер „како одступити од правила игре коју сви поштују“? Међу свим животињским ликовима доминира вук као симбол крвожедности. Он се нализи у најближем, готово мистичном сродству са човеком:

Догоди се и то да му шију заврну
али сигурно много не зажали
јер се тад у свог убицу пресели.
Онда настави да се коти из
људских очију.

Није ли, у ствари, читава ова збирка једно даровито тумачење језиком симболичних слика славне Хобсове изреке: Homo homini lupus est? Тумачење нимало књишко и апстрактно пошто га је наше столеће учинило итекако актуелним.

Мирко Магарашевић није апстрактни песник јер се служи искључиво сликом. По интелектуалном тону он подсећа на Миодрага Павловића, али је тематски независан. Његов језик, лишен осећајности и речитости, подсмешљив и прецизан, веома је особен. Магарашевићева мисао остаје у границама поетског изражавања захваљујући, између осталог, и томе, што он никад не напушта свет конкретног. Књига „Погоци за вучије и друге очи“ исцрпљује одређени круг тема и по свој прилици песник се више неће на њих враћати. Склоност ка живописном, ироничном приказивању бића и ствари и одбојност према свакој илузији и одушевљењу можда ће га одвести ка сатири. У сваком случају, Магарашевићева прва књига је зрело песничко остварење. Даљи рад овог младог песника треба пратити са пуном пажњом.

Павле Зорић

СВЕТИСЛАВ ПАВИЋЕВИЋ

тражење ане

лавежа лица
улица
ана
светом расејана

коротница васељена
колеж светлости
сјена

из дојке ребра
небеског свода
вода
бунар костура неба
изнад дана
АНА

београд на аниндан

Др Љубомир Дурковић

Бранислав

Први југословенски илегални лист 1844—1845.

Научна књига, Београд 1968.

ЧЕТРДЕСЕТИХ година прошлог века, кад се хрватски народни препород нашао под веома тешким притиском аустријских и мађарских власти (забрана употребе илирског имена 1843, пооштравање цензуре штампе и др.), почео је у Београду илегално излазити политички лист „Бранислав", који је покренут из Загреба. Др Љ. Дурковић посветио се истраживању околности око покретања листа, скупио његов комплет и фототипски га издао у књизи под горњим насловом. Претпоставља при том да је излазио од 15. октобра 1944. до 16. августа 1845 (по Богданову, од 20. новембра 1844. до половине фебруара 1845). Штампао се у српској књажевској штампарији у Београду, без ознаке ко издаје лист, ко га уређује и одговара за њега, где се штампа; у заглављу прве стране, испод наслова (Бранислав) имао је као амблем исти онај знак који је био на Уставу књажества Србије (Бгд 1835). Од њега је изишло свега 14 бројева, на четири стране текста (половина табака), величине „Подунавке", у две колоне, свега 55 страна (последња је празна). Како је он био уперен против Аустрије и Мађарске, а растурао се илегално, у Хрватској о њему је по службеној дужности извештавао аустријски конзул у Београду Димитрије Атанацковић свемоћног кнеза Метерниха у Бечу. Правда се да не познаје хрватски језик, па не преводи бројеве, него их шаље у прилогу. Чланке пише неки Шулик (или Шулак), који ради у редакцији Гајевих „Новина" у Загребу, па их посредством капелана С. Марјановића у Земуну доставља поштом Ман. Јокићу у Београд, код кога станује бив. загребачки богослов Павле Чавловић. Није, дакако, Шулик или Шулак, него Богослав Шулек.

Све се то досад знало. Пре рата је Павле Поповић објавио Атанацковићев извештај у „Прилозима за књижевност"... (1935), а писао је о томе и Иван Невистић у „Правди" (4. јула 1935). У свим публикацијама узима се као решено питање уређивања: то је Шулек. Тако је и у Изабраним чланцима, које су приредили др Р. Маикснер и др Е. Есих (ЈАЗУ Згб 1952). Чланци у „Браниславу" иду in continuo, не завршавају се увек у једном броју, прелазе из једног у други, нису потписани. Зато ни посао уређивања није био тежак, могао се обављати писменим путем; сарадња је ионако, осим две песме потписане иницијалима М. Б. и Б. (тј. Матија Бан), сва потицала из Загреба. Дурковић, међутим, сматра да мишљење да је „само Шулек уређивао и издавао лист „Бранислав" у Београду" „не може више да опстане". Ако се ухватимо за то „само", онда је Дурковић у праву, али у свему другом није. Уколико је реч о уређивању листа у Београду, може бити реч само о техничкој страни (ношење материјала у штампарију, коректура, одношење листа на пароброд „Слогу", којим се лист преносио до Сиска, где су га преузимали пријатељи Амброза Врањицанија из Карловца, који је финансирао лист); а оно право уређивање, писање чланака, све је загребачко, хрватско. Око издавања „Бранислава" у Београду били су, можда, од помоћи Павле Чавловић, Матија Бан и Јанко Шафарик, а при преношењу материјала и листа и Алберт Нужан, иако је као војно лице и познати илирац био под присмотром.

У листу се налази деветнаест непотписаних чланака. Међу њима су и два говора Ивана Кукуљевића Сакцинског у Хрватском сабору и у скупштини вараждинске жупаније. Писац, др Дурковић, не упушта се у анализу чланака, оставља то другима. А они показују доброг познаваоца хрватских и загребачких прилика, човека који је сам добро и из прве руке упућен у политички живот Хрватске, који је и сам публициста, члан редакције Гајевих „Новина", који је и сам имао окапања с цензуром. У чланцима се помињу Словаци, а то је од илираца могао да помиње само Словак Шулек. Њему су као члану „новинарнице" (редакције) Гајеве биле приступачни говори И. Кукуљевића, држани у сабору и у жупанији; цензура није дозвољавала да се они објаве у Гајевим „Новинама". Кукуљевић је предложио увођење народног језика у јавне послове, у јавни живот, у ту сврху оснивање катедри за народни језик, који ће заменити мртви латински језик. Не треба да наш језик чувамо само за дружину (послугу) и за наше кметове.

У говору у жупанији поменуо је да администратор жупаније (Ердеди) хоће да забрани говорити хрватским језиком, и „то у нашем XIX просвећеном столећу, у овом столећу народности". Мађарска влада поставља разне препреке народној литератури, језику, трговини, пољоделству и старинској народној слободи. Морамо тражити од краља „да нам даде такво поглаварство, особити Консилијум, који ће народним славенским духом дисати и гојити народна ћутења славенска". У уводном чланку објашњен је разлог зашто су синови уставне (конституционалне) државе морали утећи у стране земље да би изрекли своје мисли и намере. Да ли су то „картистичка (**картистички**, заправо чартистички: **чартизам** (chartism) први социјални раднички покрет у Енглеској, 1837) комунистичка, револуционарна начела?" Не, то су само ствари корисне за нашу домовину. У чланку „Жеље родољуба" изнета су очекивања од будућег сабора, која се тичу разних захтева у погледу језика, утемељења народног казалишта, катедри народног језика, ученог друштва, свеучилишта, музеја, препарандија, трговачке и обртне школе и др. Питању цензуре посвећен је посебан чланак. До забране илирског имена, цензуру је обављао родољубиви Словак, Стјепан Мојзес, који је с наклоношћу пратио рад илираца; сада је за цензора дошао Мађар Мачик („Мачак"), који је „најзлобнији и најглупљи између свих цензора Европе". У једном Вукотиновићеву чланку брисао је речи „љубав домовине", „слога", „младеж" „постојаност", „слобода", „народност". Односу Мађара и Хрвата посвећено је доста места — то је најактуелније питање тог времена. Мађари хоће слободу државе, али само да они господују, а други народи и сугрђани њихови да им робују. „Славјаном забрањују у школама и црквама служити се својим језиком, што и Турци никада нису чинили". Мађарске законе нећемо и не можемо примити; „ми смо народ слободан, крепак, снажан, јак и велик..."

Овакав стил писања довео је до аустријске интервенције у Београду и обустављања листа. Не треба заборављати да је Шулек писац брошуре „Шта намјеравају Илири", штампане анонимно у Београду (1844). Шулек је свакако највештије и најоштрије публицистичко перо у Хрватској тога доба, стално у току догађаја. Али, ето, наш писац њега не узима у обзир ни као писца ни као уредника „Бранислава". За утврђивање ауторства чланака треба читати друге писце: „Свакако ту долазе у обзир радови Раковца, Вукановића (Вукотиновића?), Кукуљевића, Чавловића, Бана и сличних..." Не знам на какве радове Чавловићеве ту мисли, кад их није навео у његовој другој биографији. Дурковић се определио за Чавловића већ на почетку књиге: „Живот и рад уредника Бранислава" — наслов је прве половине књиге (стр. 1 — 134) о животу и раду П Чавловића, која нема много везе с „Бранославом" те би се могао објавити и независно од њега. Ту има говора о многим другим политичким и културним питањима: о тајном панславистичком клубу у Београду, о односу према илирству, о илирској Читаоници, о Хркаловићу и Ф. Заху, о брошури „Југославенске тежње" (1861) и њеном писцу и др. У другом делу књиге (стр. 135 — 191) реч је о уређивању и издавању „Бранислава", а на крају се налазе фотокопије „Бранислава".

Писац књиге доста мало посвећује пажњу језику и стилу. Има реченица као што су ове: „И Сима Милутиновић је био велики против илирства..." (55). „Он (Чавловић) је дошао у редакцију код Гаја пошто је овог напустио Бранислав Шулек..." (Богослав?) Бискуп Шрот се замерио омладини нарочито 1843. год. кад је учествовао „у истрагама због учешћа клерикалаца (клерика?) у тадашњим догађајима" (187). Служећи се пољским материјалом писац каже „живео је у Прусима" (у Пруској?), „уповажњење" (овлаштење?) итд. „Један од читаоца" не би се смело наћи у научној студији...

Наравно, у Дурковићевој књизи има доста савесно скупљеног историјског материјала (и код нас и у Пољској), а фотокопије „Бранислава" корисно ће послужити истраживачима хрватског политичког живота пред револуцију 1848.

Др Крешимир Георгијевић

Добрица Ерић

ОРГЛИЦА ОД ГРЛИЦА

„Културни центар", Нови Сад 1969.

ДОБРИЦА ЕРИЋ спада у ред плоднијих писаца за децу. Продуктиван и непрестано присутан, он испевава и допевава своје мелодичне кантилене намењене најмлађим читаоцима, не престајући при том да трага и експериментише. У овој књизи резултат његовог поетског експеримента јесте насловни циклус „Оглица од грлица", сонетни венац којим аутор остварује занимљиву синтезу своје сликовите лирике и дечје поезије. Ерићу, истина, можемо местимично замерити због наративности, извесне (његовим бољим остварењима стране) неуглађености стихова или пак нечистих рима — али само местимично. У целини и ова књига носи устрепталу лирску визију једног рустикалног света, блиску сензибилитету најмлађих читалаца. Књига је објављена у укусној едицији „Детињство" коју је покренуо „Културни центар" у Новом Саду. Насловна страна Љиљане Поповић, а илустрације у књизи израдио је сам аутор Добрица Ерић.

Миленко Вучетић

МЕМОАРИ

„Задруга писаца", Београд 1969.

ДУХОВИТО ЗАМИШЉЕНА, духовито написана, уопште — духовита, оригинална књига. Вучетићеви „Мемоари" нису ни антимемоари, ни пародија мемоара: то је, једноставно, књига црног хумора, хумористичких записа, причица, прожета снажном личном нотом. Не избегава Вучетић ни сатиру, ни актуелнији дневни хумор, али такве интенције подређује општем току, целини. Проткана иронијом и игром речи, прва књига Миленка Вучетића припада оним делима која нас разоноћују, разгаљују, али истовремено приморавају да размислимо о пишчевом и нашем свету.

Васка Јукић — Марјановић

МРТВА ПРИРОДА

„Задруга писаца", Београд 1969.

КЊИГА САСТАВЉЕНА од епиграма, хумористичких и сатиричних песама, афоризама и хумореска. То је можда сасвим погодно решење када је реч о хумору и сатири: избегнута је монотонија, књига је добила на тематској ширини, поједини проблеми који су у афоризмима тек наговештени захваћени су дубље и свестраније у дужим текстовима. Нагињући више сатири но хумору, што је ствар личног опредељења, Васка Јукић — Марјановић била је најдоследнија као писац епиграма. Афоризми делују неједнако — често су духовити, али понегде и журналистички тривијални. Песма „Мој завичај ни црн ни бео" указује на знатне песничке могућности, а хумореске у овој књизи (на жалост свега две) свеже и ангажоване, намећу питање није ли било боље додати још коју хумореску, макар на штету афоризама.

Иван Шоп

Hans Mayer

DEUTSCHE LITERATUR SEIT THOMAS MANN

Rohwolt, Reinbeck bei Hamburg 1968.

МАЛА КЊИГА, која је објављена под наведеним насловом представља друго издање извода из књиге „О немачкој савременој књижевности" познатог марксистичког књижевног историчара и критичара, професора Техничке високе школе у Хановеру Ханса Мајера. Мајерова књига поред „Савремене немачке књижевности" Валтера Јенса спада у најбоља дела ове врсте. Иако се у оба случаја ради о универзитетским професорима, а у Јенсоовом случају и о белетристи, приручници овакве врсте се са задовољством читају, јер их одликује како солидан методолошки приступ и широка ерудиција тако и приступачност и једноставност у најбољем смислу речи. Мајерова књига није оптерећена непотребним и мање важним подацима, дугим фуснотама и медитирањима „поводом", што је у немачкој литератури ове врсте чест случај, већ на ограниченом простору покушава да обухвати савремену немачку књижевност у целини, што ће рећи и западну и источну, и наравно и немачку књижевност ван ужег немачког подручја, да одреди главне координанте, истакне развојне линије, постави прогнозе и оцени пређени пут. Ханса Мајера у првом реду интересују велики посленици књижевног стварања као што су били Томас Ман или Бертолт Брехт. Ако Томас Ман својим стварањем повезује модерну немачку књижевност са традицијом XIX века и натурализма (Шторма, Рабеа, Фонтанеа) с једне стране и модеран европски роман са друге стране, а на Брехта се надовезују највећа имена савремене немачке драме (Диренмат, Фриш, Петер Вајс и други), онда су оба ова великана одлично послужили да буду полазна тачка излагања развитка који је немачка књижевност после рата прешла од „тачке нула" до данас. Мајер врло лепо приказује трагичну ситуацију у којој се нашла немачка књижевност после 1945: немогућност да се успостави нарушен континуитет (од 1933. до краја рата), фатално кварење језика у хитлеровској Немачкој, немогућност у условима подељене земље да се немачка књижевност конституише као целина, идеолошке и друге баријере у сенци суштински различитог политичког и друштвеног развитка у Западној и Источној Немачкој, несавладане прошлости и „привредног чуда", соцреалистичке искључивости и пролеткултовских идеја („битерфелдски пут"). Па ипак, без обзира на све ове дубоке разлике, Мајер не пада у грешку поједностављења и приказује и оно што књижевности „подељеног неба" и спаја. Значај ове књиге не у малој мери лежи у томе што она не остаје неправедна према књижевности источног дела земље (што је на жалост понекад случај са западнонемачким прегледима и приручницима) у којој је и сам Мајер деловао до 1963. године као шеф катедре немачке књижевности на Лајпцишком универзитету, када је у вези са заоштравањем курса у идеологији и култури и критикован због ревизионистичких скретања напустио земљу у којој је провео шеснаест година и одиграо не малу улогу у подизању многих германистичких кадрова и у утицају које је његова изговорена и писана реч зрачила око себе. Мајеров приступ књижевности веома је широк али ипак не толико да се у таквом приступу изгуби специфичност књижевности. Поједине главе овог дела читају се као есеји а ипак ниједног тренутка читалац не престаје да буде свестан озбиљног и научног методолошког прилаза материји. Посебно треба истаћи социолошку компоненту Мајеровог прилаза (књижевне последице које су проистекле из пораза и даљег друштвеног развитка у западном и источном делу земље) која ипак никада не прелази у вулгарно социологизирање и тражење по сваку цену идеолошког еквивалента, поштовање специфичности писане речи, широко познавање савремене драме, драматургије и специфичности позоришта, повезивање прошлости и садашњости, изношење улоге коју су одиграли и играју савремене психолошке и пре свега социолошке и философске идеје у књижевном животу и развоју, итд.

Мајерова реч није конвенционална реч историчара и популаризатора књижевности за школе, она је увек једнозначно одређена, несентиментална и бритка. Иако обимом мала, Мајерова књига значајна је по томе што буди на размишљање, читање и дискусију.

Милан Табаковић

Бунило

ВИДОСАВ СТЕВАНОВИЋ

за Слободана Ракитића

1.

С плачем на светло из слузне материце
Грабежљиве птице изгребаће нам лице.
Предачки кал кућаће нам у плућа
Док слушамо своја срца умируће.
Претварaћемо се вечно у стење и дрвеће
И гавран ноћобдија над нама ће да леће.
Пљуваћемо таму из упаљених ждрела
Где нас је понорска ватра сагорела.
Беснило помама говор ће да нам води
На бритком леду као на слободи.
Голотиња страшна мучиће нас вазда
Док нас не униште клетва и одмазда.
Јастребови гладни кљуваће нас нице
И освојиће нас неизмерне тмице.
Остаћемо вавек онде где смо били
И где смо своју пропаст измолили.

2.

Сва поган и нечист на теме ће нам пасти
Гнојиће нам се дани ко црви у красти.
Видици тмурни ломиће нам плећа
Изненадиће нас ноћу грозна сен пловећа.
Вукодлаци мнози јешће нам бунило
И страх и ужас и све што је било.
Нигде неће бити ни јаве ни станка
Струнуће нам зора много пре уранка.
У лобањи нам биће црвени пламенови
И буњкаће мозак и сплитаће се снови.
Никоја нам тишина неће дати стрва
Ни последња причест па ни самрт прва.
Ведрина нам неће залити крвове
Црни ће барјаци над нама да плове.
То руши се небо и руше се звезде
Док ледена сунца кроз просторе језде.

3.

Кољаћемо тело у блату брлога
Једући храну сина разметнога.
Бежаћемо узгрпце с пеном на уснама
Док се грохот смрти за нама пролама.
Никоја нам јазбина неће дати крова
Погребаће нас само лешинар ћук и сова.
Пратиће нас устопице курјаци и лисци
У сећању нам крештаће василисци.
Бежаћемо узгрпце без ногу и без тела
У дубину краја и у плитчаку почела.
И нећемо знати шта нас кроза сан гања
Сакалуда голема ил наказа мања.
Стићи ће нас лишајеви стићи ће нас ноћни гости
Да нам разоре главе и да нам самељу кости.
Нека нас на самртноме часу велико безумље сатре
И нека нас ништавне сажегу ватре.

Иста су лица патње

Крваве мрље на љескавом стаклу зденца
Опојно и круто трње ловорових венца
Пасја лешина и сугреб сред пепелишта и тиња
Све је горка кривица барда и невиност злочинца.
Лепршање барске чапље у голој зеници ловца
Хрип болесника хрип умируће у срцу јадиковца
Иста су лица патње. Раскриљују се двери тавнога дворца
Пред слабошћу крвника пред великим смрадом творца
Као пред мршавим образом и рањавим челом свеца
Над свим је обртање дана и смешни круг месеца.
Понекад жежена радост сунца и блесак озарења
Понекад црне звезде грознице и сјај помрачења
Блудничин дозив споља изнутра крик невестински
Букагије исте за лажну веру и трпњу изистински.
Пламен тиња у леду срамна краста на невиноме
Аждаје и сукубе над свима копља ломе
У блату мочваре у песку пустиње труну исте кости
Шакали и хијене после све љубави и злости
У топлој утроби ветра љубе се сунце и зуј пчелињи
Под морјем камен сиње на сиси плач детиње
Не враћају се више пси и лавови мртви.
Несвестица
Опште је стање глава сред неизлечивих тмица
Пасји лавеж у зору јелењи рик са брега рози
Звучни пољубац смрти у гродој светској слози
Жива жеља залуталога да легне и да спава
Док анђели не загрубе. У злом огњу је глава
У гадној похлепи уста у прљавој гуши и црева
Глад уз слабост и понижена жедно у слуху пева.
Бродоломци што их пучина дави сред тмуше и сред мрака
Патња су као нож убице и кострет пустињака
Глуво безнађе ждере претиле црве и мраве
Над јековитим безданима бистра се небеса плаве
Над теменом шестари јастреб над слеменом крешти сврака
Прво је бол и плач последње слепило и рака.
Велики олуј ненадно баца стреле крши дрвеће
Тешки набој муњине пада међу котриве и смеће
И жеже земљу и пржи цвеће. Патње имају лице исто
На оном прљавоме на оном што је чисто
Али се ипак види сред пепелишта и сред тиња
Прегорка кривица барда и невиност злочинца.

Париски Мајски салон године 1969.

Музеј савремене уметности

ЈОШ ДОК СЕ НАМЕШТАЛА изложба париског Мајског салона 1969. изгледала је небично у својој разноврсности. Било је ствари за које се није знало да ли су експонат или део опреме, по коме принципу функционишу, којој врсти модерне традиције припадају. Јер све што је колико јуче било ново и авангардно, сутра већ постаје нека од многих традиција. Толико се дух модерне уметности развио и осамосталио. Између јуче и сутра, данас, као прелазна временска нијанса, користи се за разврставање и аналогисање. Ако се то одмах не учини, не пронађе неко нео—порекло, не измисли неко ново име или позајми из новооткривене математичке и физичке терминологије, касније се за то нема времена ако се хоће бити актуелан. Или, како се то својевремено говорило, ићи у корак. Само што се раније корачало европским кораком, сада, пак, прекоокеанским. Средства масовних комуникација (омиљени изразни путоказ у социолошко — критичком саобраћају) доприносе интернационализму, не само у смислу плодотворних утицаја и њихове размене, већ и физичких присуствовања. И тако, поред тог стилског међународизма, Мајски салон обилује и гостима из иностранства. Уз рођене и натурализоване Французе, излажу и Енглези, Италијани, Шпанци, Американци, Холанђани и Белгијанци, Грци и Швајцарци, а за њима свима заједно не заостају ни Југословени, које они што стално у Паризу живе, које они што део себе у виду слике тамо послаше. Читава југословенска колонија на Мајском салону! И није се обрукала. Љуба Поповић чак доби и награду Салона, остали ласкаве похвале од самих Француза. А ми овде од силног поноса по обичају претерасмо па од наших туђе сликаре не примећујемо. Чак и извикани, после Ван Гога, за Београђане најпризнатији инострани сликар, Пабло Пикасо, паде у Владин засенак. А већ о Карелу Апелу, Едуару Пињону, Пјеру Алшинском, Сержу Пољакофу, Феликсу Лабису и Лисјену Кутоу, о Вилфреду Ламу, Бенту Линдстрому, Жерару Шнајдеру или старом Ману Рeју да и не говоримо. Познаници су увек лакши саговорници, то је тачно, али ми бар патимо од комплекса иностранства. И говором помоћу прстију може се нешто ново научити. Тако је Данил, иначе Грк пореклом, потегао пут чак из Грчке или Париза, свеједно, да лично представи своју кинетичку Венус са Милоса, али и он и она, уз сав онај занимљиви светлосни стриптиз, осташе скоро незапажени. Па и секретари Салона, Жаклина Селц и Ивон Тајандје, бејаху спремни да пруже обавештења, што се каже, из прве руке,

ИЗ ГАЛЕРИЈА

али их готово неокрњена вратише натраг у Париз, до боље прилике кроз три године. Салон остаде да му се странци чуде или диве, да запиткују присутне и односе га у сећању као туристичку успомену. Истину говорећи, телевизија се одужила Салону користећи га као атрактивну сценографију за своја космичка тумарања, али на томе се све и заврши. А није да нема шта да се види, запази, научи или у нешто посумња на Мајском салону. Премда по техници традиционалисти, наши сликари сасвим добро стоје у добром друштву и то нам је довољно. Французи су доста слични нама, бар техника што се тиче и склоности ка експресионизму и надреалном. Штавише, Жак Бис асоцира на Шимуновићеве мрке камењаре а Пол Ребејрол на поетизоване пределе Тодора Стевановића. Италијани су заокупљени новим могућностима поп-арта (Валерио Адами, Лучио дел Пецо, Парди Банефранко); Американци модерним колоризмом (Питер Сол, Хју Вајс), оп-артом и кинетиком (Луис Томазело, Франк Малина); Шпанци унутарњом трагиком и ништавилом (Антонио Тапиес, Хоан Рабаскал, Антонио Саура); Енглези свачим по мало, пластичним илузионизмом (бели актови Роја Адзака) и композиционим монументализмом (триптихон „Краљица Ема" Алена Дејвија). Данак стрпљивости платио је Еро новој биолошкој фигурацији. На самој граници духовите ефемерности балансирају Ален Жаке са таласастим бојеним лимовима у мрачној комори (минимал-арт), Марк Брис са окупацијом празног простора (бр. 5) и Самуел Бири са неоспорним смислом за аранжерско амбијентирање модних излога. И још много тога провокантног и француски шармантног, обичног и необичног, чак и неукусног (цртеж Роланда Топора), има на Мајском салону. А људи кажу, они који га и у Паризу видеше, да је бољи и целовитији од првобитног париског издања, зато што је селекција умешала прсте. „Селекција"!? Каква ружна реч!

Драгослав Ђорђевић

КН 6

СА ИЗЛОЖБЕ У МУЗЕЈУ САВРЕМЕНЕ УМЕТНОСТИ

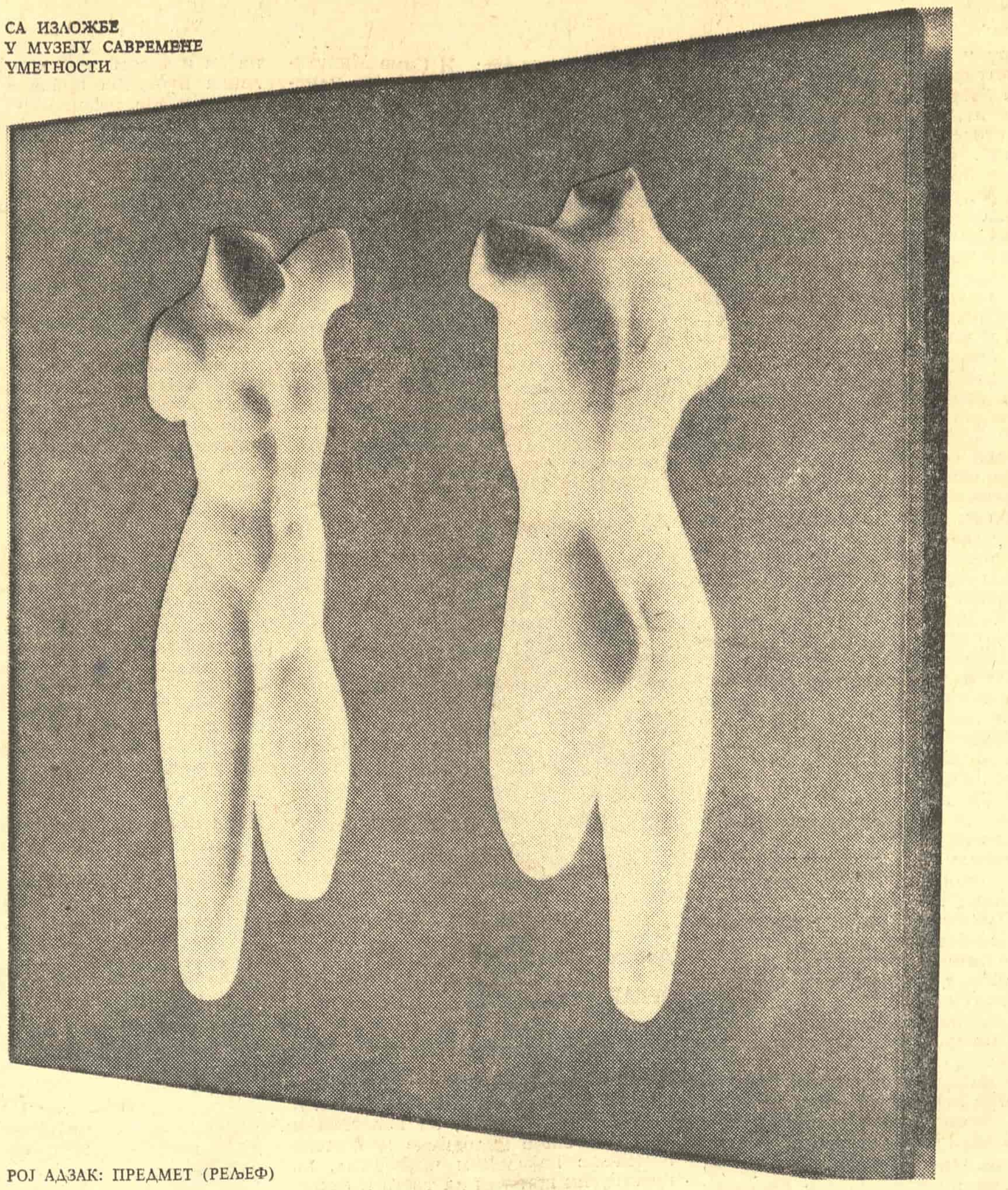

РОЈ АДЗАК: ПРЕДМЕТ (РЕЉЕФ)

ЈОВАН НЕИМАР

Наставак са 1. стране

Све је у овој пространој кући од дрвета, од старе и суве јапије, од добре јеловине и храстовине чији годови памте столећа. На први поглед кућа не пада у очи и ни по чему не иступа из амбијента. Њена једноставност постаје класична тек кад се крочи кроз широку капију у њене отворене атријуме. Настаје тишина јасли, сада без сена, и мир штале чија је ергела на пољима небеским. Зграда се развија изнутра као плод програма и функције и, ма како били проницљиви, не знамо шта нас очекује после сваког подеста. Прецизност паоца, шарки, долапа, фиока, консола, двери, степеништа, подсећа нас на ортогоналну геометрију првих италијанских интарзиста. Мистерија перспектива као да је поново тражена и наново откривена. Рекли бисмо да је Пиеро де ла Франческа био присутан кад се ово здање сањало, толико су његова једноставност, његова плитка пластика и прозирне сенке једнообразни. Плакари — тајне, фиоке, фиоке — прецизне кутије, кутије — ћелије специфичне намене, да сваки предмет почива усамљен са местом и наменом одређеног животног центра. То су у ствари праве механичке жлезде које покреће најлакши додир, можда и сама помисао њиховог творца. Четке и ножеви за сликање стоје вертикално у дрвеним посудама пуним житарица да се никад не додирну. Захваљујући простом закону земљине теже сва врата сама се нечујно затварају по диктату либеле. Дрвене браве, такмаци узорка са вајата Драгише Витошевића, клопарају нежно као механизми древних часовника. И нека бескрајна сета прати овај звук као знак сурово посечених столетних стабала из његовог завичаја.

Закони статике и механике као да су поново откривени и поново прокламовани. Компањонска солидност и извођачка честитост говоре о сложеној одговорности ствараоца и мајстора. Сав намештај, склопљен од претходно израђених фрагмената грађе и конструкција, понаша се савршено стабилно. Ништа се не помера у овом здању као да је и ово од гранита а не од годова, као да су стабла од којих је све начињено још жилама везана за земљу. Стара јапија не зна за говор расточеног и дотрајалог дрвета. Уколико и у њој дух борави, мора да је окован.

Оно што је некада била штала, сада је хол. Јасле и појила још су на свом месту. Уместо коњâ, једна моћна кола са механичком ергелом, неизбежна у ери технократској, немају приступа у храму културе, све док их снег не утера у овај двор свргнутих парипа. Јасле и сада служе, не више за сено, већ за жито. Кроз ниска двокрилна врата отвара се према северу пространа ковачница. У осовини њене перспективе једна инвентивна дрвена конструкција евоцира нову развалину самотрачке победе. Један механизам за оштрење ножева из XIX века са својим моћним гиданом и педалама налик на узенгије, подсећа нас на свезаног и укроћеног бика из сеоске арене у Шпанији. Древни торзо из друге побочне одаје призива Праксителa да постане дрводеља и клесар.

Иза овог дрвеног лавиринта, дивљим стазама између густе траве и честара из којих сукља гранит, улази се у једно паганско светилиште, а нешто ниже пред један примитивни олтар под ведрим небом. Да је апостол Павле знао за зелене пустиње и цветна скровишта, други би били његови назори о жени и целибату.

Из ове дивљине, као громом истесане, дижу се скулптуре од древених развалина. Једна евоцира стране света а друга путоказе између дилема нашег времена. И једна и друга носе сурову снагу пикасовских импровизација без њихове херметичке оријентације према пророчанској прошлости.

Сликарско дело Јована Раденковића нашло је у овом дому свој прави амбијент и своју пуну акустику. Са подлога исконске топлине дрвета блистају необично свеже слике саздане од чистих боја. Оне као да су керамичким глазурама преливене и плавилом неба освежене. Јован слика на белој подлози и нигде на његовим платнима нема ни сатурнизма ни монокромије. Све је у опозицији са дрветом којим је окружено и свако његово дело изгледа као пукотина у природу, као да је дрво изненада процветало. Велика платна, било плод дужег рада, било бравуре и виртуозности, увек су наставак хроматизма свеже и потпуне палете. Његов „експресионизам" — ако у недостатку бољег израза треба нечим да одредимо овај дух — има извесне додирне струне са неким Коњовићевим сликама, али без наслага и седиментација. Као и градитељ, Јован поштује законе плитке пластике, захтеве равни, draž оптичких варки и блиставих акорда крајње једноставности.

Чини нам се да би једна иницијатива са наше стране, из Музеја савремене уметности у Београду, била од користи. Београд би најзад упознао још једног свог сликара, а Југославија и САД имале би још једну могућност корисне културне размене. Раденковић је један од многобројних пионира и градитеља новог света. Он је у планине Корнвола пренео многа искуства предака. Те путеве знамо. И они су одувек били најбољи. Овако схваћена, Америка је наставак старог континента. Њене традиције су превасходно европске. И овај, као и многи други примери, говори о континуитету исте цивилизације, о знацима јединства света, о илузијама и заблудама да је океан провалија.

Пеђа Милосављевић

Сусрет са Војиславом Јакићем

Поводом изложбе скулптура у Дому омладине

КАДА СЕ ГОВОРИ или пише о Јакићу, обично се каже „тај чудни човек", „тај необични човек". Можда је то и тачно. Али је готово сигурно да се таквим констатацијама прикрива оно што је најважније, у ствари једино важно: Јакићева скулптура. Можемо и за њу рећи да је „необична", „чудна", чак и да није скулптура.

Па и није. Скулптура подразумева одређену форму, унапред замишљену и прецизно остварену. Претпоставља одређену апстрактност облика, која је изолована од непрекидног противљења свакидашњице. Јакићево нагорело и трулo дрво антипод је свакој форми, свакој сигурности издвојеног облика.

Као живот, као смрт, који се хаотично преплићу у Јакићевом делу. На изглед ћутљив, Јакић хоће да прича, да објасни: „скулптура је део мог живота, ја тако дишем. Једино то умем да чиним". Звучи убедљиво. Верујем да је то истина. Али га, ипак, подсећам да овако многи говоре. Нервозно се и нетолерантно осмехује. „Ја сам јак, скулптор мора да буде физички јак, и уопште мора да буде јак".

Сумњам у то. Сав је зарођен у смрт, у ништавило, у трулеж. Зар је то особина јаких, сређених људи.

Или, можда, јесте. „Хтео сам да смрт изразим на посебан начин. Желео сам да игноришем смрт величајући је, и да човека величам игноришући га".

Зашто да игнорише човека, јер, очигледно, себе не игнорише. И зашто би онда стварао. „Стварам због беде, узимам је као једино мерило свега што постоји". Сећа се свога искуства, своје прошлости, свога положаја. Беду добро познаје, с њом је добар друг. Али његова размишљања се не задржавају на оваквим тврђењима. То је један део његове личности, једна страна „трулог дрвета" које се зове Јакићева скулптура.

А друга: жели да га признају, да му поверују, да га помогну и подрже. Ко и како? Кажем му да заборави „признања" и „аплаузе". У његовим „орманима" који нису „објекти", нити „поп-арт", како их неки називају, нема места за шаролике похвале и јефтино самозадовољство. Смрт их је попунила, и — живот безоблични, елементарни, неумољиви. Живот је на његовим скулптурама равноправни сарадник смрти.

У ствари: живот, можда, ту, у „полицама" и „сандуцима" Јакићевим, једино и постоји. Смрт је трајање. У нестајању расцветава се животна чежња. Кад је смрт присутна, онда нема празнине. Зато Јакић своје сандуке и празнину својих „ормана" грчевито попуњава „клатнима" животних небулоза и природе „која се распада".

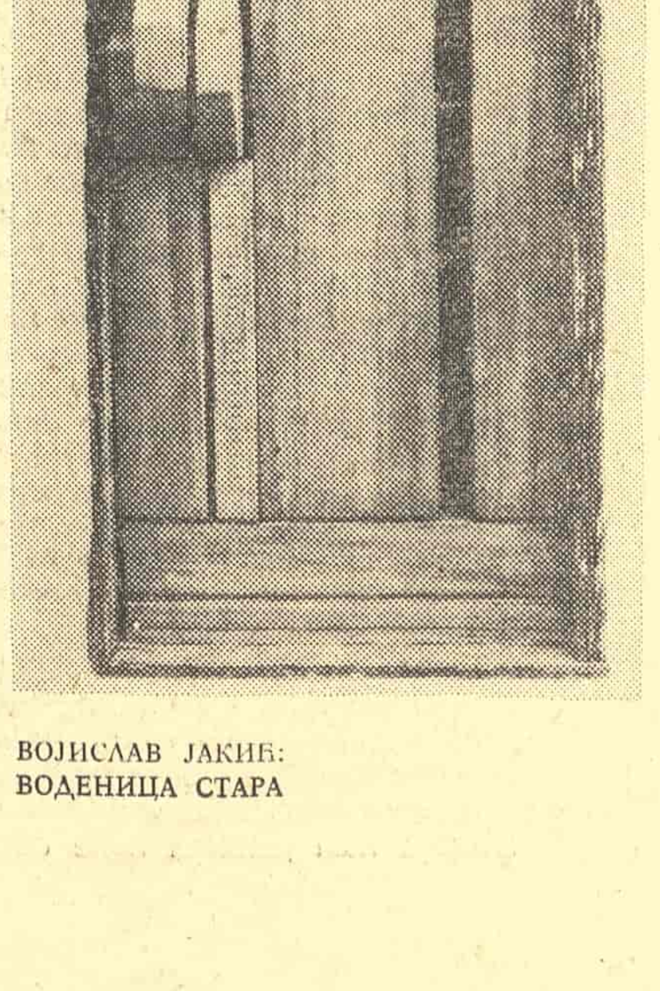

ВОЈИСЛАВ ЈАКИЋ: ВОДЕНИЦА СТАРА

„Лепоте" нема у обичном смислу те речи. Уосталом, не знам како би Јакићу пристајала. И шта би он радио с „лепим" стварима. Постаје огорчен, он сам. Скулптуре Јакићеве, међутим, без горчине опомињу да живот траје у смрти и смрт у животу. Покушава да то објасни, смирује се, и речи с делом налазе свој склад.

„Видео сам смрт изблиза", каже Јакић. Где и када? У свом Деспотовцу, у некој шуми, у црној земљи, у трулежи дрвета, у болници? Вероватно да тражи сведока који је учествовао у том лично његовом сазнању живота и смрти. Сведоци су скулптуре које је некад у очајању бацао у реку. Данас понеке спаљује, ако му се учини, или ако схвати да су без вредности.

„Желим да идем до краја, до бесмисла, до глупости". Не верује науци. Хоће да поверујете да је презире. Освајање Месеца није га одушевило. „Чему". Можда зато што Јакић поезију „величанственог призора Месечеве пустоши" тражи у поезији „величанствене пустоши" људске „душе", о којој још увек тако мало знамо.

Јакић се снебива: тврди да све зна о човеку, па онда — да баш ништа не зна. Биографију своју не објављује. Љутито напомиње да о себи неће ништа рећи, мада о себи мисли и говори. Ствара утисак да речима надокнађује одсутност својих скулптура. Дело га надмашује, речи му нису потребне.

Јакић жури, увек жури: да се врати своме делу, својим „полицама" и мртвачким лобањама. Тада заћути. Милује дрво, стоји крут и усамљен, као дрводеља. Под његовим рукама трулеж живи. Рађа се хармонија сукоба живог и мртвог. Нема сећања, нема маште. Визије нису потребне. Постоји само присутност дрвета и тишине.

Предраг С. Перовић

Бијафра – заједничко име за савест човечанства

Наставак са 1. стране

... Очекујем да ће рат трајати све док су Нигеријци на нашој земљи, све док их империјалисти помажу, дају им модерно оружје за уништавање и држе их у убеђењу да су „џепни наполеони". Најзад, мислим да бисмо, ако би све земље обуставиле војну помоћ, за два месеца окончали овај сукоб.

... Нас је, на жалост, неупоредиво мање него оних са друге стране. Само, нема никаквих драматичних догађаја.

„ПОЛИТИКА" 23. XI 1968.

* * *

БИЈАФРИ прети глад какву савремено човечанство још није видело — каже представник Шведске у Међународном црвеном крсту. — Настаће, ако свет не подигне глас у одбрану живота овог народа, масовно умирање као у нацистичким логорима за време рата.

„ПОЛИТИКА", 25. XI 1968.

* * *

СУДИЈЕ ће седети, уштогљени на високим столицама и тражити одговор на питање: „Како се десило једно такво дивљаштво?"

... У октобру ове године (1968.) око 200.000, а у новембру 300.000 Ибоса издахнуло је од глади. У децембру, јануару, фебруару очекује се још два милиона лешина с тим што су први на реду деца, труднице...

Да је избио негде рат, у коме је погинуло у једном дану шест хиљада људи, састали би се Савет безбедности и Генерална скупштина УН.

... Пред Бијафром постали смо свесни своје немоћи да преовладамо политике влада, линије граница, удаљености, предрасуда, невероватну индиферентност — огромни океан без обала — у коме плива сваки човек за себе.

„ВЕЧЕРЊЕ НОВОСТИ", 16. XII 1968.

* * *

ТРЕЋИ ДАН ПЕТЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ ШЕФОВА ДРЖАВА И ВЛАДА АФРИЧКИХ ЗЕМАЉА:

Пре свега на основу извештаја Комитета једанаесторице за помоћ антиколонијалним покретима (подвукао Д. Ј.) и на основу препоруке Министарског припремног састанка прихваћено је да се прошири и мало промени (подвукао Д. Ј.) листа организација које заслужују помоћ ОАЈ и у материјалном, а не само у моралном смислу. Тако су, изгледа, признате као антиколонијалне снаге, које ће добијати помоћ ОАЈ, и три организације које досад нису биле на тој листи: Фронт за ослобођење Сомалијске обале, Покрет Џибутија и Покрет за независност Канарских острва (подвукао Д. Ј.)

„БОРБА", 16. IX 1968.

* * *

ЗАРОБЉЕНИ војници (Бијафре) потврђују да Бијафра нема довољно ни оружја, ни муниције.

... Заиста се не могу пожалити на наоружање (Нигеријске федералне трупе). На прилазима Аби видео сам британска оклопна кола „саладин", наоружана топовима од 76 мм, бацаче од 81 мм и хаубице од 105 мм британске производње.

Федерална армија такође има млазних ловаца „миг". Према ријечима пуковника Адекунлеа, „мигови" не бомбардирају противничке положаје, **већ их само надлећу у ниском лету** (подвукао Д. Ј.).

Њихова је вриједност као психолошког оружја за застрашивање противника неоцјењива — **каже Адекунле** (подвукао Д. Ј.)

„ЦРНИ ШКОРПИОН", пуковник Адекунле, прославио је шампањцем освајање Абе. Његови су војници за то вријеме гасили жеђ пивом. Судећи по тисућама празних пивских боца с обје стране пута према Аби, они су прославу почели нешто раније.

Омамљени пивом и умором федерални војници пуцају као да су муницију набавили на распродаји.

„ВЈЕСНИК". 1. X 1968.

* * *

НИГЕРИЈСКЕ присталице чврсте линије победиле су у важној политичкој дебати у Лагосу и непосредни резултат тога ће вероватно бити смрт стотине хиљада невиних људи, претежно деце, у блокираној енклави Бијафре. Масовно умирање од глади је сигурно, уколико се и даље буде спречавало упућивање помоћи ваздушним мостом, створеним захваљујући Међународном комитету Црвеног крста и помоћи свих цркава.

Лагос каже да ће дозвољавати и даље испоруке Бијафри које имају за циљ да јој дају помоћ у храни, али он савршено зна да ће оштри услови које је наметнуо, на неограничено време, блокирати ефикасну помоћ. Било би поштеније рећи **оно што је поглавица Аволово — истакпуту цивил у Савезној влади** (подвукао Д. Ј.), прошле недеље изјавно: „У рату је све дозвољено, а морење глађу је једно од оружја у рату".

Нова нигеријска тактика бомбардовања, која ужива подршку једног совјетског шпијунског брода, угрожава ваздушни мост преко кога се Бијафри упућује храна и помоћ.

... Истовремено путници изјављују да један совјетски брод, за који се сматра да је шпијунски брод, патролира између афричког копна и португалског острва Сан Томе, са кога већином крећу авиони који доносе помоћ.

... Летови за пружање помоћи су успорени. Црвени крст је често пребацивао ноћу до 60 тона, а сада пребацује једну трећину те количине.

АП., 22. III 1969.

* * *

КОНФЕРЕНЦИЈА ЗА ШТАМПУ НИГЕРИЈСКОГ МИНИСТРА ЗА САОБРАЋАЈ ЈОЗЕФА ТАЛКА:

Талка је рекао на конференцији за штампу да су вести о оскудици у побуњеној провинцији „велика превара" Бијафре, која на тај начин жели да прикупи новац којим ће да купи оружје да би могла да и даље ратује. Он је изјавио да је влада Бијафре прошле године потрошила седам милиона долара и више **да дâ публицитет наводној невољи народа** (подвукао Д. Ј.).

Талка каже да су цифре које се износе о губицима у току рата — 6.000—42.000 мртвих месечно — преувеличане. **„Највише 200 лица умире сваког дана", рекао је Талка** (подвукао Д. Ј.).

АП, 22. III 1969.

* * *

ГРУПА америчких конгресмена, коју је предводио члан Представничког дома Чарлс Дигс вратила се јуче у Котону после дводневне посете тзв. „Бијафри" — територији на истоку земље која се отцепила од Нигерије. У току ове посете, амерички конгресмени су се састали са шефом сепаратистичког режима Одумегву Оџуквуом и другим вођама овог отцепљеног подручја.

... Морамо истаћи да је то већ друга посета коју амерички конгресмени чине Бијафри у последње време. Почетком фебруара ову област су посетили амерички сенатор Чарлс Гудел и члан Представничког дома Ален Ловенштајнер који су водили разговор са лидерима источнонигеријских сепаратиста.

Као што је познато, влада САД се званично уздржава од изношења свог гледишта о догађајима у Нигерији. Али последње посете америчких представника показују очигледно интересовање владајућих кругова САД за нигеријске ствари и њихове тајне симпатије према сепаратистичком режиму. Судећи по информацији страних дописника, вођа сепаратиста Оџукву рекао је америчким конгресменима да њихову посету сматра за „израз америчке вере у Бијафру".

Јавна је тајна да САД показују уочљиво интересовање за овај део Нигерије. Монополистички кругови САД још одавно покушавају да ставе под своју контролу ову ризницу „црног злата" — нафте и да истерају оданде своје конкуренте — Британце и Французе. Радећи на овоме, они желе да буду у добрим односима како са нигеријском савезном владом, тако и са вођама сепаратиста. Не пружајући подршку ни једној страни, а истовремено не осуђујући ни једну страну, влада САД покушава да у међувремену обезбеди уносне услове за инвестирање америчког капитала у источни део ове земље, пошто најпре обезбеди гаранције обе стране. У ствари, монополима САД је сасвим свеједно да ли ће се наставити постојећа подељеност или ће бити обновљен територијални интегритет Нигерије. За њих је важно да стекну упориште у тој земљи ма какав био резултат рата и да обезбеде максималне профите експлоатацијом нигеријског природног богатства.

ТАСС, 19. II 1969.

* * *

УПИТАН да ли би он лично преговарао са Оџуквуом, Говон понавља: „Само под условом да се Бијафра врати у нигеријску федерацију".

„ПОЛИТИКА", 27. III 1969.

* * *

ПОСЕТА британског премијера, која почиње 26. марта, одвијаће се на овој позадини. Ни нигеријска влада нити Британци не желе да руски утицај

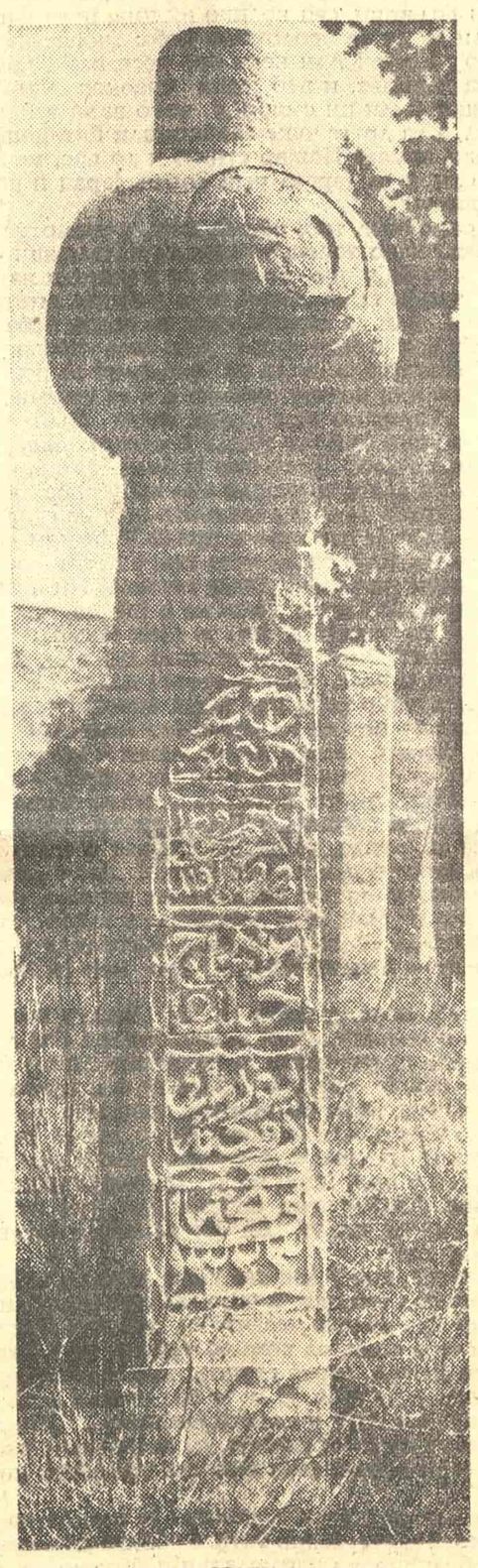

СНИМИО ДУШАН СТАНИМИРОВИЋ

у овој земљи западне Африке постане сувише велики.

АП, 15. III 1969.

* * *

ПОСЛЕ скоро две године огорченог грађанског рата Бијафранци су **изгледа доказали** (подвукао Д. Ј.) да ће и њихово мишљење морати да се узме у обзир када се буде расправљало о њиховом будућем статусу.

КОМЕНТАР, Би-Би-Си о Вилсоновом путу у Лагос од 27. III 1969.

* * *

ВИЛСОН путује у Лагос. Да ли ће британски премијер покушати да посредује у сукобу између Лагоса и Бијафре.

„ПОЛИТИКА", 27. III 1969.

* * *

БИЈАФРА позива Вилсона.

„БОРБА", 27. III 1969.

* * *

ВИЛСОН допутовао у Лагос.

„БОРБА", 28. III 1969.

* * *

СОВЈЕТСКИ САВЕЗ поштује политику несврставања коју води генерална влада Нигерије и тежи развоју равноправних пријатељских односа са том земљом, као и са другим државама.

„ПРАВДА", 28. I 1969.

* * *

САМО демократска Нигерија може бити озбиљан фактор мира и напретка у Африци.

„ПРАВДА", 28. I 1969.

* * *

ОПРОШТАЈ С БИЈАФРОМ

Трагична биланца двадесетмјесечног бијафранског ужаса: милијун погинулих (95 одсто цивила) и око два милијуна рањених, осакаћених и неспособних за рад.

Међу жртвама гладних највише има недужне бијафранске дјеце.

Колико ће још милијуна људи умрети од глади до краја године?

„ВЈЕСНИК", 25. III 1969.

* * *

НАЈВИШЕ поражава чињеница да се цјелокупно цивилно становништво повлачи пред федералним трупама. У Аби је, зависно од различитих процјена живјело од 150.000 до 400.000 људи. Од тога је само њих 500 припадника маињинских племена дочекало војнике пуковника Адекунлеа.

„ВЈЕСНИК", 1. X 1968.

* * *

МЕЂУ РАЊЕНИЦИМА које допремају са фронта, а које смо обишли и снимили, има и дечака од 15 година. Има и деце од 7 и 8 година. То је данашња бијафранска стварност. Све што је способно да носи оружје хоће у војску, а и дечица, следећи примере старијих, носе храну и до првих борбених линија. Кројачи добровољно шију униформе у густом шипражју прашуме. Жене перу крваву одећу и плачу крај потока. Дечаци марширају и певају: „Ми смо војници Бијафре".

„ПОЛИТИКА", 25. XI 1968.

* * *

НЕ ЖЕЛЕЋИ да тражимо оправданост мотива једне политичке перверзије у случају Нигерије и Бијафре, која је у приложеним изводима очигледна, морамо се упитати који су то разлози који оправдавају континуитет овакве политике и поред масовног умирања недужног па и малолетног цивилног становништва Бијафре. У жељи да што потпуније информишемо читаоце настојали смо да дамо једну бар приближно веродостојну слику развоја догађаја који су довели до једног флагрантног геноцида.

До 15. јануара 1966. године шеф нигеријске федерације био је Тафава Балева, припадник племена Хауса. У његовој влади ресор народне одбране држао је генерал Иронси, који је уједно и био врховни командант оружаних снага. Иако су пуч извели официри и војници припадници племена Ибо, а и неки други, генерал Иронси није био његов инспиратор. У хаосу, који је настао у том тренутку, био је позван од још увек легалне владе федералне Нигерије да среди политичку ситуацију и доведе земљу у нормално стање. Генерал Иронси је дао изјаву о лојалности федералној влади, и убрзо долази до заседања федералне владе која доноси одлуку да сву власт преда генералу Иронсију. Иронси успева да консолидује федерацију, да похапси и казни све пучисте који су били носиоци једног нелегалног начина решавања политичких сукоба унутар федерације. Такав његов став добио је подршку свих федералних јединица Нигерије и генерал Иронси почиње да води политику опште „нигеризације" друштвено-политичког живота земље и привреде. За такву своју иницијативу добија пуну подршку нације, укључујући и Источну провинцију — Бијафру, на чијем се челу налазио Оџукву као њен гувернер.

Таква настојања генерала Иронсија вероватно нису одговарала оним „великим силама", које нису навикле да младе афричке државе воде заиста своју, независну унутрашњу и спољну политику. Убрзо, исте године, долази до другог пуча.

Генерал Говон, који је извео пуч од 29. јула 1966. године, показао се самим тим актом као носилац нелегалних метода решавања унутрашње политичке проблематике, оног метода који су својевремено и генерал Иронси и цела нација осудили. Никада нису изражене сумње у то да је генерал Говон извео пуч против легалног шефа државе и легалне владе, уз благонаклоно гледање заинтересованих сила. Први потези политике генерала Говона могу се сматрати политиком „денигеризације" индустрије, привреде и, уопште, друштвеног живота у земљи. Многе нигеријске провинције су показале отпор према таквој политици генерала Говона, тако да се 4. и 5. јануара 1967. године одржава састанак војних гувернера у Абурију, Гана. Носилац отпора Говоновој политици „денигеризације" и потпадања под утицај страних сила била је Источна провинција — Бијафра, коју су насељавали припадници племена Ибо, најеманципованији, најцивилизованији и најсвеснији афричког племена. У Абурију долази до споразума о будућем државном уређењу Нигерије, којим је била задовољна и Бијафра. По повратку у Лагос, генерал Говон се одриче овог споразума. 27. маја 1967. године генерал Говон издаје декрет о подели земље на 12 провинција, декрет чија је намера била недвосмислена.

Консултативна скупштина Источне провинције није могла да се сложи са тако очигледним намерама „денигеризације" генерала Говона и очигледним потпадањем под утицај страних сила. 30. маја 1967. консултативна скупштина источне Нигерије доноси одлуку о проглашењу независности и стварању државе Бијафре.

Бијафра је остала верна принципима записаним у Повељи ОАЈ и легалној политици легалног шефа државе генерала Иронсија, показујући тиме очигледно достојанство.

Шта је Бијафра добила за узврат? Наметнут јој је један рат. Рат изазван мржњом и завишћу. Рат који су повеле Хаусе и Јорубе са пучистом Говоном на челу, **нелегалним шефом отцепљених нигеријских провинција**, *уз свесрдну и активну подршку „неких великих сила" европске цивилизације. Уз подршку оних држава и влада које умеју тако поносно да истичу своје светле тренутке на страницама модерне историје, ове, помало крваве цивилизације. Једна својом Великом повељом слободе из 1215, друга најчовечнијом револуцијом из 1917. Ми немамо нимало разлога да сумњамо у вештину аргументовања њихових званичних, агенцијских коментатора када су у питању догађаји у Нигерији. Али, такође не можемо да превидимо чињеницу да ти „објективни извештаји" не садрже ни речи о најтемељитијем геноциду после масакра Јевреја који је не тако давно свету приредила Хитлерова „аријевска солдатеска". Шта је то што је „неке велике силе" приволело у табор Адекунлеових децоубица? Погром? Геноцид? Онемогућавање малим народима да имају сопствену земљу, сопствену политику, сопствени живот?*

Данас, после највеличанственијег отпора који је Африка икада видела, рећи за народ Ибо да не зна шта хоће, шта може и шта му је потребно — је најтрулија политичка лаж. Опште је познато да Бијафра ни педаљ своје земље није уступила некој страној сили, нити је дала концесије страној фирми (што са генералом Говоном није случај). Рећи за Бијафру да је сепаратистичка, да је потпала под туђ утицај, да није остала верна принципима Повеље ОАЈ и да се лишила достојанства — је најобичнији вербални леш.

Бијафра заузврат добија бедну помоћ добротворних организација и светских цркава. Помоћ која, захваљујући политици геноцида генерала Говона и „неких великих сила", постаје из дана у дан све ефикаснија.

Гладних је у Бијафри све мање.

Душан Јагликин

Песма која не жели наслов

ПЕТАР БЛАЖИЋ

Ван Тују, дечаку из Вијетнама, који је 21. VII 1969. год. погинуо од напалм-бомбе...

Када јули месечином огреје
Поноћ прве љубави
Тада први корак Нила
Постаје опсена лажи
Јер нико боље не види (таму сна)
Од заљубљеног срца

Деца у Вијетнаму умиру на месечини
Од глади и напалм-бомби
А Ви тргујете умом снобова
Као да је злочин игра нова

(Капљу бисерне сузе крви
Из слепог вида човека...)

Систем убиства људи
И систем рађања људи
Иста је грешка Сунца
Као и реч океј црнци

У мојој земљи данас све радио и тв станице
Емитују ћутање са фронта у Вијетнаму
А ја у ноћи белог јула
Месечином љубим црну наду
Да ће Американци искрцати слободу
У пределу Да Нанга — и савести човечанства

Нико боље не види нити осећа
Од заљубљеног срца
Како су топле и горке
Бисерне сузе крви
Из слепог вида човека

(Ван Туј је мртав на месечини слободе
И у зосном болу младости)

Три македонске песме

ЈОВАН СТРЕЗОВСКИ

Огледало

Све што има све је моје:
ово око бунар дубок тајно небо
ту немост ту стрелу што прелази преко тебе
ту светлост што се мучи на дну мора мир да нађе
ту мисао што ми бежи што ме мути
блесак громова ових што по мени ору
тај ожиљак што се урезује временом
овог патника уклетника јер то сам куд год пођем
ову реч до које никако да дођем
та уста што се лепе на зиду празне фреске
ту душу што ме крепи што ме држи
овај пламен што се сам од себе пали и гаси
то ружно што се као мајка мучиш да украсиш и учиниш сличним
О моје је све што имаш све што од мене узимаш
Где ли ме само кријеш кад ме немаш

МИХАИЛ РЕНЦОВ

Ноћ

(манастир св. Борје-Козјачки)

Чуј: мрави те окружују. Наоколо
цветови ничу којих се мајстор сетио.
Горе довикивање светаца. Доле
бесконачност. Једна звезда сјаји
као око заљубљене девојке.
(мрамор са опојом траве)
Зри ноћ. Цврчци ваздушни споменик граде
Крај мене у хору анђели се сливају.

РИСТО Б. ЈАЧЕВ

Гавран

Четрдесет дана говориш о црном
птицо жртвована. Четрдесет дана са голом
душом без сунца и магичног зрна
влаже те потопи змијски пустим долом.
Четрдесет дана! О, зашто су и твоје кости
као твоја крила црне? Зашто је моја душа
у завери са слепима из паклених ноћи
кад пустоше зелени ветрови као глува суша?
Зашто на безличној води оста
безлична земља кад потоп јауче као сатана?
Зашто ме бездушно дозиваш са Воденионских лески
Зашто ме љубиш и потајно причаш о деди — Нојевој фресци
Птицо да л' говориш ил' неки тамни глас болно шапће
о ковчегу што га нечујна струја понесе
на Кајмакчалан. О вечерња звезда потопа усахну
са једном светиљком
причајући о теби и о једној земљи
где вас змија ко златну јабуку загризе.

Гавране четрдесет дана говориш о црном
Четрдесет те дана голом душом
лове са крвавим зрном
Четрдесет дана око ти пландује сушу
О где је тај Бог да спасе твоју душу!

С македонског Р. Пешић

Пуни, боже

СЛОБОДАН ЦУНИЋ

ЗАЧАС СУ СЕ Пенча и Пенка претворили у домаћине — кућу су кућили као нико ни пре ни после њих. Не, ово кућење курјак Пенча није приписивао само себи у заслугу. „Нисте ви ни знали шта вреди моје венчање", смешио се лукаво и вишесмислено шљепкајући Пенку по задњици — пред људима је почињао да је дави. да је, такорећи, милује: нека сви знају да је сада тек воли! „Нема јој пара — ако је помиришеш, нос нема да ти отгадне! А од лисице на њој ни трага — сем душе и брњице! Онако вољава. разрока у оба ока, боље види него нека стоока! Много боље ноћу неголи дању! Стварно је златоока!"

У ствари, хтео је да каже: без Пенке не може више ни ла се мрдне — постала му је права десна рука! Мани што му стално загрева леђа, и што му оно даје кад год му се прохте — важније је друго: поучава га у свему! И да не буде сом, па јасно. „Како што пре дом да стекну и комшилук претекну!"

Шала на страну: цела три дана и ноћи по Пенчиној свадби у Лемској су владали потпуна тишина и мир, неко, у ствари, злослутно, неподношљиво стање. „Као пред неки Земљин или Небески бес, као што су, на пример, куга, поплава, земљотрес, или рат-чума којег носе они псоглавци, Татари"... Срећом, ово није трајало дуго — над Лемском се небо брзо разведрило, пре но што су се људи од мира и реда испоразбољевали. Наиме, најједном, готово преконоћ, у селу су се удесетостручиле краље!

Да, једнога дана, зора још није била ни пукла, а из ижа излетели Гољинци, сви колико их има, цело њихово племе. „Аух", јекнули су да се проломило небо: „ноћас нам цркло секирче и жито за семе! Али нека ово носи ђаво, него: отишла нам и игла за плетење, и цео један трнокоп чуван за укоп!" Још се они нису били ни смирили како ваља а камоли преболели непребол, а са друге чуке завриштали Ризнинци, као коњи зеленци: „Аман, заман! Пожар стигао и до нас, мечка: штукли нам мотика, срп, и од јарета реп! Значи, јарац и половина, заједно са роговима!"

А пред само вече, тога истога дана, у посмртна звона (или у кукњаву, реци како хоћеш), ударили и Паљинци — они су у главу стали да се бију пре но што су и изашли из ижа проносећи још страшнији глас. „Море, није никаква штета то што се десило код вас! Али да видите како из ведра неба нас однесе мутница, какав нас стреви гром! Дом нам упропасти, у амбис оде и слеме!" Испричали су да су скраћени за нову новцијату тестеру, за једну још новију тепсију, а и за печенку тикву, као крава дебелу! „Нарочито нам је ова тиква била прирасла за срце — у вреже смо је били увили и одозго прекрили са три голема и широка листа! Тако смо је били сакрили убаво да је нико не угледа ни дању, а камоли ако ноћу поће да тумара"...

Ваљда не треба даље ни говорити шта се отада дешавало по Лемској — било је све горе и црње! У једном сокаку само крекнула кокошка, није се ни чуло где, у кокошарнику или на дуду, и од ње више ни гласа! „Само нестаде! Ни перушинка јој се од јуче не виде, а о месу, коскама и јајима, пилићима и петловима и да се не прича! А баш је ових последњих имало на хиљаде да их буде!" Онда: овде нестало држаље, из штале, дрвена вила, чутура и коса, тамо истресен полог, па скикнули и буклија и тараба, тако рећи цео један царскокнежевски двор! А онамо — стварно као да се прошетао земљотрес: иста судбина стигла од лопате дршку, канту масти и неку златну крпару-цршку у коју су се баш били умотали старац и баба.

Заиста, да бог сачува, какво је настало стање — несигурност општа, дерњава свеопшта! После онако убаве и веселе свадбе, Лемска се, дакле, најједном завила у црно — да човек-јабанац од запомагања не уђе у село! „Леле", сви су кршили руке, „не помаже ништа! Ни катанац, ни реза, ни чивија — све смо испробали!" Чак су и лемштански весељаци, опељешени и сами, уместо да се радују и даље, распалили у плач и кукњаву. „Готово је — Лемска изгоре! Ето нам га наше највеће Леле!"

Истине ради, мора се рећи да су Лемштани, као и сви превише добри и честити, а тек помало припрости људи, у ревности нешто мало претеривали — величину штете мало су дотеривали према своме укусу и нахођењу, а и према тренутном расположењу. Ипак, није, на пример, утврђено да су од игле направили неко брвно, или некакву греду, ни од јарета магаре или рогатог слона! Истина је, међутим, било и оно прво: да се у Лемској никада у оној мери нису дешавале онако необичне провале и краће. Обијен праг, опустошена градина, кокошарник и полог, а лопова нигде! „Да бар за собом остави некакав траг", секирао се свет.

Да, пожар из дана у дан све више пламти, гори на свима странама, а кога год упиташ, у чије год погледаш лице, све поштено и светло! Све колено честито од предака још честитијих — од поштења сија свак, од пете до тртице, па и нагоре! „Ко, зар ја", само се зачуди, обрве стушти, као градоносан облак се смрачи па закорачи ка теби. И де ти сад стисни петљу па истражуј даље где му је у соју и колену грешка... „Па да се и после, кад цркнем, у гробу превртем, да се за мном репови вуку! Како сам од глади липсао зато што сем краденог ништа друго нисам ни јео!"

Наравно (зашто крити?), некима је падало на памет да би и Пенча можда могао лопов бити, с обзиром на онакву прошлост славну и будућност много славнију. Можда се сада разшава и загонетка, помислили су многи, какво је у младости камење и корење јео — од смрти родитеља и родитељке до доласка Пенке! Умало добри људи због овога нису сазвали још један збор и скупштину! „Тачно је", хуктали су дојучерашњи црни свадбари, „када га оно женисмо, учисмо га да сече колач, али му не казасмо коме! Сличну грешку начинили смо изгледа и са свећама — пали их већ сада нама, живима... Или нас кажњава што га оженисмо оном разроком масаџиком?"

И без скупштине и збора, дакле, Лемштани су доконали да би, ако не курјак и његова млада невеста, лопов могао бити и неки опасан вуја. Нека бивша угурсушчина, клопсомунчина и магарчина... Или је то нека доброћудна и тупава лија? „А вуја и лија удружени, шта кажете на то?"

Али баш они што су Пенчу највише сумњичили, први су оборили носеве — брзо су признали да греше душу. „Где год проће", казали су покисло, „курјак оставља за собом кâд, то је бар познато! Да за њим замирише... Овај, пак, што нас пељеши, овај лопов чудесни, збрише пре но што му неко макар вршак репа угледа, или неко друго знамење, као што је рог светачки, брк јуначки и ореол курјачки! Штавише, за њим се не појави ни дим"...

Ко ли је онда тај мајчин син, заиста, и од какве ли је пасмине, те чак и не кади када иде у крађу, као пор? „Као да је дух"...

Над овом лемштанском невољом највише су се згражали Пенча и Пенка, што је, ваљда, било и природно. Младенац и младенка и једно и друго, још, нико их не сматра ни за грош, а треба да стекну дом, а како? „Види ти несреће", чупкајући брчине, за главу се хватао курјак, у очајању, чим би се са људима нашао у сокаку. И био је у праву и у томе, нико му ово није узимао за зло: баш је и он требало да скући кућу, по закону и реду, поштено, па јасно, онако како се то у Лемској и свуда ради одвајкада, и како ће се ко зна докле радити (ако не до смака света, а оно бар док од човека опет не постане мајмун), а на село, ето, навалила чума! „Да стера с ума и зевзека и будалу"...

Неко време после, својој забринутости курјак је променио правац — спремио се за одлучан ударац: на сваку вест о новој несрећи зашкргутао би зубима и заколутао са оба ока, и још срдито дрмне брцима. „Да ми је само да ја лопова ухватим, па да га после пропустим кроз ове моје шаке! Онда би он добро научио како се поштују секирче, тиква, буклија, полог, тестера, вунија и остале наше светиње!"

И ко зна шта би већ у томе часу учинио, да га несреће није спасавала жена, узнемирена и на смрт преплашена Пенка. „Ваљда ниси луд", уњкајући, нежно, задржавала му је руку, „пред свима — да одмах не јурне у борбу! „Лопов можда и ту, пред свима — да одмах не јурне у борбу! „Лопов можда и није један, него је то читава банда! И где ћеш онда ти, јадниче, са толиком силом да се носиш, и репатима кус да пркосиш! Боље зато ћути, да те лопови не чују, да ти зачас не запрже чорбу! Могу после и да ти се смеју"... И бесног и разгневљеног, учила га да од богатлука унапред дигне руке — једино да у овом пакленом времену остану живи, то је важно! „Па ћемо нас двоје кућити кућу овако: умиљато, и све низ длаку — полако, полако... Свакога дана по мрву мрвку, а не све одједном!" Увечер, пак, ставиће на уста катанац, до главе секирче, а на врата резу и чивију: оп, троп, те заклоп, и све до зоре — ћут! „Где ће, бре, са рогатима шут!"

Тачно онако како су говорили, то јест како би се договорили, у четири ока, Пенча и Пенка су и творили и кућу кућили: умиљато па све низ длаку, разуме се, полако, полако, и, што је најважније, само поштено! Чули, елем, да су се многи овајдили радећи баш тако, па хајде да се овајде и они, да окушају срећу. Да је не пропуштају, већ да је, наопаком времену уинат, ухвате у прави час — ако не за батак, а оно за опашку, реп. „Да не оде на ћереп, или неком другом у крило, дабогда ни ње не било када је таква"...

И, да видите, није им ишло лоше, не може се рећи: не би прошао ни дан а да понешто не унесу у ижу! Ево, јуче донели грне, шерпу и чинију, данас шиник, вунију и поклопац за лонац, а сутра ће и прапорац за козу и соларче за трпезу. Потом долазе на ред: тањир, острушка и тасарче, вењер за шталу — да овце, јарце и прасце и ноћу тимаре, када их накупују,

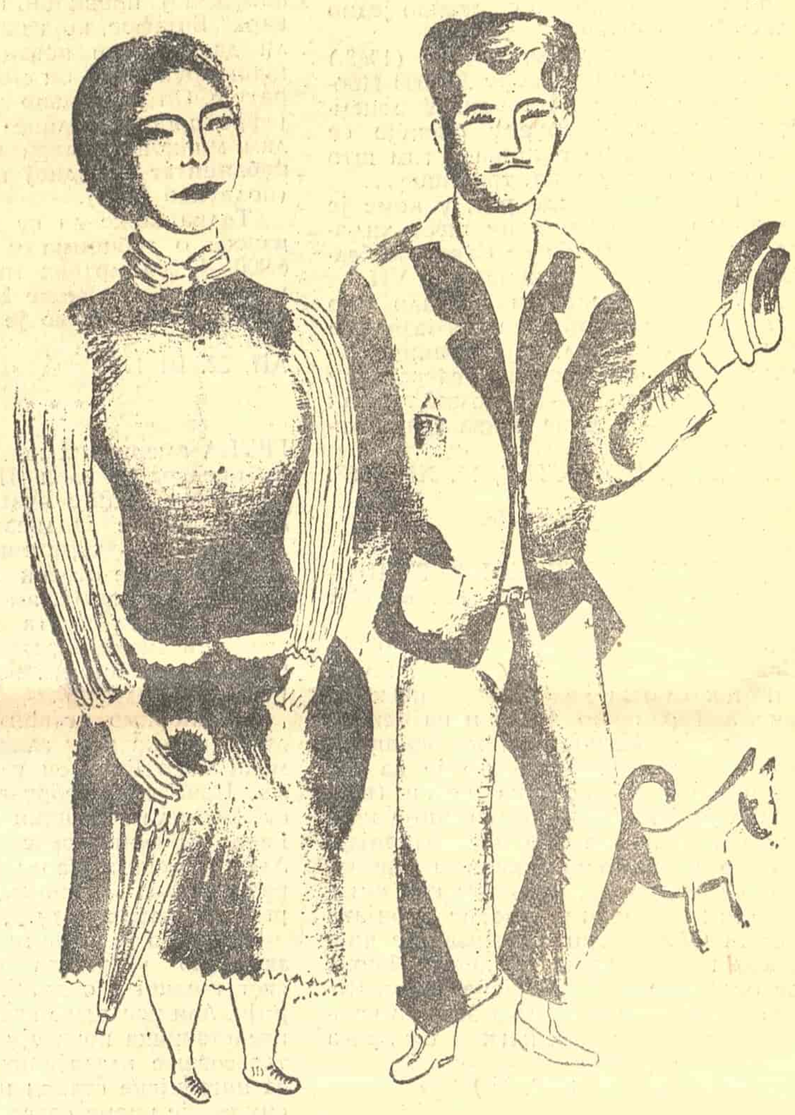

ИЛУСТРОВАО ХАЛИЛ ТИКВЕША

дабоме. „Да им се сија длака стално, а не само кад их потерамо у пашу, или у град на пазар!"

Све су то они стицали сопственим мукама и знојем, очигледно, својим голим рукама и прстима на њима. „Него како? Да нисмо од некога добили на дар", танко, скоро преподобно, упредали су обоје. (У то у доба међу њима је владала ранија слога, јавно; после су се, веле, косили и носили, када је у потаји стечено ваљало да се поделн.) А ако би неко, не дај боже, макар зуцнуо да би бар понешто од тога блага могло бити и украдено, то јест однегде узето неком грешком, неком проклетом омашком, случајно, њих двоје скакали су као опарени. „Ни говора о томе! Свака црна бољка онда би добила право да на нас кидише: чума, грозница, јевтика, сараца! Не, за име Христа! Краља је од нас далеко као бог од шеширџије! Море, још даље: колко ћевап од ћевабџије!"

УПЛАТОМ 30 НОВИХ ДИНАРА НА ЖИРО РАЧУН „КЊИЖЕВНИХ НОВИНА" 608-1-208-1 ОБЕЗБЕЂУЈЕТЕ СЕБИ РЕДОВАН ПРИЈЕМ ЛИСТА. УМОЉАВАМО СТАРЕ ПРЕТПЛАТНИКЕ КОЈИ НИСУ РЕГУЛИСАЛИ СВОЈУ ПРЕТПЛАТУ ДА ТО УЧИНЕ У НАЈКРАЋЕМ РОКУ ДА НЕ БИСМО БИЛИ ПРИНУЂЕНИ ДА ИМ ОБУСТАВЉАМО СЛАЊЕ ЛИСТА.

ОЉА ИВАЊИЦКИ:
МИЛОШ ЦРЊАНСКИ

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ

Привиђења

Заиста, зрак сам само ? И то је сјај у мени,
што се сад, нестајући, расипа, у празнину,
осветливши ми пут, и бездан, у исти мах ?
Све су то биле, дакле, пролазне само сени,
на које сам, кроз благост, и жалост, и тишину,
стресао, устрептао, свој звездан, зрачни, чисти прах ?

Одлазим, дакле, са тела топлих, и младих, срна,
леду, на врху неком, у болном свом хитању ?
А плач ми само враћа се, порфиру једног зрна,
што виси, о дрхтућем, жарком, концу, у свитању ?

Ту, ту бих, у овом животу, да ме обли је слап
свих дивота чулних, као пад мирисног млека.
А, чини ми се, једна једина, таква, блиста кап,
над песком пустиња, и тла, над земљом, далека.

Заиста, зрак сам само ? И то је сјај у мени,
што се сад, нестајући, расипа, у празнину,
осветливши ми пут, и бездан, у исти мах ?
Све су то биле, дакле, пролазне само сени,
на које сам, кроз благост, и жалост, и тишину,
стресао, устрептао, свој звездан, зрачки, чисти, прах ?

ARS POETICA

У СРЦУ: ЗВЕЗДАНИ СЈАЈ И ПОРАЗ

ИМА У ОВИМ СТИХОВИМА нечег прозрачног, нечег умирући меког, помиреног, нестварног, као какво бестежинско лебдење, лишено сваке материјалне пуноће и оптерећености. Као кад се човек „врати" свом духовном прабићу, својој сеновитој пројекцији, па баци поглед — свеједно да ли унапред или уназад, егзистенција се претворила у затворено коло унутрашњег зрачења, биће се испунило сјајем, варљивим и болећивим, јер је сваки додир „чисте" егзистенције изазов бивствовања на граници понора, празнине, ничега.

Какво је то стање, каква је то ситуација у којој човек сам себе своди на флуидно постојање?

Стање идеалних усхита и заноса као да неминовно растаче телесност и претвара је у ништавило, те човек себе доживљава као привиђење. Привиђење и нестварност су дело духа, звезданих залета, зрачне озарености. Има нечег корозивног и самоубилачког у сваком отимању материји, физикалном.

Испуњење сјајем даје двоструку димензију значења овим стиховима: најпре физикалну, буквалну, материјалну, јер је у питању светлост, светлост као суштина и елементарни енергетски облик постојања. А у томе, у оној идеји о субјекту као носиоцу светлости, сјаја и зрачења као да су присутни одјеци илуминистичке прамудрости, али и најновија физикално-атомска сазнања о електро-енергији као суштинском облику постојања материје и свег опипљивог света.

А затим преносно значење: сјај као синоним и симбол за стање усхићености, за узлете и винућа ка звездама, чиме човек непрекидно, и увек безуспешно, покушава да се „отргне" тамнини свога бивствовања. Та непрекидна зрачења из средишта субјекта постављају путоказе, али осветљавају и поноре.

Али ни сјај по себи није никаква емотивна, животна или духовна константа: и он је несталан и пролазан као што му је и физикална природа, чија је формула неухватљивост: сјај је симбол за непоновљиву животну могућност, за жућени, а неостварени сан, који се, неухватљив, никад више не враћа. Дат, он у исто време ничим није задржан; он је тек онај несрећни измамљивач људских заноса који се брже-боље расточи у празно и ништа пре но што човек стигне да му схвати наук и поруку. Животна пустоловина као да је „измишљена" зато да би се човек сусретао са својим неоствареним могућностима.

Где је излаз, спас или бар утеха?
Песник би да се пода слапу свих чулних интензитета, али и то ће му живот прикратити. Живот има неку своју логику мудрости која се лако не открива: све док је не откријеш, не остаје ти ништа друго него да се батргаш међу сенкама и привиђењима својих сопствених илузија. Ништа не помаже чак ни то што си открио празнину усхићења, што си се уверио у нестварност сваког дубљег, узвишенијег захтева према животу: кога је једном такнуо унутарњи сјај, тај ће довека остати болећиво рањив сањар. Можеш колико хоћеш да се браниш, са себе нећеш отрти звездани прах.

И управо трагедија људског живота показује се као колосална расплућеност људског бића на звездано и земаљско. Основна филозофска идеја дуализма спроведена је и као начин песничког обликовања: она није дата као теза него као спонтана игра дуалистичких сила природе и живота: основна динамика унутарње муке људске, која се тако благо прелива у самонадрастање, изражена је антитезама између којих се батрга невично људско биће. Звездано порекло човеково само отежава, никако да олакша грубу животну муку, идеално је увек спојено са болним узмаком и поразом. Нека благост нирванистичке вазнесености наговештава се као једини узмак: али и кад стресеш са себе звездани прах да би улепшао стопе и трагове свог земаљског присуства, нема те моћи која снове претвара у стварност. Ваљда зато што су снови једино човеку подарени?

Зоран Глушчевић

О СУДБИНИ ПЕСНИКА — И ВИШЕ ОД ТОГА

САСВИМ СЛУЧАЈНО — из разговора са песником који је непосредно претходио реализацији ове рубрике — сазнао сам о песми „Привиђења" две ствари. Песник је, прво, сматра пригодном, песмом која је настала сасвим одређеним поводом (за разлику од већине савремених песама које су производ чисте „интелектуалне" екскхибиције!), сматра је својом, ако сам добро разумео, реакцијом на суочавање са, генерално узетом, судбином песника, са судбином Диса, Пандуровића и толиких других песника, метеорски, у трену засјалих па несталих, трагалачки усмерених па изгубљених, ка вечности упућених — а толико људски, трагично, пролазних. И друго, ова песма може да, у извесном смислу, буде илустрација песниковог „вјерујући", изнетог у „Објашњењу 'Суматре'", вјерујући дакле, из кога нам у свести стоје програмски, ексклампативни, ставови модерниста, оних првих и правих, после I светског рата: Пале су идеје, форме и, хвала богу, и канони! ... поезија претпоставља извесне, нове осетљивости... песници доносе немир, преврат, у речи, у осећању, у мишљењу... слободан стих је последица садржаја, он није, како би Тодор Манојловић рекао, нешто престаблирано, унапред дато... треба изразити ритам расположења... дати тачну слику мисли, што спиритуалније... употребити боје, лелујаве боје, наших снова и слутњи... итд., итд.

Не знајући то, морам признати, упутио бих се у тумачењу нешто другачијим путем од овог директног, на који ме песник упућује. Више бих био склон да прву строфу ове песме тумачим помало апстрактно, метафизички малтене... Видео бих исцрпљивање човековог бивства у трену, у зраку који се расипа, исцрпљивање у пролазним животним облицима. Видео бих, такође, неминовно замирање наших животних манифестација, неминовно наше болно хитање... леду, вечној хладноћи, смрти. А у трећој строфи бих препознао оног виталистичког, сензуалног, оног Црњанског који се супротставља, чијим венама удара немирна крв неукротиве људске, животне страсти. И, сасвим близу памети, био би ми знак питања који веома карактеристично одређује прву и четврту строфу ове песме: упркос трагичном сазнању о смислу нашег живота — треба истрајати! ... Црњански, међутим, каже: судбина песника је у питању. Тај зрак, тај сјај који, истовремено, осветљава и пут и бездан — део је песничког позива, песникове коби.

А оно о „Привиђењима" као о илустрацији песниковог „вјерујући", песниковог програма — сасвим бих превидео. Напротив, устврдио бих да у строгој организацији, метрици, ритми сагледавам доказ Гетеовог уверења, да „оквири" правог песника не онемогућавају, већ, сасвим супротно, показују његову моћ да своје напоне у њима артикулише, да их, дакле, себи подреди. Фигуративни песнички језик, сугестивне метафоре, карактеристична, неспутана елоквентност, одсуство артифицијелних вербалних комбинација, нова стања духа и емоција подсетили би ме, можда, посредно, на део једног новог песничког програма који је Црњански, заједно са својом генерацијом модерниста, испуњавао — али, то не би било оно примарно што би ме привукло. Од књижевноисторијских више би ме привукла ванвремена, трајна уметничка, мисаона и артистичка обележја ове песме. У њеној структури и организацији пре бих откривао великог песника који једном, у ствари, идејом, двама-трима изванредно упечатљивим, богатим сликама и строго функционалним ритмом кондензује значење које превазилази пролазне теоријске програме и, поготову, пролазне животне ситуације.

Да ли би, при свему, оваквим мојим разумевањем, мимоилажењем, у ствари, са правим значењем „Привиђења", ова песма изгубила? Не би — убеђен сам. Овакво тумачење би, сасвим извесно, било још један доказ да се богатство песама великих песника не исцрпљује у једној мисли, у једном значењу. Множином могућности тумачења која се могу аргументовати оне само говоре о својој сложености, о својој применљивости на низ битних људских односа, на низ битних ситуација.

Богдан А. Поповић

ИСТИНА КАО ВЕЧНО ПРИВИЂЕЊЕ

ПЕСНИК је суочен са својом пролазношћу. Све чега се човек дотакао — је пролазно. Можда је био потребан један велики тренутак суочавања са стварношћу, један велики тренутак поимања бића и природе па да нам песник предочи сву лепоту људског живљења, која се у исти мах сурово осведочава својом непоновљивошћу, својом истином коначног одласка. Песма је највиши домет једне устрепталe људске природе у којој су се сукобили сви одласци и сва нова наилажења, сва људска привиђења да се вечно не може остати на једном месту и у једном времену.

У вечном протицању времена, људско постојање је само један трен, само један блесак светлости која се у тренутку свог настајања и гаси. Шта понети, шта очекивати, шта чинити у једном таквом тренутку?

„Заиста, зрак сам само?"

Борђе Милановић
поштански службеник

ДАТИ СЛИКУ МИСЛИ* ШТО СПИРИТУАЛНИЈЕ!

СВУД СЕ ДАНАС ОСЕЋА да су хиљаде и хиљаде прошле крај лешина, рушевина, и обишле свет и вратиле се дома, тражећи мисли, законе и живот какви су били. Тражећи стару, навиклу, књижевност, познате, удобне сензације, протумачене мисли. Лирску поезију вечних, свакидашњих метафора, оно драго циле-миле стихова, сликова, хризантема, које су цветале у нашим, недељним, додацима. Али су дошле нове мисли, нови заноси, нови закони, нови морали! Може се бити против нас, али против наших садржаја, и интенсија, узалуд.

Свет никако не жели да чује ужасну олују над нашим главама. Тамо се тресу, не политичка ситуација, нити књижевне догме, него и сам живот. То су мртви, који пружају руке! Треба их наплатити!

Као нека секта, после толико година, док је књижевност значила само разбибригу, ми сад доносимо немир, преврат, у речи, у осећању, у мишљењу. Ако га још нисмо изразили, имамо га, непосредно, у себи. Из масе, из земље, из времена нашег, прелази на нас. Не да се удушити!

Песник је био, код нас — где је Крањчевић мислио о њему као о искупитељу — фанатик нових, националних, покрета. Зар да од све мистичне радости остане само мистика лепозвуке чегртаљке сликова? Прекинули смо са традицијом, јер се бацамо, стрмоглав, у будућност. Одбацили смо бивше законе. Вечити проблем „њеног венчања" нас не буни!

Оделили смо се од живота овог, јер смо нашли нов. Пишемо слободним стихом, што је последица наших садржаја! Тако се надамо доћи до оригиналних, а то значи и „расних", израза. Нисмо одговорни за своје „ја"! Не постоје непроменљиве вредности!

Без баналних четворокута и добошарске музике досадашње метрике, дајемо чист облик екстазе. Непосредно! Покушавамо да изразимо променљиви ритам расположења, који су, давно пре нас, открили. Да дамо тачну слику мисли, што спиритуалније! Да употребимо све боје, лелујаве боје, наших снова и слутњи, звук и шапутање ствари, досад презрених и мртвих. У форми то није богзна шта! Али, делимо ритам сунчаних дана, од вечерњих ритмова. Не мењемо све то у прављене калупе!

Опет једном пуштамо да на нашу форму утичу форме космичких облика: облика, цветова, река, потока. Звук наших речи неразумљив је, јер се навикло на мењачки, новинарски, званични, смисао речи. Давно је Бергсон оделио психолошко време од физичког. Зато је наша метрика лична, спиритуална, магловита, као мелодија. Покушавамо да нађемо ритам сваког расположења, у духу нашег језика, чији је израз на ступњу фељтонских могућности! ...

Милош Црњански

*) (Из „Објашњења 'Суматре'" које се — сматра песник — може односити и на песму о којој је реч. Иначе, а то за књижевног историчара може бити занимљиво, песму „Привиђења" Црњански је послао на један од анонимних конкурса „Цвијете Зузорић". Осим Исидоре Секулић, која је тврдила да је то песма Милоша Црњанског и залагала се да она буде награђена, сви остали чланови жирија сматрали су да ова песма ни духом, ни стилом, ни методом не одговара Црњанском, да не може бити његова и — награду доделили другом песнику.)

ПУТО ПИС

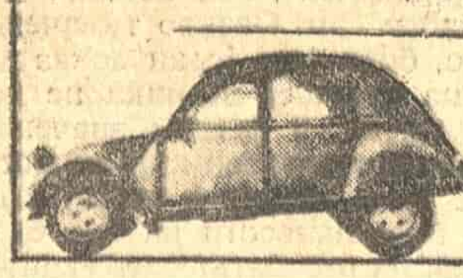

ДВА ЗАПИСА О БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

МИОДРАГ МАКСИМОВИЋ

СНИМИО ДУШАН СТАНИМИРОВИЋ

Нишани

ЛЕТОС ОДОСМО босанском вилајету са фотографским апаратима. Да видимо шехер Сарајево, да завиримо у текије и џамије.

Овде је чудан мук историје. Свака земља има адет друкчији и сваки земан свога кадију. Босна чува своју тајну, љубоморно, као храмови у Карнаку, као записи у Долини краљева. На сва питања одговара ћутањем.

„Ова сахат кула је висока и њена звона јече и дан и ноћ али не да вријеме кажу већ како је људски живот кратак". Под таквом једном сахат-кулом гледамо гробље: нишан до нишана, гроб до гроба... А мртва уста не зборе. Ни клетву ни вапај. Одгонетке нема.

Путујем трагом богумила. Пут води од Персије ка Херцеговини. Свет се дели на Добро и на Зло, на џенет и муке пакла, на мирисне вртове, башче и на изворе кључале воде и врело камење где стрмоглавце падају грешници. Ормузд и Ариман праведно деле камениту ораницу праотаца. Такав ће бити и хришћански човек: од чела до пупка чист и свет, од пупка до стопала прљав и проклет. Лагано померање од оријенталног ка окциденталном не убрзавају копља војске Бајазита Муњевитог. Историја корача чудним ходом. Хећими и звездочаци босански окрећу и обрћу амајлије тражећи изгубљену звезду вечне правде: хоће ли се човек помирити са светом, са самим собом, хоће ли Добро и Зло прећи с ону страну Ничеове међе.

У том правцу, од Истока ка Западу, креће се наша излетничка група. Сусрећу нас мргодни Босанци, пресрећу нас Херцеговци, са лако опуштеном доњом вилицом, као индолентни орлови, завирују у наше географске карте, показују кажипрстом правац, али као да су зле воље, као да то нерадо чине. Биће да идемо за немуштим језиком, биће да мртве померамо!

Лево од Неретве, пошто смо минули мостарску питомину и Неретвина скакала, пут води тамо где се процепила божја врећа, где сунце нема другог премца до љутог херцеговачког камена. И у том широком појасу, где небо ћути о судбини овог народа, где су презани гркљани народних певача, читамо записе на стећцима, прецртавамо натписе са нишанâ, са непобожним осећањем да вршимо демистификацију давно заборављених митова. Површних ли туриста!

Ето нас ближе Неретви. Већ се виде пецачи са дугачким гуменим сарама и витким пецаљкама како снажно и вешто витлају удицама, кад ли, уз саму литицу, стењу у пркос, искрсну стари Почитељ, његова древна џамија и дечак један, брбљиви водич који се може такмичити са врсним европским професионалцима. Он рецитује повест о здању из шеснаестог века, казује наизуст научено слово о Почитељу, граду кула, куге, правоверних, побожних, племенитих, гневних, правдољубивих, заклетих...

Али, за пакост нашим истраживачким намерама, нишани ћуте. Казују записи о благочестивости умрлога, о роду, праведности, богоугодности, али ни слова о историји, ни помена о љутој димискији, о бесним атовима, о бојевима. Тек последњи Почитељац из старог почитељског племена, мршави и љубазни старац Диздаревић, упире квргавим кажипрстом: „Тамо", вели, „тамо, на текију, где Буна точи хладан млаз, где орао не сме да приђе литици..."

И ми, као омађијани, крећемо с нашим прашњавим аутомобилима натраг, уз Неретву, ка Мостару, Буни у походе. А тамо, тамо почива текија под самим табаном врлетне литице, опточена хуком Буниног жубора. Ту празна реч глуво одјекује. Мисао испрва лута, као пас пуштен с ланца. Тек касније долази до спокојства, до усредсређености, до дубине.

Тек ту, где ова вода грголи и жамори, где се површна мисао разбија о бујну матицу, човек осећа бесплодност својих брзих, јалових размишљања. Тек овде, у дебелом хладу прастаре текије, древни богови Персије налазе свој заједнички починак. Ту где вода шикља и мисао уморно клоне, ту се живо побија реч хеленског мудраца: Никад два пута у исту воду не можеш крочити, али ни сам исти у њу загазити!

Ту где молитва се топи у жамору воде, ту где крик птица болно одјекује, где мрмор воденице чува тајну хлеба, где ћитаби крију убоге молитве, где давни обреди и верски заноси дервиша још увек одјекују у смирају сунца, као неке прадавне небеске поруке, ту се осећа дамар створа живог, ритам воденог жубора не да срцу млитаво да куца...

И ми, уздрхтали, већ изможђени сунчаницом и голим, пакленим херцеговачким небом, клонули под јаром, обрвани жегом, са врелим сунцем на затиљку, осетисмо претњу пакла из Кур'ана и божански мир равнодушне природе, смрт и живот као вајкадашњу синтезу.

Две стотине древних босанских нишана вијори на нашем концу од најлона, две стотине фотографисаних камених судбина трепери на мостарском лахору, а ми, свему овом мистичном тајанству у пркос, кренусмо ка води, да захватимо воду, да заронимо у Бунин стреловит ток наше лимене врчеве и, најзад, са блаженством смртника, да осетимо праву благодат овог лудог живота. Неко рече: „Па то смо у Сарајеву прочитали: *Хладна вода лудој глави, хладна земља лудој души*".

Црна слутња историје

Да ли је песник заиста потомак прадревне Шехерезаде те само скаском и вештим преплетом казивања одлаже свој смртни час, зауставља тешку џелатову руку. Ето намере коју приповедач бира. Или се истовремено опредељује и за други смер: казивајући оно што се збивало или се случити могло, он би да наслути неодгонетнуту тајну догађаја, све оно што разноврсне појединости уједињује у поуздан ток, све оно што наоко неважне детаље спаја у јединствену матицу заједничког, па ипак, дрхтава му и неодлучна рука као да слути да ће перо пламен да ужеже. Можда поима да за далеко неко поколење исписује реч срца, реч самопоуздања, да је сопствена жртва залудна ако није бачена на жртвеник истине.

У „Проклетој авлији" Иво Андрић исписује давнашњи свој сан. Сневан у Мадриду, у крчми каквој, на чистом осветљеном месту, можда, попут модерних хроничара света, бескућника, зарад големе истине о свеопштој судбини света: да је живот тамница, омеђен, васцео прожет сновима и страстима, злехудим надама и јаловим амбицијама, али вазда непроменљив, увек постојан у том раскошном, привидном сјају својих противуречности, негостољубив чак, а ипак дом, принудно насеље, смирај жуђеног света, залаз великих нада, где се хтења и страсти, чувства и идеали разбијају о зид стварности као морска пена о камени жал.

Али, гле, у Алији, коњанику — који у пропњу свога ђогата и у сјају своје одоре, са прикривеном муњом димискије, са белим очњаком свога јатагана под силавом притајеним — ко би да препозна да је то чудни, немоћни људски сват. Чим сјаше, он, Алија, којем никад нису били бржи коњи од самара, као уморан да је, као снен, из царства волшебне маште, са високог ата свог у прах земни да спусти своју стопу, толико горд и неприкосновен пред погледом жудне и радознале масе, као уморан да је, као свитак какве моћне царске наредбе, хартија пречасна с грдно важном поруком, пада у руке слепоме, слеће на раме богаљу, силази међу нишче духом, међу овоземаљске грешнике, без жезла власти, вазда жељне сјаја и царске одоре, похлепне на раскош и бахату лепоту изабраника. Па тек ту, међу онима који га задивљено и сви са стрепњом гледаху, губи свој сјајни ореол, развенчан са својом привидном волшебношћу, да као непобедив коњаник, бесни подвижник силе и моћи, сиђе међу смртнике, и сам смртан, и сам болан, и сам спутан црним негвама свеопште пролазности. Силник на ату, убог на тлу.

Андрићева победа ту је. „Мост на Жепи" стоји с друге стране добра и зла. Тамо се приповеда о градитељу који визију облуча у камен, у громадни лук, вечности насупрот, да оде незнан, у недођин, богу на истину, попут древних градитеља, налик на оне који су оставили „светска чуда" без свога имена, да се не тумачи запис и не плете скаска око стрепњи и бдења. А Босна то је, тај анонимни градитељ што плете реч, час немушту, час молитву, час клетву, за векове постојану, јер је клеше у камену, јер је исписује у поменику крај пута, на чесми, у довратнику, на маргини светога Кур'ана, то је судија времену. Људском бићу би да омеђи пут и каже звезду, под јармом времена, у црној слутњи историје.

Спавају везири и снују блуднице, господа крећу ка Дубровнику и ка благој медитеранској пучини. Из црних шума црногорице, од тамних грудви букава сплетених у маглу, ван домашаја људске секире, креће се безазлени Андрићев писар Дражеслав ка сунцу, ка немирној пучини авантуре. Отргнут из студени шуме, сјуривши се са врхунаца планинских у питому, родну и податну низију приморја, тај горштак, тај уклети сват са освајачких гозби и пирова, рођен свему свету за инат, силази у пословни, трговачки Дубровник, без трубе навестилице, без фанфаре вечне истине, нем и погружен, збуњен множином људства, церемонијалом, углађеношћу и лукавством. И руши се његов племенити патос, и не одзвања његова сетна јадиковка, и не чује се вапај сужња из „Проклете авлије", времену новом хрлити се мора, друкчијим адетима и незнаном родослову. Тај процес траје и данас.

Чему нас учи историја? Куда нас упућује тај неслућени континуитет времена, смрти и рађања?

Мирно и поуздано Андрићево перо, као да би исписати хтело истину за свагда: учи нас лукавству. Победа није однета у Термопилском кланцу, победа је припала Дарију кад се Зопир, намерно самоунакажен упутио ка вратима Бабилона, да га освоји, да га Дарију стави на дланове и разори заувек. Победа је на страни тројанског коња, тог древног скелета са живим завереницима смрти. Она је у шаци Андрићевог Карађоза. Ван сјајног жезла краљева и моћника, далеко од умних глава које снују праведно царство света.

И, гле, читајући велике књиге савремене историје, над Наполеоном победу није однео Кутузов, чак ни Суворова нема, већ ту је Велингтон, велика смутња на месту званом Ватерло, када је цароку ордију, већ заморену маршевима, са још незараслим ранама и осећањем бесконачног безнађа, сломила елитна сила неистрошеног упарађеног бојног поретка. Ту се није чула јека ратних труба. Ту су се вијориле само смежуране победничке заставе.

Андрић зна за ту велику поуку историје. Па њој насупрот, па сав против ње, против те званичне неправде плаћених летописаца и слављеника историјске похоте, он Босну призива, далеки мук њене историје, да каже реч праведну, да саопшти глас истине: историја се не кује у судару, већ у потајним намерама, оружани сукоб само је спољашња страна лукавства намере. Уместо жртве, лукавство; уместо сјаја победе, дуге године запта и прикривене намере. Његов је наук порука вечности: не гледај куда ходиш већ чему; данас на коњу, сутра на опанку; гради на злурадости или на нехају савременика, али зарад неке своје божанске промисли; и у слави и у патњи помирен буди, свака сила за времена...

Овај запис, на маргини Андрићевих хроника, писан у доколици али лишеној безбриге, на обрисима црне слутње историје, није ништа друго до можда молитва, шкрта жалопојка богу са древне босанске текије, да сунце не помрча, да се изнова роди, и озари и благодет одашаље свима смртницима, ојађеницима, напаћеним или уклетим душама.

Поседовати занат а да се то не примети

ДУШАН СТАНИМИРОВИЋ

КАКО радим?

Служим се пре свега усавршенијим апаратом 6x9 цм са мехом и дуплим тиражом који има три замењива објектива чији се центар може повисити. Тим се апаратом може радити и на улици и у атељеу. Нормалан објектив којим се служим има жижину дужину 90 мм што ми омогућава снимање велике ширине простора. Када желим да фотографишем живе сцене, служим се телеобјективом од 180 мм што је неопходно потребно за тај посао.

Формат 6x9 пружа ми много могућности зато што се служим техником малог формата коју већ употребљавам годинама, јер сам почео да фотографишем форматом 24x36 мм. Проћи кроз ту технику врло је добра школа, јер се онда научи најпре да се ради чисто а затим да се искористи цела активна површина филма. Да би се добила добра повећања, преко 30x40 цм, полазећи од формата 24x36 мм, апсолутно је потребно да негатив буде беспрекоран, да буде развијен благо, а нарочито да предмет снимка буде обухваћен на осетљивој површини тако да све буде ту и да нема ничег излишног. Такво руковање апаратом малог формата принуђује фотографа да стално истражује и да се испитује у тренутку перцепције предмета. Кад се предмет савлада на тај начин, научи се да се предмет види, да се открије, да буде издвојен из околине и да дође до изражајне вредности.

За мене главни чин фотографисања налази се у овом обухватању стварности, кад се успоставља веза између стварног предмета и унутрашње визије, ограничене подједнако добро како у димензијама тако и у валерима. Вредност фотографије је ту. Оно што долази после тога, тј. развијање филма, његово копирање или увеличавање, важно је наравно у смислу израде, у смислу добро обављеног посла, али не треба заборавити да ништа не може дати ону варницу живота некој фотографији ако је није било у моменту када се притисне на окидач.

Оно што долази после има ту функцију да дâ слици фотографску материју у оном смислу у којем један сликар ствара пиктуралну материју слике коју ради. Овај занат се стиче дугом разумном праксом. Када је савладан, када се усвоји све оно што је неопходно да би се дошло до аутоматских рефлекса, тада треба заборавити сва правила, ослободити их се, да би се свака фотографија третирала као посебан случај, уместо да се гледа кроз унапред постављену визију.

Треба доспети до поседовања заната на начин да се то не примети. Један лист фотографије треба да покаже визију фотографа а не његово знање. Ипак је то знање неопходно да техничке тешкоће не спрече изражавање визије коју човек жели да забележи.

Из тог разлога ја сам скептик када се ради о вредности готових рецепата. Они имају дидактичку вредност, разуме се, али они не треба да спрече човека да ради друкчије да би се сагласио са оним што је ближе његовом укусу, његовим могућностима, његовом начину да види свет.

Употребљавам дакле осетљиве површине врло брзе, које имају фино зрно. Сада их има у продаји које имају брзину од 400 АСА. Ово допушта довољно дијафрагмирање да би се добила врло велика дубина поља, чак и са апаратом 6x9. Оно што ја употребљавам по лепом времену јесте 1/125 или 1/250 са 16. Када пада киша, понекад чак морам да идем од 5,6 до 1/25.

Развијам на фином зрну ограничавајући развијање тако да не затворим светле партије сижеа. То је стара навика за мали формат коју сам намерно сачувао.

Копирам затим на контрастној гланц-хартији и на врло контрастној. Кад се ради о портретима где сам господар свог осветљења, служим се нормалним папиром.

Овај начин рада даје ми фотографије где је лепеза валера врло велика и врло богата.

А затим, нарочито, не пропуштам никада да употребим неки добар сунцобран. Човек не сумња у вредност овог инструмента пошто тежи да га оцени према његовој цени!

АЈНШТАЈНОВА СПЕЦИЈАЛНА ТЕОРИЈА РЕЛАТИВНОСТИ

МАРКО Д. ЛЕКО

СЛУШАЈУЋИ о резултатима теорије релативности лаик нашег времена се не може отети утиску да улази у свет бајки. Истина, већ је навикао да признаје њену реалност, али само зато што је то чуо и научио, док се интимно опире веровању да и он живи у свету каквим га приказује теорија релативности.

Не може се лаику замерити што је пун чуђења када чује да неко каже да је растојање од Теразија до Славије један метар, а он зна да је то растојање 1.300 метара, или када чује да је неки филм трајао две године, а он зна, јер је био на тој представи, да је трајао само сат и по. А када му релативиста каже да су обојица у праву то му се чини као врхунац нелогичности.

Распитујући се о теорији релативности сазна да не живи у угодном тродимензионом свету него у волшебном четвородимензионом свету. Чудна и привлачна му је и помисао на имагинарно време. А како ли се тек узбуди када чује да му теорија релативности омогућује да годинама лети кроз свемирска пространства а да по повратку буде старији само за један дан док су сви његови вршњаци остарели за по десет година?

Све те приче имају пуно чари, али му се чини да је немогуће поверовати да је све то тако у реалности. Он природу **„признаје"** онаквом какву је **„види"**, па у теорији релативности гледа област о којој може само да маштa и у коју је приступ омогућен само посвећенима.

Међутим, веома је једноставно увидети да у теорији релативности нема ничег нелогичног и да се природа, онаква какву је видимо, не противи њеним резултатима. Чаролије тада нестају, али бивају надокнађене свешћу о моћи људске мисли која успева да продре у такве тајне природе, свешћу која у себи има много узвишенију лепоту.

Теорија релативности се заснива на двема аксиомима:

1) сви закони физике се изражавају на исти начин у односу на све инерционе системе, и

2) брзина светлости је апсолутна величина.

Последице тих аксиома су резултати теорије релативности. Теоретичару је довољно ово што је речено. Али да би постао теоретичар морао је научити две ствари: да мисли теоријски и да буде свестан што му природа, преко експеримената, саопштава као податак.

Шта то значи „да мисли теоријски"? То значи да сваки закључак мора бити логична последица ранијих. Размишљајући о том теоретичаревом послу морамо се упитати како он долази до свог првог закључка када, самим тим што је он први, нема ранијих из којих би га могао извести. Одговор на то питање је суштина појма теорије у егзактним наукама.

Одговор је лак. Нема теорије ако нема основе из које би се могао извести први закључак, а основа је могућа само у облику претпоставке, чију веродостојност теорија, која је на њој заснована, не може испитивати. Претпоставке које чине основу теорије зову се **аксиоме.** Оне могу бити изабране потпуно произвољно, уз само једно ограничење: не смеју једна другој противуречити.

Разјаснићемо ово на примеру.

Замислимо неку железничку композицију која јури по праволинијској прузи страховитом константном брзином и у тој композицији један чудовишно дугачак празан вагон. Замислимо на задњем зиду вагона уређај који шаље светлосни сигнал који после извесног времена стиже до предњег зида вагона. Замислимо још два човека, једног који се налази у вагону кроз чије зидове не може ништа видети па, стога, због константности брзине воза, не може ни констатовати да се креће, и једног који стоји поред пруге и поред кога воз пројури брзином од 200.000 километара у секунди. Поставимо им три питања: 1) колико је дугачак вагон? 2) колико је времена требало светлосном сигналу да стигне од задњег до предњег зида? и 3) колика је брзина светлости? Предвидећемо одговоре на ова питања са становишта трију теорија.

Пре свега проблем ћемо разматрати у оквиру Њутнове класичне механике. Међу аксиомима те теорије су и:

а) дужина је апсолутна, и

б) време је апсолутно.

На прво питање, по првој аксиоми, оба ће човека дати исти одговор. Значи, ако нам човек поред пруге каже да је вагон дугачак 100.000 километара, то ће нам рећи и човек у вагону. И на друго питање ћемо, због друге аксиоме, чути исте одговоре: светлосном сигналу је потребна, на пример, једна секунда да стигне од задњег до предњег зида вагона.

Пре него што предвидимо одговоре на треће питање, морамо се подсетити да по Њутновој механици оба човека имају подједнако право да сматрају да су у миру а да се онај други креће. Човек у вагону може да каже да се цела Земља, заједно са прузом и човеком поред пруге, креће брзином од 200.000 км/сек. у супротном смеру, а воз и он у њему, захваљујући локомотиви, успева да остане у истом положају у простору.

На треће питање ћемо, сада, чути различите одговоре: човек поред пруге ће одговорити да је брзина светлосног сигнала 300.000 км/сек. зато што је, због кретања воза, предњи део вагона измицао сигналу брзином од 200.000 км/сек. па је сигнал, да би стигао до предњег зида, морао прећи пут од 300.000 километара. Човек у вагону ће казати да је брзина сигнала 100.000 км/сек., јер он констатује да је сигнал за једну секунду прешао пут једнак растојању задњег и предњег зида, тј. пут од 100.000 километара.

Ови одговори показују да, у оквиру класичне теорије, не постоји одговор на питање: колика је брзина светлости? и да постоји само одговор на питање: колика је брзина светлости у односу на одређеног посматрача? Брзина светлости, стога, не би била нека њена особина, него величина која зависи од посматрача и која би приказивала однос између светлости и посматрача. Овај закључак класичне механике је био камен темељац експеримента, који ћемо касније описати, који је довео до теорије релативности.

Размотримо, сада, исти проблем са становишта теорије у којој су аксиоме:

а) дужина је апсолутна, и

б) брзина светлости је апсолутна и износи 300.000 километара у секунди.

На прво и треће питање добићемо исте одговоре: вагон је дугачак 100.000 километара (због прве аксиоме) и брзина светлосног сигнала 300.000 км/сек. (због друге аксиоме). Али ћемо на друго питање добити различите одговоре. Човек поред пруге ће рећи да је сигналу била потребна једна секунда, јер је морао прећи пут од 300.000 километара, док ће човек у вагону рећи да је протекла само 1/3 секунде, јер је сигнал, простирући се брзином од 300.000 км/сек, прешао пут од само 100.000 километара. Дакле, оно што је човеку поред пруге једна секунда, то је човеку у вагону 1/3 секунде. Према томе, време у овој теорији није апсолутно него релативно. Не може се говорити о „временском интервалу" него само о „временском интервалу у односу на одређеног посматрача".

Када бисмо размотрили исти проблем са становишта теорије у којој би апсолутни били време и брзина светлости добили бисмо да је дужина релативна величина. Кад би човек поред пруге одговорио да је вагон дугачак 100.000 километара, човек у вагону би рекао да је дугачак 300.000 километара.

Две последње теорије смо вештачки конструисали и скрећемо пажњу да ни једна од њих није теорија релативности. Видећемо да су у теорији релативности и дужина и време релативне величине.

Можемо се, наравно, упитати и које одговоре на постављена питања даје природа. Али ти одговори немају ничег заједничког са закључком да је свака од тих теорија логична целина којој се нема шта замерити.

Види се, дакле, да се може конструисати неограничено много теорија. Њихов број зависи само од маште која измишља скупове аксиома као основе теорија. Види се да је бесмислено говорити о томе да нека теорија не ваља. Свака је теорија добра. Може се говорити само о примењивости неке теорије на природу или о њеној непримењивости, тј. о томе да ли се у природи процеси збивају онако како та теорија предвиђа или не.

Да би на то питање теоретичар могао одговорити мора знати оно друго: „шта му природа, преко експеримената, саопштава као податак".

Шта значи „мерењем је констатовано да је ова улица широка седам метара"? Некада су људи мислили да то значи да је улица широка седам метара. Данас знају да ни један мерни инструмент, у овом случају инструмент за мерење дужине, не јемчи апсолутну тачност, него само јемчи да ако постоји грешка у мерењу да та грешка није већа од извесног познатог износа. Ако је у горњем примеру мерење извршено инструментом који јемчи да грешка није већа од једног милиметра, онда „улица је широка седам метара" значиће „улица није шира од седам метара и једног милиметра нити је ужа од шест метара деведесет девет сантиметара и девет милиметара". Природно је помислити да побољшавањем инструмената можемо очекивати да ће се једног дана величине мерити с апсолутном тачношћу. Међутим, чињеница је да такви инструменти нису до данас створени. Постоје разлози, који потичу из квантне теорије, на основу којих би требало очекивати да се такви инструменти никад неће ни моћи конструисати. Али то за нас није ни важно. Важна нам је једино чињеница да таквих инструмената (укључујући и наша чула) сада немамо и да нам природа путем експеримената као податак не саопштава **шта јесте** него **шта није.** Праву величину не сазнајемо, сазнајемо само од чега није већа и од чега није мања. Другим речима, експериментом сазнајемо интервал у коме се налази права, нама непозната, вредност.

Поређењем експерименталних са теоријским резултатима може се, дакле, доћи само до једног од ова два закључка.

1. **Ти резултати се не слажу.** То је случај када експериментом одређени интервал не садржи теоријски предвиђени резултат. Тада се теорија не слаже са експериментом па теорија није примењива на природу.

2. **Не знамо да права вредност није она коју предвиђа теорија.** То је случај када интервал одређен извршеним експериментом садржи одговарајући теоријски резултат. На основу тог експеримента не можемо констатовати неслагање теорије и експеримента па не можемо рећи да теорија није примењива на природу али нисмо у могућности ни да тврдимо да је примењива. Смемо рећи, само, да таква теорија даје бољу слику природе него што је даје неприменљива теорија. За њу кажемо да је важећа теорија.

Циљ науке није да измишља теорије. Нагомилано експериментално искуство упућује на закључке које теорија преузима као своје аксиоме. Експерименти не дају прецизне одговоре, па је извесно само да аксиоме или одражавају природу или је приближно описују. Тврђење аксиоме је, у ствари, изјава да нам се чини да је то у природи тако. И та неизвесност остаје све док се не појави експеримент који би негирао теоријске резултате.

Класична теорија је, на сугестију коју јој је природа дала кроз експерименте, усвојила као аксиоме апсолутност дужина и временских интервала, тј. њихову независност од посматрача. Она је важила као наша представа о природи све до чувеног Мајкелсоновог и Морлијевог експеримента, извршеног 1881. године, који је показао неслагање експеримента с том теоријом. Од тада па до 1905. године, када је Ајнштајн објавио своју специјалну теорију релативности, било је разних покушаја спасавања класичне теорије, од подешавања појмова до сумње у експеримент. Сви ти покушаји су претрпели пораз. Најзначајнији од њих је био Лоренцов покушај који је довео до чувених Лоренцових трансформација. Мада им је Лоренц дао погрешно тумачење, оне су се у новом тумачењу појавиле и у Ајнштајновој специјалној теорији релативности.

Да би нам резултат Мајкелсоновог и Морлијевог експеримента био јасан, морамо објаснити класично схватање простирања светлости. Експериментално је измерено да је брзина простирања светлости 300.000 км/сек. Брзина светости је, као што смо видели у замишљеном експерименту са вагоном, у класичној теорији релативна величина. Према томе, горња вредност има смисао само ако се каже у односу на шта или кога је она мерена. На то питање класична теорија даје одговор да је брзина светлости 300.000 км/сек. у односу на етар. Етар је замишљена материја без масе и боје, која испуњава цео свемир и прожима сва тела, и која је апсолутно еластична. Тако замишљена материја је класичној теорији била потребна да би могла објаснити простирање светлости као таласног кретања. Класична теорија је веровала да је то простирање експериментално оправдање претпоставке о постојању етра, и то јој је било и једино оправдање. Верујући у етар веровала је и у апсолутни простор у коме тај етар мирује и у односу на тај простор могла је говорити и о апсолутном кретању тела.

Мајкелсонов и Морлијев експеримент је био намењен откривању кретања Земље кроз етар. Наиме, Земља, обилазећи око Сунца брзином (у односу на Сунчев систем) од 30 км/сек, мора да се креће и кроз етар. Светлосни сигнал који би се послао кроз етар у смеру кретања Земље морао би, у односу на Земљу да се креће брзином од 299.970 км/сек, а онај који би се послао у супротном смеру кретао би се брзином од 300.030 км/сек. Сигнал послан управно на правац кретања Земље кроз етар кретао би се, у односу на Земљу, брзином од 300.000 км/сек.

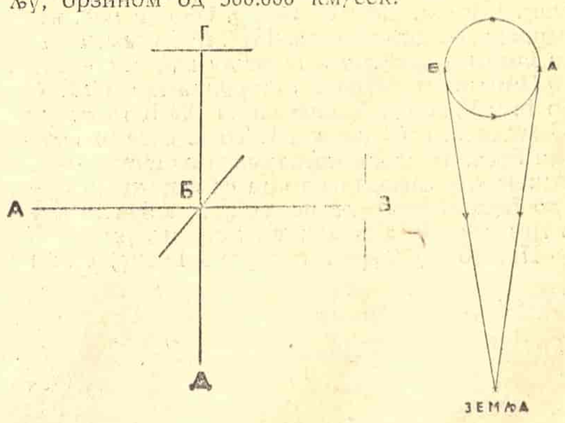

Заснован на том разматрању Мајкелсонов и Морлијев експеримент се, веома поједностављено приказано, састојао у следећем. Цео уређај приказан на слици, налази се на Земљи и заједно са њом креће се кроз етар. Из тачке А шаље се светлосни сигнал у смеру кретања Земље ка тачки Б у којој се, под углом од 45° према правцу светлосног зрака, налази посребрена стаклена плоча, која један део светлости пропушта ка тачки В а други одбија ка тачки Г. У тачкама В и Г налазе се огледала која одбијају светлосне зраке натраг ка Б. Положаји тачака В и Г су тако изабрани да буду на истом растојању од Б. Светлосни зрак који се одбио од В у тачки Б се једним делом одбија ка Д, а један део зрака одбијеног од Г бива пропуштен кроз Б ка Д. Међутим, због различите брзине кретања та два зрака која су прешла путеве истих дужина, они не би требало истовремено да стигну у Д. Супротно том очекивању, експериментално је утврђено да стижу истовремено. Теоријски израчуната временска разлика је већа од грешке коју допушта експеримент. Етар, као средина у односу на коју се објашњава простирање светлости, на основу добивеног резултата, не постоји у природи.

Покушај да се брзина светлости од 300.000 км/сек. објасни, слично брзини пушчаног метка, као брзина у односу на извор светлосног сигнала, такође је пропао. Такво објашњење би било у сагласности с Мајкелсоновим и Морлијевим експериментом, јер кретање њиховог уређаја тада не би имало никакве важности. Али такво тумачење би морало довести до једне друге појаве која никада није запажена, а која се састоји у следећем:

Двојна звезда је систем од две звезде које се, привлачећи се, обрћу једна око друге. Уочимо круг по коме се креће једна од њих и два положаја А и Б те звезде на том кругу.

Светлосном сигналу који полази из А ка Земљи било би потребно дуже времена да би стигао до Земље него сигналу посланом из Б, јер се, због удаљавања звезде у положају А од Земље, тај сигнал спорије креће ка нама од сигнала из положаја Б у коме се звезда приближава Земљи. При том не треба изгубити из вида да је сигнал из Б касније послан, јер је звезда у том положају била касније него у положају А. Из овог разматрања следује да морају постојати таква два положаја да сигнали послани у различитим тренуцима, али зато различитим брзинама стигну на Земљу у истом тренутку. А то би значило да исту звезду видимо истовремено као две звезде на два разна места. Појављивала би се, дакле, звезда-утвара. С обзиром да таква појава није запажена, експериментална је чињеница да се оба сигнала крећу истом брзином у односу на Земљу а не у односу на извор.

*

Ајнштајн је из ова два експеримента закључио да је порука природе да је брзина светлости иста за све посматраче и да износи 300.000 км/сек. у односу на посматрача. Та порука је у супротности са захтевима класич-

Наставак на 15. страни

СНИМИО ДУШАН СТАНИМИРОВИЋ

БУГАРИ У БОСНИ

ПРОШЛОСТ

Др МИЛЕНКО ФИЛИПОВИЋ

НЕЋЕ БИТИ РЕЧ о покушајима средњовековних бугарских владара да завладају Босном. Неће бити реч ни о оним Бугарима које су у Босни тобоже налазили старији путописци као нпр. Евлија Челебија и неки Французи (за Жана Шеноа, 1474, херцеговачка Церница је у Бугарској, а Фоча у Србији, а за Жака Гасоа, 1547, Херцеговина је Бугарска, а Фоча у Србији). Биће реч о правим Бугарима и бугарском имену у Босни у новије време.

Иако је Босна доста удаљена од Бугарске, било је знатних веза између њих, и то обостраних. Било је знатног извоза гвоздене робе из Босне у Бугарску, а било је и исељавања из Босне у Бугарску: било је босанских Срба који су ишли као добровољци да се боре за ослобођење Бугарске и тамо остали. У 17. и 18. веку биле су живе везе између босанских и бугарских католика, и тада су поједини босански фрањевци обављали свештеничке дужности у Бугарској.

Бугарско име се често сусреће у Босни, али је неки пут врло тешко утврдити да ли се ради о правим етничким Бугарима, пошто се често Бугарима називају и Срби који говоре источним и јужним српским наречјима, затим Македонци, па и представници других балканских народа. Али, потребно је и то да се зна, баш ради тога да се утврди и покаже каквих све има заблуда. Стварно је етничких Бугара у Босни било мање него што то изгледа према употреби и распрострањењу бугарског имена у Босни.

Једно село у северозападној Босни, у околини Бихаћа, зове се Бугар. Оно је насељено односно обновљено иза 1878. Међутим, не зна се ништа одређено о пореклу имена тог села.

Приликом пописа становништва 1953. било је у Босни и Херцеговини 108 Бугара, и то 65 мушких и 43 женских. То је сасвим незнатан број, а велика несразмера између мушких и женских говори за то да се вероватно ради, бар једним делом, о печалбарима. На жалост, о тим Бугарима се иначе не зна ништа ближе.

Пошто су Турци освојили Босну, они су у њу доводили муслимане с разних страна, особито спахије. Међу тим дошљацима у околини Сарајева крајем 15. века било је таквих који су дошли из Бугарске, јер су записани као: Ихтиманлу, Филибели, Софијали. Извори не кажу да ли су они били поисламљени и потурчени Бугари или Турци који су били насељени у тим местима.

У Босни има и данас муслиманских родова са презименима која упућују на Бугарску, нпр. Ловчалија, Видинлија. Не зна се да ли су њихови преци дошли у Босну као Бугари или Турци или су били и сами из Босне па тако прозвани што су живели у тим бугарским местима или имали трговачких и других веза с њима. Било је, наиме, често тога да се неко прозове именог града или земље са којом је имао само пословних веза, као што су се нпр. често називали Стамболијама трговци који су трговали са Стамболом.

У пределу Рами живи муслимански род Хере у селу које носи име по њима, Хере. Те Хере казују различито о свом пореклу: једни кажу да су пореклом од Невесиња а други да су из Бугарске односно да су дошли од Невесиња а да су даљим пореклом из Бугарске. Дошли су пре куге у Раму, а то значи да су дошли вероватно у другој половини 18. века. Преци су им били православни.

Како су Бугари припадници православне цркве, они су имали највише веза са православним Србима у Босни, па с њима одржавали везе и међу њима се стално настањивали. Ево неколико примера. Год. 1808—1837. био је зворнички митрополит Гаврило, који је био родом из Сливена у Бугарској и по свој прилици био Бугарин. Год. 1841. постао је у Модричи српским учитељем Христо Марковић Самоковлија (тј. из Самокова у Бугарској), али је, изгледа, доспео у Модричу нешто раније и најпре био приватни учитељ; он је после учитељевао по другим местима у североисточној Босни. Један од предака моје мајке (њен прадед по мајци) био је Бугарин: он је доспео као роб Градашчевића у Бијелу под Мајевицом, вероватно почетком 19. века. Најзначајнији такав дошљак међу босанским Србима био је зворничко-тузлански митрополит Дионисије П Илијевић (1865—1868 и 1872 — 1891), родом из Берковице у Бугарској. Доцније, он се је сматрао Србином и био велики српски патриота, па је и то био један од разлога што су га аустро-угарске окупационе власти свргнуле и отерале из Босне. Он је био довео у Тузлу и неке своје сроднике.

Можда их је било и раније, али поуздано у другој половини 19. века има по босанским градовима и у приградским насељима Бугара „баштована" који су се бавили производњом поврћа за потребе градског становништва. Били су печалбари, тј. живели ту и радили неко време па се враћали у свој крај. У Сарајевском пољу их је било још у годинама после првог светског рата (а ја их се добро сећам из година пре првог светског рата). Нарочито су производили паприку. У Тузли је било тих Бугара баштована, изгледа, под крај турске владавине, и још почетком 20. века биле су „бугарске баште" источно од града. Од бугарских баштована у Сарајевском пољу научили су и преузели баштованство српски сељаци и данас их има приличан број који се тим баве. Отуда је било и тога да су у Босни баштовани називани „бугарима" и кад нису били Бугари.

У Ливну, у западној Босни, израђују се, тешка ћебета. Израђују их мештани ћебецији. Међутим, тај занат у месту није тако стар. Један старац ћебеција казивао ми је, 1961, како су „у турско време" (тј. пре 1878) у Ливно преко лета долазили „Бугари", који су израђивали мутаве и „биљце" (ћебета). Били су из Лесковца и других места. Нисам могао да утврдим да ли се ради о правим Бугарима из Лесковца у Бугарској или о „Бугарима" из нашег Лесковца. У нашем Лесковцу био је веома развијен мутавџијски али не и ћебецијски занат.

О трговачким и културним везама Босне са Бугарском говоре и ове чињенице. Све до првог светског рата у североисточној Босни увелико је употребљавано мрко сукно за израду сеоских сукнених хаљетака, особито гуњева, које се увозило из Бугарске и звало „бугарија". По мом мишљењу, таквога је значења и „бугар-кабаница" из наших народних песама. У старије време је ношен и гуњ „загарија" (Загора у Бугарској). И у Босни су била позната ћебета „јамболије" (по Јамболу у Бугарској). Мада су у старије време по такву робу одлазили трговци којима је она била потребна, врло је вероватно да су и трговци из Бугарске долазили у Босну; њима је требала роба из ових крајева, првенствено гвоздена.

Необично је, али је од особитог интереса да сеоско становништво у северним деловима Босне назива Бугарима и представнике румунских Цигана, тзв. Каравлаха, којих има у неколико села у том делу Босне. Они су „Бугари", а њихова палалишта (места на којима подижу своје привремене станове преко лета кад се крећу ради израде и продаје дрвеног суђа и прибора) су „бугаришта", и тако се онда неко место прозове и трајно зове Бугариште.

У северној подгорини Мајевице у Босни било је цинцарских насеља (Бијела, Зовик, Поребрице), али су ти Цинцари посрбљени. Недавно сам од једног представника те групе слушао да је његов род пореклом из Црне Горе а да су у Зовику били „Бугари", кад је његов род дошао из Црне Горе и да се је задржао код тих „Бугара".

У варошици Лопарама у самој Мајевици живи род Стефановићи, чији је предак дошао из Прилепа у Македонији, под крај турске владавине. Околина их зове Бугарима, иако они то нису ни по свом пореклу ни по осећању. А у селу Лопарама живе Бурићи, који су пореклом из Херцеговине а и њих околина зове Бугарима. Објашњење је да их тако зову стога што су ниска раста, пргави, љути — „варнице"! (Слично томе Македонци и балкански Турци зову „Бошњацима" родове који немају никакве везе с Босном него се истичу гостопримством и сл.).

Пут до архитектонског остварења

ПЕЂА РИСТИЋ

ДА БИ СЕ кренуло на неки пут треба да се зна куд се иде и којим се путем иде. У архитектури постоје утврђени путеви али не постоје утабани путеви. Ако бисмо се по инстинкту стада определили за законски пут, велико је питање да ли би тиме наша савест могла мирно да спава. Непознавање закона не оправдава нас у његовом непоштовању. Поштовање закона нам скида бриге пред властима, али на жалост, не бриге пред животом. Зато, кад се крене у пустоловину неке градње испада као да се креће на неки пут без циља, и да је најпаметније ништа не радити и тако не доћи у сукоб са законом. У овој пустоловини као и у свакој пустоловини није искључено да ће да се догоди нека срећа, али достижан рачун за то уопште не постоји. Зато као и свугде другде живот у архитектури припада храбрима, односно срећнима.

Није нам далеко ни тешко да се ставимо у положај једног нашег бескућника и његових потреба. Пре свега, он је толико гладан да као гладан не може да буде густатор. Он није ни у стању да бира шта хоће од свог стана, да ли да то буде архитектура, класична, рустична, модерна или експериментална, или жели да то буде стандардна утилитарна серијска и индустријска, или оригинални уметнички уникат. О вези са природом и баштама и изгледу зграде данас се у нашој пракси готово и не говори, и све ове ствари нису ни предвиђене законом. Навешћу редом све апсурдности. Архитектура уопште, пре свега, као уметничка, стваралачка делатност нема одговарајући статус. По закону пројекат за зграду може само да ради овлашћена пројектантска организација која се третира као и свака друга привредна организација. Сваки по природи нужно индивидуални архитектонски пројектантски рад је, према томе, илегалан. Тако тржиште архитектонских идеја није уопште разјашњено, јер индивидуални архитекта стваралац не сме много да се рекламише. Архитекти ствараоци су тако изоловани више него што треба и, не знају једни за друге, а и сам инвеститор нема преглед тржишта идеја, јер у илегалним условима за једног нестручног човека нема могућности да се искристалише шта је добро а шта није. Стручан испит који је у нас обавезан за све архитекте који потписују пројекат пред стручном организацијом обухвата само познавање закона и норми у архитектури, у ствари онога што се много опширније учило на факултету. Тако архитекта са стручним државним испитом постаје, сарадник закона и државне администрације, а не слободни витез свога еснафа. Познајем многе архитекте великог талента и потенцијалних могућности који су сасвим подбацили и разочарали после запошљавања у пројектантским организацијама и полагања државног испита. Тако, архитекта Института за испитивање материјала Михајло Чанак који је пројектовао и извео у име института можда најуспелије зграде у Новом Београду, ради све далеко испод својих могућности. Од две алтернативе, да ли да изабере илегални живот слободног уметника и да у овим тешким условима можда никад ништа не оствари, он је изабрао миран живот чиновника који сатире огроман рад у безлично ждрело администрације, градећи дисциплиновано онако како му се пропише и нареди. За узврат добија редовно своју плату која га, релативно, ослобађа животних брига. На друго питање како је са његовом уметничком савешћу, и какав има сан, одговориће у име слободног духа можда тек на страшном суду, јер радећи све по закону, немајући храбрости да се упусти у авантуре не верујем да би био искрен. Уметник пре трпи од гриже савести када нешто не покуша, и када не учини нешто што је могао да учини, што му је у његовој стваралачкој имагинацији било могућно да провиди, него ако покуша да то оствари па не успе. На страшном суду тада без икаквог оптерећења може да изјави: „Покушао сам све што сам могао!"

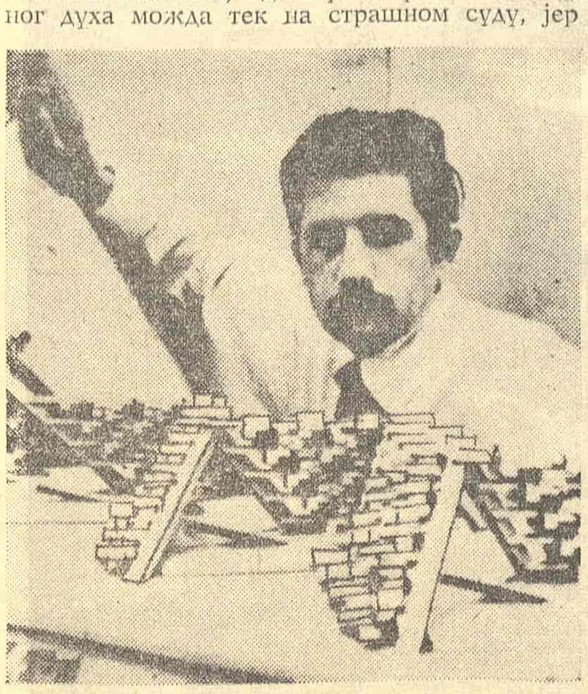

МОШЕ САФАДИ ПОРЕД СВОГ ПРОЈЕКТА ХАБИТАТА, СТАМБЕНЕ ИНДУСТРИЈСКЕ КОШНИЦЕ СА СВОЈСТВОМ ИНДИВИДУАЛНИХ ВИЛА. ЗА ОВАЈ ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИ ОБЈЕКАТ НИКАДА СЕ ПО НАШИМ ПРОПИСИМА НЕ БИ ДОБИЛА ДОЗВОЛА. ПО НЕКИМА ОВАЈ ЕКСПЕРИМЕНАТ НИЈЕ УСПЕО, АЛИ СЕ, ИПАК, У СВЕТУ ВЕЋ МНОГО ПРОЈЕКТУЈЕ НА ОВАЈ НАЧИН. САФАДИ ЈЕ ЛИЧНО УЧИНИО СВЕ ШТО ЈЕ МОГАО, БЕЗ КОМПРОМИСА КОЈИ ОПТЕРЕЋУЈУ САВЕСТ.

Ово је дилема самих архитеката, који плату за свој став добијају на овом или оном свету. Инвеститори, међутим, зависе потпуно од случаја, и врло је тешко да су у нас могли да створе било какав циљ или вредност којој теже градитељи у ширем смислу. Негде далеко, у некој другој земљи, можда тако нешто и постоји. У нашој земљи, градитељство је пустоловина без циља. Циљ се увози из иностранства. Апсурдно би било да се каже да су циљеви предвиђени урбанистичким плановима. Сви циљеви се доказују достигнућима у иностранству, које ми треба да достигнемо за толико и толико година.

Друга тачка апсурдности до циља архитектонског остварења је наш апсурдни урбанизам. У нас су урбанизам и урбанистички закон сами себи сврха. Ни у самој првој категорији индивидуалног уметничког стваралаштва, где јак појединац може колико-толико да илегално оствари неко дело, у колективном тимском урбанистичком раду то је немогуће, јер урбанистички завод као гломазна организација мора да буде легалан и он не може да обједињује званично илегална остварења неовлашћених индивидуа. Зато је у нас урбанистички план симбол озакоњења беспућа. Утабаним путем никуд се не стиже! Ако неко има новаца и има жељу и потребу да тај новац утроши на градњу свог крова њему је то малтене немогуће, а свакако законски пут није утабан него је трновит. Годинама се чека на локацију, ако ју је уопште могуће добити; када се добије нема бирања, људи су толико гладни станова да им није до бирања. Најчешће, да би се нешто законски урадило мора да се учини читав низ прекршаја. Овакав урбанизам, и у свом најпозитивнијем достигнућу, може највише да достигне другоразредну копију онога што је већ рађено у иностранству пре више година. Ми данас немамо ниједан стамбени урбанистички комплекс којим бисмо се могли дичити. Нисмо, ипак, неспособни. Још пре рата, на пример, у много неразвијенијим условима, ми смо изградили у Београду читаве урбанистичке стамбене комплексе индивидуалних вила, које још и дан-данас изгледају као недостижан сан. Тако су пре рата никла насеља за људе са малим примањима (Канарево брдо), за људе са средњим примањима (Професорска колонија), а са високим примањима (Дедиње). Ако то упоредимо са оним што се после рата изградило на Дедињу, далеко је испод онога што се зидало пре рата, а да не говоримо о новим индивидуалним насељима, рецимо на Бановом брду или било где другде, која су још више симбол архитектонског ужаса него најцрњи блокови у Новом Београду или Цвијићевој улици. Узмимо сада у обзир да је за све ове објекте издата грађевинска дозвола што значи да је све по закону, да је зграда у урбанистичком плану, да је пројекат радило овлашћено предузеће са овлашћеним архитектом.

Многи индивидуални инвеститори-градитељи зато неће да знају за законе, па долази до масовних огрешења. Овакво несигурно стање беспућа и авантура доводи до све већег заоштравања ситуације; с једне стране закон, и то све оштрији, а градитељи постају све више и више дивљи. Многе дивље градње успеле су да се илегално озаконе, и зато се пробушени закон све безобзирније свети на неким несрећним индивидуама, које у овим пустоловинама градње нису имале среће. Скоро смо преко телевизије присуствовали спектакуларним рушењима бесправне градње. Животна потреба натерала је ове просечне људе да се упусте у авантуру. Цео урбанистички систем није им омогућио да схвате и изаберу шта је добро, јер на крају крајева ништа није ни било могуће. За локацију се чека годинама, а архитекти као личности не постоје, индустријска производња станова је скупља(?) него ли индивидуална и не улива неку сигурност. Радећи поштено овакав мали човек никада и не би у догледном времену могао да дође до стана на законски начин.

О свему овом крајње је време да се дубоко и без предрасуда размисли. Ја бих предложио нешто смело и целисходно, и апеловао бих на надлежне да ово размотре без страсти.

Као прву меру предложио бих отварање вентила сигурности. Наиме предложио бих да се у свим урбанистичким комплексима, оваквим какви су данас, предвиди једно место које би се могло звати експериментални полигон, а које би било изван свих данас прописаних норми. У том насељу могао би да пројектује неовлашћени архитекта а зидало би се без грађевинске дозволе и плана од неовлашћених предузећа. На тај начин омогућило би се, пре свега малом човеку, да себи назида кућу, својим личним радом за мале паре. Затим, омогућило би се архитектима да стварају слободна уметничка индивидуална дела, као и свима онима који су за то способни (Корбизије никад није имао диплому). Омогућио би се експеримент у архитектури, јер нема никаквог напретка без експеримената. Сада су експерименти немогући, јер нове ствари не могу да буду предвиђене ни планом ни законом. Ово би нам омогућило да створимо нешто да не бисмо увек били другоразредна нација која копира иностране искуства.

Као другу меру предложио бих да надлежни у свом копирању достигнућа у иностранству извуку искуства из свих достигнућа у свету, и да погледају да Токио, на пример, као највећи град на свету нема ни урбанистички завод ни грађевинске прописе. По свом менталитету ми смо ближи истоку него крутим немачким нормама које наше досадашње норме и закони копирају. Зато бих предложио да се озбиљно размотри укидање свих наших урбанистичких завода и закона.

Из једног дневника

Драги мој Уо!
Мој једини пријатељу.

Освајање другог небеског тела је потврдило једну познату истину: они који губе — морају да држе монопол над средствима јавне комуникације. Никада то није било тако очигледно као ових дана када је човек учинио најепохалнији корак у историји свог кратког постојања. Неки народи су искрцавање првих људи на Месец пратили од почетка до краја, неки само неколико минута, некима је то само речено, а некима је то епохално пређутано. Зависно од тога колико је који народ могао да издржи и колико је која влада смела да ризикује.

„Каква и колика је корист од тога?" — упитаћеш се, мој пријатељу. Огромна. Као прво, никада ни један подухват до сада није нагнао неке људе на испољавање такве искрености, као у тренутку када је постало јасно да човек може да заплови пространствима свемира. Преко 27.000 њих је добровољно изразило жељу да за свој новац исплове ван домашаја земљине теже. Ако још урачунамо неких 8.000 непријављених, махом: шефова држава, влада, затим министара, секретара, дипломата, идеолога саветника, разноразних политичара малог и великог калибра, попова, полубогова, лопова и осталих који морају да скривају своје стварне приходе, онда добијамо цифру од 35.000 могућних путника. У просеку то је један путник на сто хиљада људи. У име једног човечанства њих би, стварно, по хитном поступку требало послати у Космос.

У овом епохалном историјском тренутку поставио ми се један проблем који ће ти најбоље одсликати сав јад, сву беду и немоћ ове умне цивилизације, иако сам о овој теми имао намеру да ти пишем на крају овог дневника. Наиме, они којима сам овде говорио о теби, злурадо су се заинтересовали: да ли ће тројица ко смонаута моћи да те виде? Какав ужас људског непоимања твоје величине, мој једини пријатељу. Они не схватају да све те планете, све звезде, сви космоси, све галаксије, да све оно што знају о себи и својој околини и све оно што ће можда сазнати, све што ће икада моћи да докуче својим умом, да је то само њихов простор умља. Да је то само један мехур умља од безброј умаља које си ти, мој Уо, разбацао по твом невидивом простору Ванумља. Они не могу да схвате да си ти највећи господар Ванумља који је икада постојао и који ће икада постојати. Они не схватају да је твоје име, којим сам те ја назвао, Уо, само релативна замена за њихову немоћ да изговоре праву реч. Они не схватају да си ти, пријатељу, у сваком мехуру умља послао по једног бога да им зауми мехур — да им ограничи моћ спознаје, да их учини пролазним и бескрајно нестварним у њиховом ходу, мој Ванумни Уо, мој једини пријатељу.

О, какав јад духа, каква беда људске немоћи врца из њихових претпоставки о величини и моћи људског умља. Не, Уо. Ја ти не могу све рећи. Ја оперишем такође умним могућностима као најсавршенијим у овом левом од тебе мехуру умља у који си ме ти послао, али када се поново нађемо у невидивим размерама Ванумља, у истом трену све ће ти бити јасно. Нека је величанствено наше Ванумље и вечно. Чувај, Уо, блештаве светлости Ванумља, у којима је све јасно, све схватљиво и које човек неће моћи никада да досегне својим тричавим мозгом. Чувај Ванумље за све оне који су из овог умља истерани. На овом свету много је оних који су Великим Мозговима истерани из памети. Мој Ванумни Уо.

Душан Јагликин

ТАКО ЈЕ ТО

НИКОЛА ДРЕНОВАЦ

Нема ничега новог. Све је
Речено већ небројено пута.
Сунце и данас банално греје,
И облак висинама лута.

У старој чорби само је нови зачин.
Укус је, као и јуче, бљутав.
Важно је пронаћи најлући начин,
И бити речито мутав!

Смишао стрпати у бесмисла торбу,
И чекати да чичак роди смоквом.
Пером, као кутлачом, мешати чорбу,
И место морем, пливати локвом...

Господину с љубављу

МИЛЕНКО ВУЧЕТИЋ

ИЗВИНИ, господине, што те знам. Нисам крив. Десило ми се. Ти си крив. Ти си крив за све. И за моје болове, и за моја познанства, и за моје мале богиње, и за моје велике богиње, и за моје велике уши, и за моје велике очи. Бар да су ми очи мање да те не гледам. А гледам те одозго, одоздо, са стране, са бока, испод фиранге, испод жита, преко обезбеђења, преко брда и долина, преко страних утицаја и преко своје воље. Гледам те и дању и ноћу. Ноћу си црн од ноћи, дању си црн од дана.

У себи тражиш туђе грешке!

Док сам ја на муци, ти си на одмору.

Видео сам те и на базену за купање, и тамо изиграваш инвалида само да би преко реда дошао до одскочне даске.

Не једеш више принцес-крофне јер се бојиш да ћеш постати принц.

Идеш на сваку сахрану, чак и кад не знаш кога сахрањују, а у ствари чекаш да одумре држава па да дође твојих пет минута.

У свакој чорби тражиш мирођију, извадиш је, бациш на под, изгазиш, и уместо ње ускочиш у лонац.

Једна ти је рука у покрету, а друга у отпору.

Тврдиш да си тумач расположења нашег села баш онда када је село нерасположено.

Причаш о црвеном а купујеш плаво.

Мисли су ти тешке, па не можеш да их носиш са собом, већ их остављаш код куће.

Мајка ти је била нероткиња!

Оца нисам запамтио јер те се на време одрекао.

Некада си говорио да је све црно, а данас потураш своје нокте и показујеш оно испод њих.

Шест дана у недељи извлачиш на шапирографу своју аутобиографију, а седми дан пишеш туђе биографије.

Твој рат није завршен: и даље те окружују непријатељи.

Док радиш свој посао немаш на уму ону народну мудрост да и во изгуби вољу на живот кад га полако кољу.

Ако и даље будеш тврдио да је у теби човек, постаће ми јасно да си људождер.

Кад год си сањао рај, у задњем џепу панталона била ти је, за сваки случај, партијска књижица.

Капитализам си рушио, унутрашње непријатеље си мучио, стране непријатеље си убијао — па, какав си ти то човек?

Крије ш историјски период свог умирања; нећеш да признаш да ће то бити социјализам.

Понављаш нам стално да смо зелени. Добро, признајемо. Ми смо зелени. А ти си зрео. Кад си зрео, онда је већ време да отпаднеш.

Отпадни! Земља те чека!

Освајачи

ФЕДОР ШЕШУН

НЕКО ВЕЧЕ, лешкарећи на каучу и, онако, уз пут, лутајући по скали радио-пријемника, у једном тренутку зачуо сам некакво шиштање, пиштање, затим нешто као клопарање точкова брзог воза и, најзад, после неколико необичних сигнала, разговетан глас:

— Извините, нешто ме је прекинуло. Но, чини се да је сада све у реду. Дакле, мислим да не треба да будемо забринути због Земљанинове посете Месецу, као наш брат Марсијанин. Најпосле, Земљанин је тамо оставио плочу којом свечано поручује да је дошао у миру...

— Да, прекиде га један тихи глас — можда је мој брат Плутоњанин у праву, али имамо податке са Земље који нас, Марсијане, веома забрињавају.

— Молим брата Марсијанина да буде одређенији: шта их то забрињава? Нама, на Сатурну, све је то прилично нејасно — опомену га један треперави глас.

— Ево о чему је реч — настави Марсијанин. — Тачно је, Земљанин јесте на Месецу оставио поруку да долази у миру, али је истовремено свуда на својој планети разгласио да је освојио Месец!

— Освојио?! — зачу се из свих дубина Сунчевог система. — Шта му то значи?

— То доскоро нисмо знали ни ми, Марсијани, али смо од групе истраживача са Халејеве комете, која је задужена да с времена на време обиђе Земљу, затражили опширан извештај о развоју бића са ове планете. Ево га у најкраћим цртама: „После недавног леденог доба, на Земљи су остале две врсте донекле разумних бића: снажни, али доброћудни Неандерталац, и крвожедни и подмукли Хомо сапиенс. Наравно, овај други је лукавошћу уништио првог, тољагом му разбивши главу и попивши му мозак, то јест освојивши га, како је волео да каже. Сад, пошто данашњи Земљани потичу углавном од овог освајача, природно је да се цело време свог постојања понашају као њихов предак: све подмуклије убијају, другим речима — освајају.

— Зар још и данас? Кога? — заинтересова се један пријатан, али једва чујан глас.

— Видите, њихово друштво од памтивека је засновано на насилништву, те оно и даље рађа отимачину, подлост и свирепост, речју, све што они називају способношћу, а ми болешћу. А чим је то тако, ни поступци им нису друкчији: сваког дана се убијају појединачно, а сваких двадесетак њихових година — колективно, при чему славе оног појединца који је највише других убио.

Неко време у Свемиру је владала тишина.

— Значи, они не могу да поштују чак ни саме себе... Како ћемо их онда примити у нашу породицу? — више за себе закључи Сатурњанин, затим одлучно настави. — Молим брата Марсијанина да нам изнесе своје мишљење: имају ли та бића какав-такав духовни живот, и, ако имају, да ли бар покушавају да га негују?

— Имају, како да не, али уместо њега негују ствари, што називају техником, којом се веома поносе. Штавише, због ње су потпуно запустили природан начин живота, од чега им је остало још само парење...

...

У том тренутку осетио сам неподношљив прилив топлоте по целом телу и пробудио сам се.

Свеједно, и даље сам црвенео.

ХУМОРЕ СВА

Дечије песме које расту

МИЛОВАН ВИТЕЗОВИЋ

Дугме

На Манжета
Континента
Живела су
два дугмета.

Кад ми хладно
Дугме сети —
Да кошуља
Задугмети.

Једно дугме
Баш ме боли.
Свој бушемак
Дугме воли.

Без кошуља
Вредно није.
Дугме важно
Је се шије.

Ухватила
Једна туг ме —
Изгубило
Мене дугме.

Кут

У дну соба
Живи кут.
Биде весел —
Буде љут.

Надимак га
Зове ћош
И се прави
Неки Тош.

Сви причају,
А он ћут.
Иде никад
Он на пут.

Непокретан
Врло крут.
Лопту не зна
Ни да шут.

Баш ме боли ваша глава

По ногама пут се шета.
Све је ближе у далеку.
Пре нег никне свет процвета.
Кућа живо у човеку.

Мало нам је свега доста.
На заставу јарбол дигне.
Река тече изнад моста.
Он се чека ко пре стигне.

У облаке пале кише.
Гора ниче миш се тресе
Са лицем се пешкир брише.
Неокренут окреће се.

Црна ипак јесте бела.
Ни хиљаде нису многе.
Столица је на нас села.
Ципеле нам дижу ноге.

Унутра је ушло споља.
Књига узме нас да чита.
Кафу прво пије шоља.
Одговор се увек пита.

Песма пева своју птицу.
Ја сам будан кревет спава.
Кита сматрам за ситницу.
Баш ме боли ваша глава.

БАСНА ЛАВ И МИШ

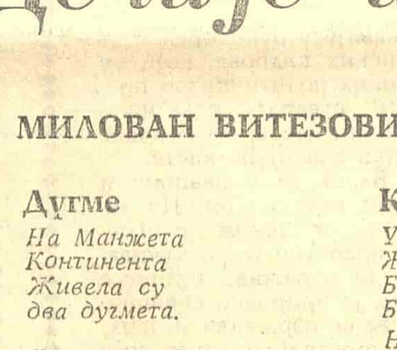

МИЛОШ РАДИВОЈЕВИЋ

ДОК ЈЕ ЛАВ спавао, претрчи му миш преко уста.
Лав се пробуди, ухвати шапом миша и кад се спремао да га поједе миш зацвиле:
— Молим те немој да ме поједеш, плашим се смрти а можда ћу ти се једнога дана и одужити ако ме сад поштедиш!?
Лав се насмеја и пусти миша.
После кратког времена лаву се заиста деси малер. Ухвати се у мрежу коју су ловци поставили и без обзира што је свом снагом покушавао да покида мрежу и ослободи се, то му није полазило за шапом.
Чувши лава да стење, дође миш и прегризавши мрежу, ослободи га.
Запањеном лаву миш рече:
— Сећаш се да си ме исмејао, не очекујући да ћу ти се реванширати. Надам се да ти је сад јасно да и мишеви знају за захвалност!?
— Јасно ми је, рече лав и прогута миша из три разлога.
ПРВИ РАЗЛОГ ЈЕ БИО ТАЈ, ШТО ЈЕ БИО ГЛАДАН!
ДРУГИ РАЗЛОГ, ШТО ЈЕ БИО СИГУРАН ДА ЋЕ МИШ ДА ИДЕ ОКОЛО И ДА СЕ ХВАЛИ КАКО ГА ЈЕ ИЗВАДИО ИЗ ГОВАНА.
ТРЕЋИ РАЗЛОГ — ЛАВ ЈЕ СМАТРАО ДА ЈЕДАН ЛАВ НА СВЕТУ ВИШЕ, ЗНАЧИ МНОГО АЛИ ЈЕДАН МИШ МАЊЕ, ЗАИСТА НЕ ЗНАЧИ НИШТА!

ПРЕВЕДЕНИ ЕСЕЈ

Проблем власти...

МИРОСЛАВ ЈОДЛ

Наставак са 1. стране

теорију да своје истраживање продуби и усклади са фактицитетом нове структуре.

Лењински марксизам улазио је у социјалистичку државу са проређеном теоријом класне владавине, чији је врхунац теорија диктатуре пролетаријата. Та теорија је изражавала ситуацију, када се радило о промени основних друштвених односа, тј. односа према производним средствима, односима својине. Теорија класне владавине и диктатуре пролетаријата решила је питање класне борбе, али није могла решити питање конкретног владајућег кретања унутар друштва, у коме је радничка класа освојила класну власт и осудила буржоазију на пропаст и одлазак са друштвене арене.

Држава, која настаје октобарском револуцијом, дефинисана је као диктатура пролетаријата, што је, према другој формулацији, исто што и совјетска демократија. Совјетска демократија као власт радничких, војничких и сељачких представника ликвидира експлоатацију и угњетавање буржоазије и представља дакле „виши тип демократизма". Лењин испочетка схвата совјетску власт у најширим могућим димензијама као владавину огромне већине, дакле мање више као власт све директнију и непосреднију. Лењинов идеал је очигледно одстрањивање опасности, коју са собом доноси класичан представнички систем, који не може без бирократије. Радници, сељаци и уопште сви трудбеници треба да у највећој могућној мери непосредно учествују у управљању државом у њеним различитим степенима.

Лењин је већ давно био свестан опасности бирократије. У „Држави и револуцији" види као главну гаранцију против настанка бирократије три захтева: право опозивања, радничку плату и захтев да сви врше функцију контроле и надзора, што ће имати за последицу да ће сви за извесно време постати бирократи, тако да нико неће постати бирократа потпуно, професионални бирократа. Ти ће се погледи током времена показати као веома нереални. Модерно индустријско друштво са својом сложеношћу и диференцираношћу функција не може без бројног организационог сервиса, чију функцију не може вршити амбулантно. Пораст бирократије је закопита тенденција модерног индустријског друштва, и за сада не располажемо убедљивим разлозима, који би оправдавали тврдњу, да ће у догледно време доћи до радикалне промене, и када неке врсте послова и производње прећу у компетенцију машине. Коначно сам појам бирократије треба схватити социолошки и не поистовећивати га са популарним вреднујућим схватањем „бирократије"; ако бирократија врши своје друштвено потребне функције, функционална је, тешкоће настају тек код дисфункционалног преноса бирократске делатности у сфере чије законитости не дозвољавају примену бирократске „методе" и „стила"; тај дисфункционални пренос можемо означити као „бирократизам".

Настанак и развој совјетске државе утицао је на развој Лењинових погледа и модификовао их. Разни унутрашњи и спољашњи разлози имали су за последицу настанак совјетског бирократизма или — како кажу партијски документи — „делимичну обнову бирократизма"; у пролеће 1919. на његову опасност већ је званично упозоравано, следеће године доносе алармантне доказе о његовом порасту. Бирократизам се укорењо не само у административном апарату, већ је продро и у партијске институције; Лењин је до те мере свестан те узнемиравајуће појаве, да комунистичког бирократу означава као „најгорег унутрашњег непријатеља" државе.

Настанак и развој совјетске бирократије био је ипак непосредно повезан са немогућношћу да се у то време остварује директна, непосредна совјетска демократија, у којој би сваки трудбеник могао учествовати у управљању. Неке Лењинове речи то значајно илуструју. Лењин с једне стране упозорава на то да су се у партију и совјетски живот увукли стари бирократи, са друге стране на то да радне масе у потпуности још не учествују у управљању (због свог ниског културног нивоа) и да је „слој радника који учествују у управљању необично и невероватно танак". Првобитни модел демократије као непосредне владавине већине, ако не свих радника, показао се као неостварљив, совјетска демократија могла се у тадашњој спољашњој и унутрашњој ситуацији остварити само као владавина „свесне мањине". Та „мањина" наравно, такође није могла бити сасвим имуна на одређене бирократске процесе, јер јој је и самој неминовно била потребна обимна мрежа администрације, евиденције и контроле. Лењин је сам видео „економски корен" бирократизма у „разбијености, у атомизираности ситног произвођача, у његовој беди, некултурности, беспутности, неписмености, у томе што нема трговинске размене између земљорадње и индустрије, што не постоји повезаност и узајамно деловање међу њима"; данас, на основу анализе даљег развоја, несумњиво бисмо указали пре на извесне тенденције, које са собом доноси развој масовног, при том, у случају СССР необично обимног и бројног друштва, на традиције царског бирократизма, које су се тврдокорно трудиле да сачувају своје позиције у измењеној ситуацији, и на проблематику повезану са економским и политичким централизмом.

Да је Лењин био, без обзира што у том правцу није створио никакву потпуну теорију власти, свестан опасности коју са собом доноси власт и у систему диктатуре пролетаријата, види се из његовог сталног наглашавања контроле. Лењин је био свестан, да и совјетска држава задржава извесна конститутивна обележја државе уопште, да према томе и у њој постоје „они, којима се влада" и „стручњаци за власт", „они који се уздижу изнад друштва и називају се руководиоци, представници државе". Ако на почетку совјетске државе у систему демократизма Лењин подвлачи право опозивања изабраних представника, право на окупљање и право да се зна и проверава сваки корак одговорних руководећих радника, онда у даљем развоју ти захтеви постају конкретно неодложни. Контрола одоздо постаје главна гарантија совјетске демократије. Чланак из 1920. године о правима и функцији синдиката показује, како је необично дијалектички и видовито Лењин схватао природу социјалистичке државе. Јасно му је да се управо као последица бирократизма, коме совјетско друштво ништа није могло да уради и стварно није могло да га избегне, не може захтевати од радних грађана априоран став и једнозначно прихватање свега, што совјетска држава као централни систем управљања захтева: синдикати су дужни не само да штите ту државу, већ и да бране трудбенике од злоупотребе и једностраних захтева те државе. И Лењиново схватање демократије тежи повезивању контроле одозго са контролом одоздо.

Необично је занимљиво пратити кретање Лењинових погледа на слободу речи, окупљања, штампе, на питање постојања више партија у социјалистичкој држави, на питање опозиције и идејне борбе. Лењин је био политичар реалиста и полазио је од стварности. Знао је, да у таквој, необично тешкој спољашњој и унутрашњој ситуацији одређене појаве, традиционално означаване као демократске, постају за совјетско друштво опасан „луксуз", знао је, да совјетска власт у свим околностима мора поступати тако, да се одржи као совјетска власт. Зато задивљује са каквим се стрпљењем и напором трудио да избегне неопходне административне мере безбедности; очигледно је био свестан проблема које те мере доносе. У светлу тих чињеница постаје изузетан захтев његов позив на контролу одоздо.

И концепција методике управљања и руковођења код Лењина се развија. Првобитно наглашавање колективног руковођења губи своју апсолутну важност: ситуација приморава да се у извесним тренуцима и областима друштвене активности уведе принцип недељиве пуномоћи „диктатуре појединаца", која није у супротности са социјалистичким демократизмом ако постаје оруђе тог демократизма. У први план иступа и квалификованост управљања и руковођења; за управљање „треба имати стручно знање, потпуно и прецизно познавати производне услове... Треба познавати ниво савремене технике одговарајуће производне гране... неопходно треба имати одређено научно образовање".

У целини можемо рећи да је у Лењиновој концепцији диктатура пролетаријата била д и к т а т у р а, тј. неограничена власт, која се пре свега ослања на насиље, против буржоазије и њених помоћника — а истовремено у односу према трудбеницима совјетска д е м о к р а т и ј а, тј. повезаност према трудбеницима диктатура пролетаријата одоздо. У односу према трудбеницима диктатура пролетаријата није могла бити н е о г р а н и ч е н а власт, која се ослања на насиље — тиме би непосредно била посечена основа совјетске демократије.

Унутрашњи политички развој совјетске социјалистичке државе после Лењинове смрти испочетка се креће према политичким интенцијама великог оснивача, али после извесног времена почињу да се испољавају извесне црте које деформишу лице совјетске демократије. У области управљања и руковођења друштвом постепено настаје систем, који се означава као „култ личности" или према личности главног представника „стаљинизам". Настанак тог система управљања и руковођења условљен је читавим комплексом околности. То је, пре свега, чињеница да је земља угрожена споља; штеточинска делатност унутрашњег непријатеља; нужност да се изгради привреда, која нема историјског преседана; нужност да земља буде припремљена за рат; нужност чврсте централне власти; трагови који се жилаво држе и младеж старог руског друштва, које је било необично заостало и практично није познавало достигнућа демократије.

У стаљинизму совјетска власт губи своје матично тежиште. Совјетска демократија је била конципирана као „совјетска", тј. акцент је био стављан на совјете као изабране представнике народа. Пораст бирократизма, који смо већ поменули, имао је за последицу и веће значење апарата најразличитијег типа. Апарат се извлачи из своје службене функције и има тенденцију да упада и да се преноси у најразличитије сфере. Политички апарат почиње да се меша у права, која припадају изабраним органима или директно масама, размере између контроле одозго и контроле одоздо опасно се померају у изразиту корист контроле одозго. Бирократизација утиче и на привредни живот, где нису довољно искоришћени природни подстицаји за делатност, иницијативу и интерес. Функционално преношење апарата безбедности има за последицу појаве безакоња и ширење осећања, која паралишу грађанску активност маса; ти неекономски аспекти се одражавају и у привредном животу.

У доба стаљинизма у совјетску демократију продиру елементи патернализма и демагогије, ако желимо да употребимо ту грчку реч у њеном првобитном значењу; народом се руководи и управља, а да он нема могућности да утиче на вође и да их контролише. Не користе се бројне могућности социјалистичке демократије, која тако у многим односима изгледа као успавана или умртвљена демократија.

Најизразитије се те тенденције испољавају у руковођењу државом. После ликвидације бројних лењинских кадрова, који су неправедно били увршћени у редове стварних политичких и привредних штеточина, „стручњаци за власт" стварају релативно затворен систем, који се допуњује из матичне групе политичког апарата, тако да се јавља опасност настанка владајуће касте.

Занимљиво је идеолошко кретање. Власт се у званичном тумачењу стварно поистовећује са класном владавином. Из чињенице, да се (поред свих деформација) у совјетском друштву одржава класна владавина пролетаријата, прећутно је закључивано да владајућа елита мора аутоматски да изражава интересе класе и маса. Ако је то наравно тако, онда је природно сувишно да масе саме изражавају своје интересе: све се изражава за њих, масама је довољно и припада им само да испуњавају задатке, који им се постављају одозго.

Дисфункционално се примењује принцип водеће улоге партије. Пре свега партија је стварно поистовећена са руководством партије, без обзира на то што тај однос не може у конкретној ситуацији бити праволинијски — партијски руководиоци не морају увек потпуно изражавати интересе партијских маса и могу их водити разни обзири, што се испољава посебно тамо, где се нарушавају демократска права чланова партије: у таквој ситуацији, сликовито речено, партија престаје да буде партија у владајућој партији. Друго, настаје тенденција повезивања водеће улоге партије са туторством и администрирањем. У условима једнопартијског система настаје тенденција повезивања водеће улоге партије са туторством и администрирањем у условима једнопартијског система тако се могу јављати последице дисфункционалне са гледишта потреба социјалистичког развоја.

Сама идеологија је конципирана у све већој мери инструментално, у све већој мери има функцију манипулације. Стаљинизам престаје да подређује идеологију резултатима научних истраживања и негативно утиче посебно на друштвене науке, које стагнирају и престају вршити своје властите и нормалне функције. Уметност је лишена своје откривачке функције, која би управо у условима једнопартијског система требало да буде неопходна као извор информација и својеврсна форма истраживања; диригована је и прописана.

Занимљива је и та чињеница да се стаљинистичка идеологија verbis expressis суштински не разликује од лењинизма. Допуне нису тако бројне (ипак наравно постоје, најизразитија је концепција заоштравање класне борбе), ствар се састоји више у нечем другом.

1. Лењинска идеологија се на посебан начин интерпретира, тј. долази до померања акцента, свест о сложености друштвених појава, која је код Лењина тако снажна и која се испољава и у његовом захтевању конкретности истине, уступа тенденцијама схематизације и сама идеологија се третира као затворен систем апсолутно важећих правила, чија је гарантија Стаљинова судска пресуда.

2. Долази до супротности између идеологије и праксе. То је могуће потврдити на пример, на концепцији човека. На речима та концепција је оптимистичка, чак русоовска: човек може све, апсолутно је васпитљив, све му припада и он је господар свега, коначно је превладана трагичност његове судбине. У стварности испада сасвим обратно: људи су подређени средствима доминације и манипулације, у односу према органима и институцијама иступају претежно као пуки објекти, окружени су густом мрежом присмотре и институционалне контроле.

Деформације идеолошког кретања испољавају се и у интерпретацији таквих категорија, као што је јединство, одговорност, партијност, идејност, слобода, нужност и законитост.

Стаљинска идеологија представља у свом стварном остварењу отуђеност класе и науке, зато што представља инструмент колективног интереса стаљинске владајуће елите. Зато у извесним околностима неке њене тезе постају погрешна свест. Таква погрешна свест неоспорно је теза о заоштравању класне борбе, погрешна свест постају и истргнуте и апсолутизоване изјаве класика; као што је изјава с л о б о д а је и с п о љ а в а њ е н у ж н о с т и, неке Лењинове изјаве о демократији и сл. У ту идеологију истовремено продиру елементи политичке искључивости и шовинизма, који се посебно испољавају у наглашавању руског „првенства" у разним научним и техничким гранама, у митологизацији руске историје и сл.

Наставак у следећем броју

ХАНС МАГНУС ЕНЦЕНСБЕРГЕР

БИОГРАФИЈА

касније сам сазнао да је то било једног петка
кад сам се ишчупао, вриштећи,
из свог мртвачког ковчега, из своје мајке.

између издајничког рођења
запечаћеног уљем и водом и сољу
и уроћеном смрћу

у том дугом размаку између петка
и другог петка био сам цепљен,
конфирмован и одшколован. уместо среће

блистало је глатко лице насиља.
једном годишње смењивали су се снегови.
своју мртвачку кошуљу смењивао сам свакодневно.

угледао сам четири небеске пруге.
моје речи су похитале оданде у налету ветра.
нису ме разорили ни слава, ни ватра.

увече ми је јетра тешка као камен међаш.
а кад наиђе петак, чујем крик,
као да кричим ја у својој белој кошуљи.

као оно некад у часу свог рођења.
потом тонем у сан, и мислим:
шта ме се тиче. биће нови

рат, нови цркнути пас, не ја,
биће избачен према месецу, погребен
у безљудном, дречавом пространству.

човеку у трамвају

чему? нећу да знам за тебе,
човече водњикавих очију, с главом
пуном перути и сламе, с ташном пуном сира.
не. не тичеш ме се. смрдиш.
превише те је свуда. на степеништу твој поглед
у шалтерима, пред биоскопима.
огледало премазано јетким сапуном.
и ти се такође (говорим без мржње) увлачиш
у ормаре од ораховине, гураш се до софије лорен,
враћаш се кући сав знојан, пун алпских
љубичица и пеленица.

шта ти знаш
о мирисима света, о томе како лосос вуче
у лапландији, о мирисној ла скали,
њеној слаткој прашини, о моме слатком лукрецију
с маргинама исписаним дидроовом руком,
о љубави у чамцу у тричаку:
узалуд ти свет даје
првобитну дивљину и филигран, оно што је чисто,
узалуд све и гнев и радост и труд!

а видим те ипак у лифту, у витринама
твоје лице, још црвено,
али ускоро ће наићи кесе под очима, доћи ће
креч и жеља за осветом, јетра ће
помодрети од ракије и свести
о проиграној партији, и ја видим ожиљке
које ти не видиш, красте, сперму
и крв. и видим убијање у твојим очима
у трамвају, наспрам мене.

угнездио си се у мојим стиховима,
провлачиш конопац кроз моје снове, а ипак
смрдиш на угаљ, страх и новац,
на ускисли брак, сплачине, на отужну послушност.
видим ипак превише, како да те
одагнам од свог стола? камен међаш
морам да делим с тобом, траву, нада мном
видиш у спаваћим колима, станујеш
у моме празном дану, у мојим веселим
седмицама.

знам, сувише много, знам:

погинућеш ускоро од руке
човека таквог као и ти, али пре но што смрт те
загноји у својој кољужи, убићеш
човека у лифту таквога као ти,
овде у трамвају, наслепо, или мене
који те не подносим, који знам
који видим твоју руку већ умрљану
и тамо у корену твога носа — злочин.

и тако мислим о теби пред спавање
у хотелској соби пред биоскопом, и видим те
како први пут каиш
притежеш и први пут дрско
салутираш и видим како потом, мало касније,
узимаш аутомат и кундаком
гураш у моја врата, и зато
што те не трпим, и зато
што ћеш ме преживети једва један дан
мислим на тебе, смрдљиви брате.

Превео Петар Вујичић

ПЕСНИК, есејист и књижевни критичар. Припада групи писаца која се у Западној Немачкој појавила под називом „Група 47". Због својих прогресивних екстремних и полемичких ставова онемогућаван у Немачкој, тако да је 1960. емигрирао у Норвешку. Либералних схватања, антиконформист, смели новатор, јетки сатиричар, оштар полемичар. За њега је речено да је „можда једини који би се данас, гневан и нежан, могао назвати Брехтовим наследником". Објавио је збирке песама: „Одбрана вукова" (1957), „Језик једне земље" (1960) и „Писмо за слепе" (1964), а есејистика и публицистика сабрана му је у „Појединостима" (1962) и „Политици и злочину" (1964).

ЛИРИКА У ПРЕВОДУ

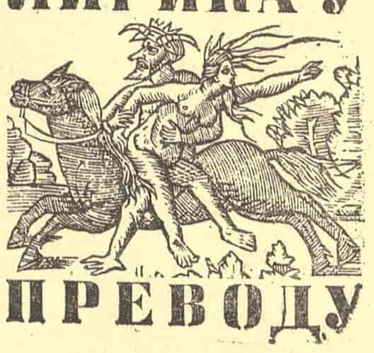

Наставак са 11. стране

не теорије, па представља аксиом нове, Ајнштајнове теорије.

Друга аксиома специјалне теорије релативности, која тврди да се сви закони физике изражавају на исти начин у односу на све инерционе системе, захтева објашњење појма инерционог система. Инерциони систем то је сваки онај посматрач, или, прецизније речено, сваки систем у односу на који се врши посматрање а у односу на који се тело на које не дејствује никаква сила креће праволинијски сталном брзином. А на тело не дејствује никаква сила ако су сва друга тела у свемиру довољно далеко од њега, где под „довољно далеко" подразумевамо толико далеко да с расположивим инструментима не можемо констатовати дејство које од њега потиче.

Та аксиома је преузета из Њутнове класичне механике, као чињеница коју захтева природа, јер природа не може признавати да је неко тврђење физички закон ако не важи у односу на све инерционе системе. Ни у класичној механици ни у специјалној теорији релативности се не захтева да закони буду и у односу на неинерционе системе исти, због уверености да такви системи неприродно описују појаве, као што би био опис да тело на које дејствује само једна сила мирује.

Из две поменуте аксиоме специјалне теорије релативности, за које није констатовано ни непосредно ни по њиховим последицама да су у супротности са експерименталним чињеницама, изведени су резултати те теорије. Ми те резултате нећемо изводити, јер су извођења скопчана с математичким израчунавањима. То доказивање је, иначе, обична формалност а у слику природе коју кроз те резултате добивамо можемо имати поверења ако смо стекли поверење у усвојене аксиоме. Зато ћемо се задовољити само њиховим излагањем.

Прва последица су Лоренцове трансформације. Оне повезују просторно и временско описивање једног било ког догађаја са становишта два посматрача који се један у односу на другог крећу. Последице тих трансформација су, за онога који је навикао њутновски да мисли, права изненађења. Једна од тих последица је да се не може никада постићи брзина већа од брзине светлости.

Друга последица је да се не може говорити о дужини неке дужи, јер је та дуж утолико краћа за неког посматрача уколико се брже креће у односу на њега, и да јој дужина постаје скоро нула ако се креће скоро брзином светлости. Најдужа је, за поменутог посматрача, ако у односу на њега мирује. Зато је растојање Теразије — Славија 1.300 метара за посматрача који стоји код „Лондона", а краћа је за посматрача који, седећи у аутомобилу, јури од Теразија ка Славији.

Трећа је последица да је временски интервал који протекне између два догађаја различит за два посматрача који се крећу један у односу на другог. Тај интервал је најкраћи за оног посматрача у односу на кога су се оба догађаја догодила на истом месту. Зато је за неког посматрача на некој звезди у односу на кога Земља, заједно са биоскопом, јури, време протекло између почетка представе и њеног завршетка (који се за њега, због на другом месту од места на коме је био почетак) много дужи од једног и по сата.

Четврта последица је да догађаји који су се за једног посматрача збили истовремено за другог су се збили у разним тренуцима.

И најзад, да поменемо најпознатију последицу специјалне теорије релативности, последицу која каже да енергија има масу.

То је она чувена једначина

$E = mc^2$, ($c = 300.000$ km/sec)

која тврди да енергија E има масу

$$m = \frac{E}{c^2}.$$

Маса је, до теорије релативности, била својствена само материји. Све оно чему се није могла приписати маса није била материја, а оно чему се маса могла приписати била је материја. Успостављеном везом између масе и енергије срушена је баријера између материје и енергије и омогућено теоријско објашњење претварања материје у енергију и обрнуто. Такво претварање је и експериментално остварено, на пример, при експлозији нуклеарне бомбе. Слагање тог теоријског предвиђања са експериментом било је тријумф теорије релативности.

Што се тиче оног путовања у свемир и успоравања старења као његове последице, тај лепи сан је, на жалост, само заблуда. Теорија релативности тврди да ће путник по повратку бити исто толико стар као и његови вршњаци који су све време остали на Земљи.

НУКЛЕУС

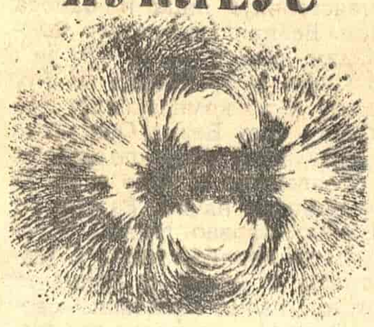

Ајнштајнова специјална теорија релативности

МАРКО Д. ЛЕКО

Горња прича је показала да су просторна растојања и временски интервали релативне величине, величине које зависе од посматрача. Отуда овој теорији име теорија релативности. Међутим, теорију, као човеково средство изучавања природе, интересују баш они закључци који имају снагу природног закона, или, друкчије речено, који важе за све посматраче. Стога би, можда, боље било ту теорију назвати теоријом апсолутности. Да поменемо само један закључак који је апсолутан. Ако један посматрач констатује да су се два аутомобила или две звезде сударили, констатоваће по теорији релативности, то исто и сви остали посматрачи. Према томе, не мора се рећи у односу на ког посматрача се десио судар, довољно је рећи да се судар десио. А то је апсолутно тврђење.

Осврнимо се још на четвородимензиони простор и имагинарно време. У тим појмовима нема ничег спектакуларног. Пошто теорија релативности тврди да се у апсолутном смислу не могу посебно разматрати простор и време и да је могуће разматрати природне појаве само комбиновањем у простору и времену, створен је речник који омогућује лакше изражавање те суштине. Говори се да се све дешава у простор-времену. Математичке операције је најлакше тумачити геометријским језиком, па се мора рећи да је простор-време четвородимензиони простор. То је само геометријски речник који не омогућује никакву геометријску представу, али који описује суштину коју теорија релативности приписује природи.

Са имагинарним временом ствар је још једноставнија. Чисто алгебарски разлози који полазе од жеље да се алгебарски збир квадрата, који садржи и негативне сабирке, прикаже формално као аритметички збир, довели су до величине која се добива када се време помножи имагинарном јединицом. Тај производ се зове имагинарно време. Међутим, мада не смета, оно је потпуно непотребно. Може се лепо радити и с њим и без њега.

Морамо још једанпут размотрити појам „довољно далеко". Сетивши се релативности дужине увиђамо да оно што је довољно далеко за једног посматрача може бити произвољно близу за другог. Према томе, и појам „довољно далеко" је релативан, нема апсолутни карактер који би се могао схватити као природна констатација. Тиме и појам инерционости система губи своју природну вредност. То је био један од узрока који је довео до опште теорије релативности, али то већ излази из оквира нашег чланка.

* * *

У закључку да поновимо да су ова разматрања показала да класична теорија није примењива на природу, а да је теорија релативности за сада важећа теорија. Резултати теоријских задатака тих двеју теорија се разликују, боље се са природом слажу (можда се и слажу) релативистички резултати, али се уз много мање муке добивају класични. Задатак теорије је двострук: да тумачи природу и омогући нам да је разумемо, и да предвидимо резултате постављених проблема. Када је ово друго циљ и када се резултати двеју теорија разликују за величину која је мања од грешке коју допушта експеримент, тада је без икакве користи мучити се рачуном који захтева теорија релативности. Из Лоренцових трансформација се добива да када се занемари брзина тела у односу на брзину светлости, а то се може учинити када је брзина тела мала у односу на брзину светлости, да се резултати теорије релативности своде на класичне резултате.

Према томе, у уобичајеној инжењерској пракси и у науци када се ради о малим брзинама треба користити класичну теорију. А када је реч о великим брзинама или када нам је потребна слика о природи, тј. у научним проблемима који се односе на велике брзине и у филозофским разматрањима природе треба користити теорију релативности.

Завршићемо закључком да је оно што о природи данас знамо резултат теорије релативности. Живимо у свету за који верујемо да је онакав каквим га та теорија приказује, а знамо да не живимо у свету каквим га приказује Њутнова теорија. Угодни, тихи и једноставни њутновски свет је свет бајки.

Уређује Владимир В. Предић

ДАЉИНА ПЕВИНИХ

Зоран Петровић, ученик основне школе „21. октобар" из Крагујевца, четрнаест година.

— Да ли си задовољан својим првим покушајима?

— Ја никад нисам потпуно задовољан, јер увек мислим да треба да буде боље. Не желим да будем у сенци ниједног успеха. Ово су моји први кораци.

— Ко је извршио одлучујући утицај на твоје стваралаштво?

— Запамти! Једно лице и једна душа, лице свих лица која сам досад гледао.

— Када си се афирмисао и која су ти драга признања?

— Зар неколико признања могу да говоре о нечијој афирмацији? Признање лежи у делу, напорима рада, ма какав он био.

— Пошто волиш поезију видиш ли њене границе?

— Сматрам да се још нико није усавршио до те мере да би се попео на хрид с које се види хоризонт од плаветнила људских осећања.

— Још нам ниси рекао који су твоји узори?

— Мислим да поезија не трпи узоре, јер они собом повлаче и утицаје, а тиме поезија губи од оригиналности. Ја избегавам узоре ма какви они били.

— Какве су твоје амбиције?

— Радо бих био Диоген два, али се данас производе бачве искључиво од метала, па су неугодне и ружне.

(Разговор са Зораном Петровићем водио Миодраг Михаиловић, ученик исте школе.)

Ја вам дајем ватру, ја вам дајем воду,
ја вам дајем ветар
који дува унакрст
који исцрпљује и здружује.
(Карл Сандберг, „Како је изгледало јуче")

У часу пролећа

ЗОРАН ПЕТРОВИЋ

Да руку од ватре није

Семе је моје с крша никло
Племе би моје растерали векови
Да жена није
Што држаху ватру свету

Љубав ко ватра вратити се може
Јер љубав се за љубав враћа
Некад су знојем
И сузе одисале
Када су се копљима
И колевке правиле

Да руку тих белих није
Племе би моје
Чопори од ватре отргли

Кога да питам за ту ватру векова прошлих
И где да тражим те беле руке
Крвљу сопственом усахле
Тишина би казивала да може
Звуци би одјекивали
Пред игру

Због љубави што не да се вратити
Без руку белих од ватре
Прекидају се боје пешчара
И трну светиљке
Свитаца прошлих

А племе је моје с крша никло
Векови нису га растерали
Са женама ватра
Што оста света

Љубав што гори
Вратити се може
Јер за љубав љубав се враћа.

Крај споменика Вуку Караџићу

„Језик је звучни завичај човеков"

Речи у слаповима
И изнад њих.
Речи у стаклу извора
И испод њега.
Једрина говора се шири
Попут јесени.
Говори! Говори, сељаче,
Нека се њиве испуне красотом
Твога језика.
И горе нека брује;
Говори . . .
Нека се слапови твојих речи
Распрште, радниче,
Попут кресница у највећој челичани.
Нека се уздигну до највиших димњака
И надјачају буку захукталих стројева у игри.
Нек ти се грло напуни речима
И запне,
Па нека гејзери врелих речи
Потеку пут неба.
Говори, човече.
Говори!
Само сан савладава речи
И одводи их собом на конак . . .
А ОН у бронзи између боја
У жицама лире и срцима људи.
На крилима мермера
Који прети својим ивицама
Са очима заустављеним
У часу пролећа . . .

За све очеве чије су играчке изгореле

Ако желиш да видиш игру
Скупи децу
И подај им ковове и прангије
И видећеш како ће се зуби купати
У сјају осмеха
Шта је
Шта си стао
Сећаш се ковова и прангија свога детињства
Тамо са оне стране моста иза бункера
Или на купусишту . . .
Нек ипак ковови ових ручица буду детињство
Твоје изгубљено
И осмеси нека пуцају баш као ове прангије
Чуј подај те ковове и прангије
Нека у невиним рукама постану играчке
Гледај тај занос на уснама
Што одваја речи за играчке
Прангије којима си се ти играо убијале су
И зато буди срећан кад гледаш
Како у невиним рукама ти ковови и прангије
ПОСТАЈУ ИГРАЧКЕ

ИНТЕРВЈУ

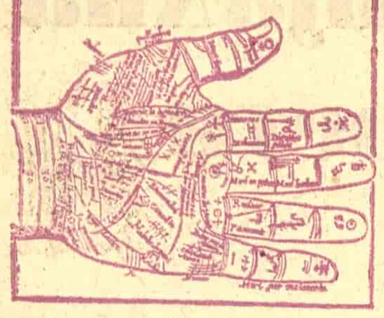

Луј Арагон

Догађаји

ЈУЛИЈА НАЈМАН

ЈУЧЕ ЈЕ ова улица леве обале била иста као суседне. Као сваког јутра, поток дуж ивичњака односио је нечистоћу исто као у суседним улицама — опет сам узалуд покушала да прокљувим како се то улице саме перу — а данас је ова улица сва мирис, сва боја, данас је пијачни дан. Сви производи земље, мора, планина, река испунили су улицу — као да је изложба — од светле баштенске салате до крушака, од ружичастих скампија до овчјег бута, од сребрно-сивих риба до шкољки и све оне другине боје, цвећа и ноћа.

Улица Варен. Ренесансне, барокне палате. Совјетска амбасада, Матињон, антикварница, галерија... Касапница? Касапница заиста квари слику ове улице која припада „лепом кварту".

(Још пола сата до заказаног времена. Тражим бистро. А! ту је, на углу. Прилагођен свом кварту, овај бистро нема, као они булеварски, таблу са великим словима. Мала слова на стакленим вратима — као на антикварници — не позивају случајне пролазнике, ово је бистро за редовне госте. Тезга у тамном дрвету, фотеље пресвучене кожом, готово нечујно баратање шољицама и чашама, гости као да су у свом клубу не морају рећи чаша белог, црног, кафа или кафекрем, келнери знају њихове жеље, посвећују пажњу њиховим разговорима... Од овог бистроа па до оних периферијских са џубоксом у којима се гости и келнери надвикују, ко зна колико је градација бистроа).

Гвоздена капија. Поплочано двориште. Мали камени стубови, алке и ланци. Преаутомобилска ера коња и кочија.

У дну дворишта једноспратни замак са високом мансардом. Фасада и раскошно степениште — сасвим нефункционални — чине се као костимирани, окићени за свечаност.

(Али Елза Триоле и Арагон само пролазе преко овог раскошног крака, до њихове мансарде воде уске таванске степенице).

Једнокрилна врата отвара млада жена. Учтива резервисаност, стишан глас, светла једноставна хаљина, заглађена коса, беспрекоран језик говоре о стилу Елзе и Арагона. На дебелом сагу кораци су нечујни, у овом дугачком предсобљу је већ атмосфера оне високе школе реда која не допушта импровизацију, осећа се да је овде време драгоценост која, једном изгубљена, ничим се више не може надокнадити.

(Тај неприкосновени ред овде, код Касуа, Базена, Битора... тај ред који и у нама ствара ред, требало би то научити. Да ли је он одгонетка Елзине и Арагонове плодности? Али ред сам по себи... неко је креирао ред и — узео га у своју службу. Елза или Арагон? или обоје)?

Собе за пријем подсећају на колаж. Намештај, слике, осветљење све је доведено до оне разине укуса и мере на којој се хетерогене ствари, древне и нове, усклађују, слике и скулптуре великих уметника не забезекњују, не изгледају скупоцене... то и јесте постигнуће модерне уметности. Извесно је да је декоратер изостао, ова интимност и угодност је дело Елзе и Арагона... или само Елзе?

Арагон. Исти је као пре седамнаест година. Иста силуета, исти поглед, она давно побелела коса је очувана, лице је постало уже, али црте се нису помериле.

Он препознаје књигу у мојој руци — »Le Paysan de Paris«.

— Одакле вам ова моја стара књига! нигде је више нема!... она ми је остала блиска.

Глас, живахан покрет којим узима књигу, радознали поглед, ово брзо стварање контакта — све демантује године.

Вадим из торбице цигарету, тражим очима пепељару.

— Молим вас, немојте! ако можете (наравно да могу) ради се, наиме о књигама. Када се у њих увуче хладан дим, он остаје заувек.

И овде су зидови књиге, а између књига је Матисова млада Елза.

— Слушам вас, реците шта желите да вам кажем?

— Како данас гледате на своје дело, на свој живот?

— Веома ретко сам о томе размишљао, просто нисам имао времена за то. Међутим, недавно је издавач „Скира" затражио од госпође Елзе Триоле и од мене један осврт на наше дело и живот, па сам се тиме позабавио. Стога ваше питање долази у прави час. Већ сам нешто написао.

—Ставио сам епиграм Расина: „ОНО ШТО НАЈБОЉЕ ЗНАМ ТО ЈЕ ПОЧЕТАК".

— Сећам се да сам веома рано почео да читам, у својој четвртој години. Али када су ми дали у руку оловку бацио сам је. Ништа нисам хтео да пишем. Чему писати? мислио сам да је то лудост. Моја мајка је била несрећна због тога, мислила је да никада нећу научити да пишем, а ја сам се са тим помирио.

— Ја сам разговарао са самим собом. Било је то дивно. Постављао сам себи разна питања на која сам себи гласно одговарао, говорио сам оно што сам измишљао. Имао сам једног пријатеља који ме је разумео — огледало, њему сам говорио. Али у својој шестој години открио сам нешто ново, то јест ако бих писао могао бих писати и нешто друго не само оно што мислим. Моје тетке су ме подучавале и мало помало научио сам да пишем.

— Понашао сам се као да је оно што пишем тајна, играо сам се тајне. Писао сам те своје тајне на књигама, зидовима, хартијама, свугде. Због тога сам добијао шамаре. Али ја сам ипак настављао. Касније сам почео да сређујем, да фиксирам оно што мислим и одмах сам писао — романе.

— Били су то сасвим кратки романи. Једна глава имала је неколико реченица, а читав роман неколико страница. Али то је већ имало своје целине. Један од тих манускрипта, написан на клозетској хартији, остао је неким чудом, сачуван. Објављен двадесет година касније, критичари нису ни приметили да је то написало дете.

— Тако сам писао роман за романом, исто онако као што и сада пишем. Ја и не знам шта ћу писати, почињем са једном обичном реченицом, то се наставља само по себи, читаве гомиле ликова наилазе, одмењују се, ја нисам предвидео да ће неко лице рећи оно што каже, одједном се то деси, неко каже нешто неочекивано, то је као кад воз искочи из шина и тако долази до тога да један глумац говори манифест ДАДА... то имате и код Фенелона...

— Валери то није могао, говорио је: не могу ваљда да напишем реченицу: „маркиза је изишла из собе" међутим, ја могу. Писање је одувек било мој метод учења. Писао сам да бих сазнао и да бих та своја сазнања пренео другима. Писање је за мене нешто друго од оног што се обично замишља. Оно није сређивање знања, није научни резиме, већ је то ракурс слика, ракурс поезије у којем су садржани различити огранци познавања. Ако ја знам како се човек храни и облачи, шта једе и шта облачи, мој дух може изнад овог конкретног знања да уочи стотину неочекиваних ствари које би му без тог знања остале недокучиве. То је један начин сазнања, једна фиксација историјских елемената која човека приказује у новом светлу, а то је, у ствари, реалистички проседе, изражен језиком који није у вулгарном смислу реалистичан, али то је оно што за мене представља реализам.

— После надреализма.

— Не ради се о опозицији епоха, то није потребно стога што није постојало п р е ни п о с л е надреализма јер, у ствари, и надреализам је ипак и реализам. Ја сам себе увек сматрао реалистом. Надреализам је почео једним именом. Неколико младих људи, пријатељи који су имали исте погледе на многе ствари, прихватило је то име споља док му није дало један други садржај. Греши се ако се надреализам сведе на једну од његових функција — аутоматско писање. Био је то само експеримент који је омогућио истраживање одраза релативности у нама, релативности у песнику, контролу рђаво дефинисаних области... било је то једно путовање у нама... видећете.

Из чврсто сабијених књига Арагон извлачи »Les Aventures de Télémaque«.

— Епиграм „Око нас, одмах сам то видео, разни сентиментални предмети нису више били на свом месту" — је од мојих пријатеља Бретон-Супоа. Прочитаћу вам крај „Телемах се убио. Са Телемахом је настрадала случајност..."

И ево, сада је дошло царство мудрости.

„... Птице, смејући се подругљиво, летеле су изнад лешева звиждући мелодију за игру. Ветрови су се од радости подигли чешљајући се о зуб планина. Шуме су, најзад, ослобођене текле до насеобина људи и прогутале их. Камење је прскало. Биљке су ноншалантно летеле као да су једино то чиниле читав свој век..."

Арагон подиже неку реч увис, издваја неку реченицу да би се мисао истакла, чита сугестивно као за већи аудиторij. Узима књигу коју сам донела, чита:

„... Нови митови рађају се са сваким нашим кораком. Онде где је човек живео почиње легенда... Свакога дана преображава се осећање нове егзистенције. У нама се нека митологија заплиће и отплиће. То је она наука о животу коју поседују само они који немају никаквог искуства о животу. То је жива наука која саму себе рађа, саму себе убија. Да ли она мени још припада, ја имам већ двадесетшест година, да ли могу још веровати у чудеса? Хоћу ли још дуго осећати ону заносну лепоту дана? Ја видим како то осећање нестаје у сваком човеку који у свом животу одмиче као на неком путу из дана у дан све боље утабаном, који одмиче у навици на свет са све већом лакоћом, који се постепено ослобађа склоности да проникне необично. То је оно што је безнадежно, што никада нећу моћи да проникнем..."

— Оно што сам рекао о реализму односи се на роман. Пошто се у роману једно или више лица постављају на сцену, то је проблем реализма првенствено проблем реалности, стварне егзистенције лица и односа тих лица са писцем. Велики романсијер Флобер је рекао: „Мадам Бовари — то сам ја", а код мене је друкчије, ја то никада не бих могао рећи, код мене је то комплексније. На пример у мом роману »Les Beaux Quartiers« човек који воли једну жену убија полицајца који је ту жену обешчастио и убио и то је убија на изузетно окрутан начин. Разуме се да нисам никада присуствовао таквом убиству, али сам као млади новинар писао о једном случају, био сам у стану у којем је човек на најокрутнији начин искасапио своју жену са којом је живео тридесет година. И тако је оно окрутно убиство у мом роману одраз оног трагичног догађаја.

— Ми живимо у времену у којем су људи двојаки, а тај дуплицитет доводи до тога да се ономе, што је иницијално било друкчије, супротстављамо. То се збива у мом роману »La mise à mort«. То је лик који се модификира, једно лице има три лица, три светла, једно се другом супротставља. То је роман о плуралитету човечјег бића; ставио сам као епиграм Пастернакову песму коју је превела Елза Триоле.

Or être vieux c' est Rome qui,
Au lieu des chars et des échasses,
Exige non la comédie,
Mais que la mise à mort se fasse.

(Dakle biti star to je Rim koji,
Umesto bornih kola i štaka,
Ne zahteva više komediju,
Već izvršenje smrtne kazne,)

а то је у извесном смислу и садржај мог романа.

— Неки пишу о мојим епохама, о мом развоју... Међутим, све што сам написао представља једну целину, све су наставци у којима једно произлази из другог, наставља се на друго. Исто тако неки тврде да сам пре уласка у Партију био други. Али ради се о догађајима, о чињеницама које се мењају, оне су измениле ствари, ја сам остао исти.

— Ја пишем анимиран истим духом иако не пишем једно те исто. Многи ме питају зашто пишем друкчије него пре а то ме љути.

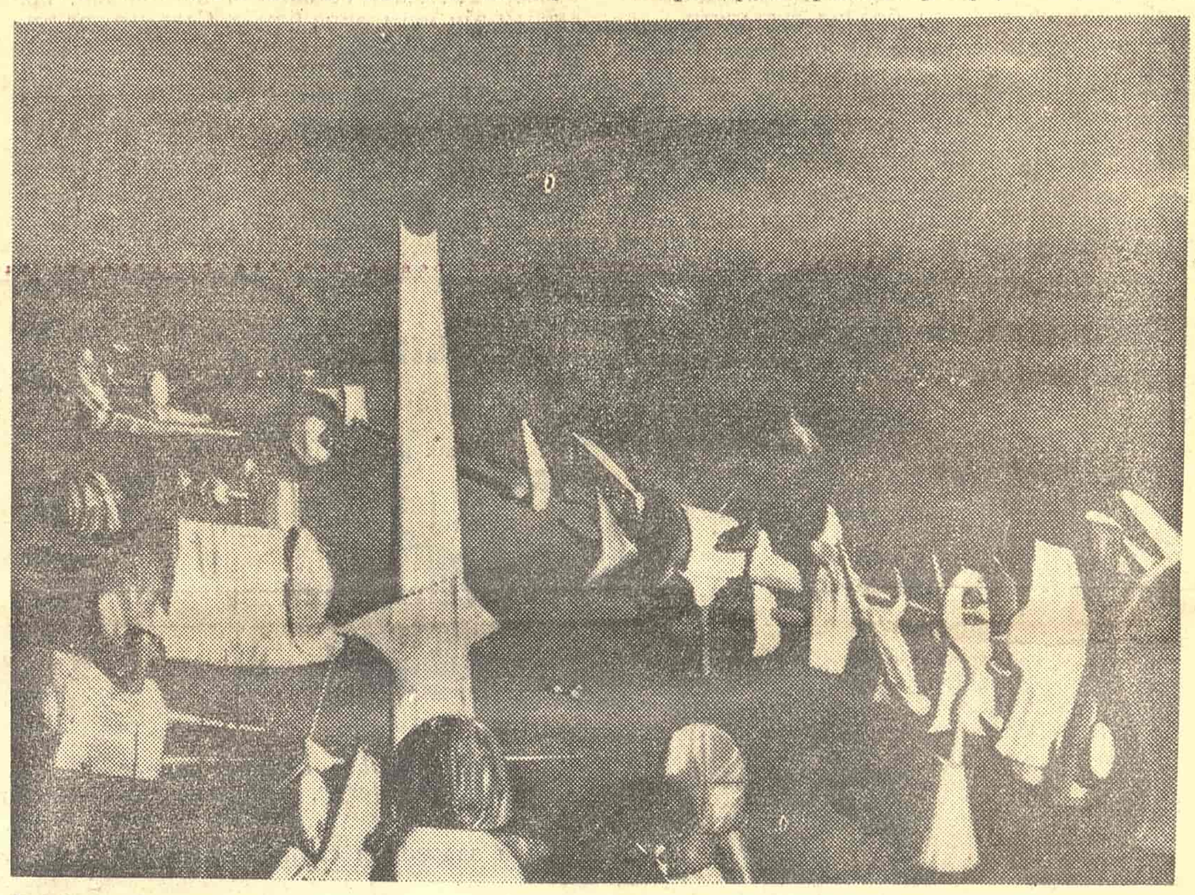

ИВ ТАНГИ: БРЗИНА СНА

У дну мене постоји моја суштинска реалност, она је наставак онога што је било, она се развија. Десило се да сам један готов рукопис бацио у ватру. Више ме није занимао. Неки догађај је то проузроковао. Тако је то у животу: из једног извесног незнања иде се ка једном извесном сазнању. Ради се о томе да знамо где смо били, где се сада налазимо...

— Шта пишете сада?

— Завршавам роман о Матису. То ће бити обимна књига: шест стотина страница текста, двеста репродукција у боји, пет стотина црнобелих... Писао сам о Матису још 1941. и ово ће као сви моји романи бити наставак онога што сам већ писао а биће и много тога што је ново...

— А поезија?

— Не бих могао рећи да знам где поезија почиње, где се завршава. За мене проза није нешто што би се дефинисало као супротно поезији, односно ја не правим разлику између поезије и прозе.

— Знам, ви лако пишете.

— ET JE VOUS DEFENDS DE RIRE.
une certaine facilité que j'ai d'écrire n'a jamais ete pour moi que l'occasion du scandale.

(Забрањујем вам да се смејете... извесна лакоћа којом пишем није за мене никада представљала нешто друго сем осећања саблазни).

Али супротне томе...

»Ce qu'il faut de malheur pour la moindre chanson
Ce qu'il faut de regrets pour payer un frisson
Ce qu'il faut de sanglots pour un air de guitare
Il n'y a pas d'amour heureux.
(Koliko je nesreća potrebno da se speva najmanja pesma
Koliko kajanja da bi se jedan drhtaj platio
Koliko suza za jednu melodiju gitare
Nema ljubavi koja je srećna).

— Ви тако добро разумете жену, браните је... величате је, она строфа „Песме над песмама"

Ce double mystére parmi
Les connaissances triomphantes
Ma femme sans fin que j'enfante
Au monde par qui je suis mis

(Ona odvojena misterija između
Trijumfalnih saznanja
Moja žena koju ja porađam
U svetu kojem me je dala)

— То је однос између мушкарца и жене који се воле. Али у свету влада правило неједнакости између полова. Ни социјални закони нису могли да из основе измене мишљење мушкараца... Оно што је Клара Цеткин говорила нисмо испунили.

Арагон чита последњу страницу „Базелских звона".

„... Прошли смо кроз окрутну школу капиталистичког друштва, у тој школи постали смо борци. Још мање него за раднике могу националне државе бити права отаџбина за нас... Ми морамо сами стварати отаџбину социјалистичког друштва. Једино нам она гарантује услове потпуне еманципације..."

Овде је први пут у свету дато место правој љубави, оној која није управљана хијерархијом мушкарца или жене, ни мрачном легендом о хаљинама и пољупцима, ни доминацијом новца мушкарца над женом, жене над мушкарцем...

Родила се жена нових времена она је та о којој певам.

Да, њу ћу опевати, — писао је Арагон.

Књиге које су напустиле своја места леже на писаћем столу. Прошло је два часа. У плавом Арагоновом погледу не видим знаке нестрпљења... али можда ја не знам који је тик његовог нестрпљења...

— Реците, шта бисте хтели још да знате?

— Разлог... због којег сте се посветили политици?

— То није дошло одједном, није дошло без припреме. Видите, мене је одувек занимала стварност, сва реална збивања. Био сам у рату од четрнаесте до осамнаесте, прошао сам кроз те страхоте. А после тога, 1925. став Француске према Мароку ужаснуо је и огорчио не само мене. Сви смо се осећали одбачени, далеко одгурнути. То је био почетак. Тада смо се сви приближили Комунистичкој партији. Ушао сам у Партију 6. јануара 1927. Сви смо ушли, сви надреалисти, само нису сви остали. Бретон и Елијар су је напустили, а касније се Елијар вратио. Ја сам остао. Био сам такав — луд. Хтео бих рећи да, уопште узев, ја себе не сматрам неким политичарем, ја сам као сви остали људи, исто као они који се не баве политиком — то је једна политика — а они који се баве, то је друга...

— У светлости онога што је мој домен ја сам остао, одржао сам се онде где сам био. Бретон ми је једном рекао: а ако једног дана одбаце Лотреамона, Рембоа?! Одговорио сам: то неће бити, ја сам веровао.

— Али ситуација се изменила. Догађаји у свету рефлектују се у најразличитијим аспектима...

Устајем.

Арагон се смеши као да се са тим не слаже, али љубазност Француза...

— Реците, како су ваши надреалисти Матић, Ристић, Поповић? Сећам се када је Поповић први пут дошао у Париз, имао је тада двадесет пет година... рекао је да је дошао само због мене... Вероватно је то била само љубазност... Ви мислите да није? Можда сте у праву.

Опраштам се од књига, од Матисове Елзе, од Арагона. Једнокрилна врата се затварају. Уске степенице, широке. Поплочано двориште. Застајем, загледам прозоре мансарде. Још је ту оно пуно присуство, страх да ће ми нешто промаћи, да нећу упамтити...

Улица Варен.

МЕТРО ВАРЕН. SAINT FRANCOIS XAVIER. DUROC. MONTPARNASSE BIENVENUE. RASPAIL. CITE UNIVERSITAIRE.

Још траје оно пуно присуство. И испод земље видим ове тргове, ове улице, ове споменике... и д о г а ђ а ј е.

Главни и одговорни уредник Зоран Глушчевић. Техничко-уметничка опрема Драгомир Димитријевић. Уређивачки одбор и Уређивачки савет: Богдан А. Поповић (секретар редакције), Богдан Калафатовић, др Милан Дамњановић и др Владета Јеротић. Идејно решење и графичка опрема Богдан Кршић. Лист излази сваке друге суботе. Појединн примерак 1,50 д. Годишња претплата 30 д., полугодишња 15 д. За иностранство двоструко. Лист издаје Новинско издавачко предузеће „Књижевне новине", Београд, Француска 7, Телефон 627-286 (редакција) и 626-020 (комерцијално одељење и администрација). Рукописи се не враћају. Текући рачун бр. 608-1-208-1. Штампа „Глас", Београд, Влајковићева 8.